

Turistički potencijali Parka prirode Biokovo

Bartulović, Bruno

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:

University of Split, Faculty of Civil Engineering, Architecture and Geodesy / Sveučilište u Splitu, Fakultet građevinarstva, arhitekture i geodezije

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:123:938611>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-26**

Repository / Repozitorij:

[FCEAG Repository - Repository of the Faculty of Civil Engineering, Architecture and Geodesy, University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FAKULTET GRAĐEVINARSTVA, ARHITEKTURE I GEODEZIJE

DIPLOMSKI RAD
TURISTIČKI POTENCIJALI PARKA PRIRODE BOKOVO

STUDENT: Bruno Bartulović
MENTOR: prof. dr. sc. Hrvoje Njirić
KOMENTOR: prof. dr. sc. Anči Leburić
Konzultant za konstr: doc. dr. sc. Hrvoje Smoljanović

SADRŽAJ:

1. UVOD
- 2. TURISTIČKI ASPEKTI U REVITALIZACIJI ZAPUŠTENIH PROSTORA PARKA PRIRODE BOKOVO**
  - 2.1. O ODRŽIVOSTI
  - 2.2. ODRŽIVOST KROZ ASPEKTE EKOLOGIJE, EKONOMIJE I TURIZMA
  - 2.3. EKOTURIZAM
    - 2.3.1. Ekoturisti
    - 2.3.2. Obilježja razvoja ekoturizma
  - 2.4. AGROTURIZAM
    - 2.4.1. Dobrobiti agroturizma
    - 2.4.2. Turistička ponuda aktivnosti u agroturizmu
  - 2.5. TURIZAM U PP BOKOVO
  - 2.6. AGROTURIZAM KROZ ASPEKT ARHITEKTONSKE INTERVENCIJE U PP BOKOVO
  - 2.7. POPIS LITERATURE
- 3. ANALIZA LOKACIJA**
  - 3.1. PRIKAZ ANALIZIRANIH LOKACIJA
  - 3.1. VOŠAC
  - 3.2. KUK-0
  - 3.3. DONJA GORA
  - 3.4. DONJI RASTOVAC
  - 3.5. PODGLOGOVIK
  - 3.6. PET PLANOVA RAZVOJA TURIZMA
- 4. PODGLOGOVIK**
  - 4.1. ŽIVOTINJSKE VRSTE
    - 4.1.1. Konj
    - 4.1.2. Magarac
    - 4.1.3. Govedo
    - 4.1.4. Ovca
  - 4.2. VERNAKULARNA ARHITEKTURA BOKOVSKOG PODRUČJA
    - 4.2.1. Pastirski stan
  - 4.3. POSTOJEĆE STANJE
  - 4.4. PRIKAZ KONCEPTA
  - 4.5. SITUACIJA
  - 4.6. SERVISNI OBJEKT
    - 4.6.1. Tlocrti
    - 4.6.2. Situacija
    - 4.6.3. Aksonometrija
    - 4.6.4. Presjeci
  - 4.7. STAMBENI MODUL
    - 4.7.1. Tlocrti
    - 4.7.2. Presjeci
    - 4.7.3. Aksonometrijski prikazi
  - 4.8. PROSTORNI PRIKAZI
- 5. RASTOVAC**
  - 5.1. PRIKAZ KONCEPTA
  - 5.2. SITUACIJA
  - 5.3. TLOCRTI
  - 5.4. PRESJECI
  - 5.5. PROČELJA
  - 5.6. PROSTORNI PRIKAZI

1. UVOD

Povijest turizma u Hrvatskoj seže od sredine 19. stoljeća i uspješno se razvijao sve do današnjih dana. Hrvatska je jedno od najposjećenijih turističkih odredišta Sredozemlja a turizam je jedna od najvažnijih gospodarskih grana Republike Hrvatske.

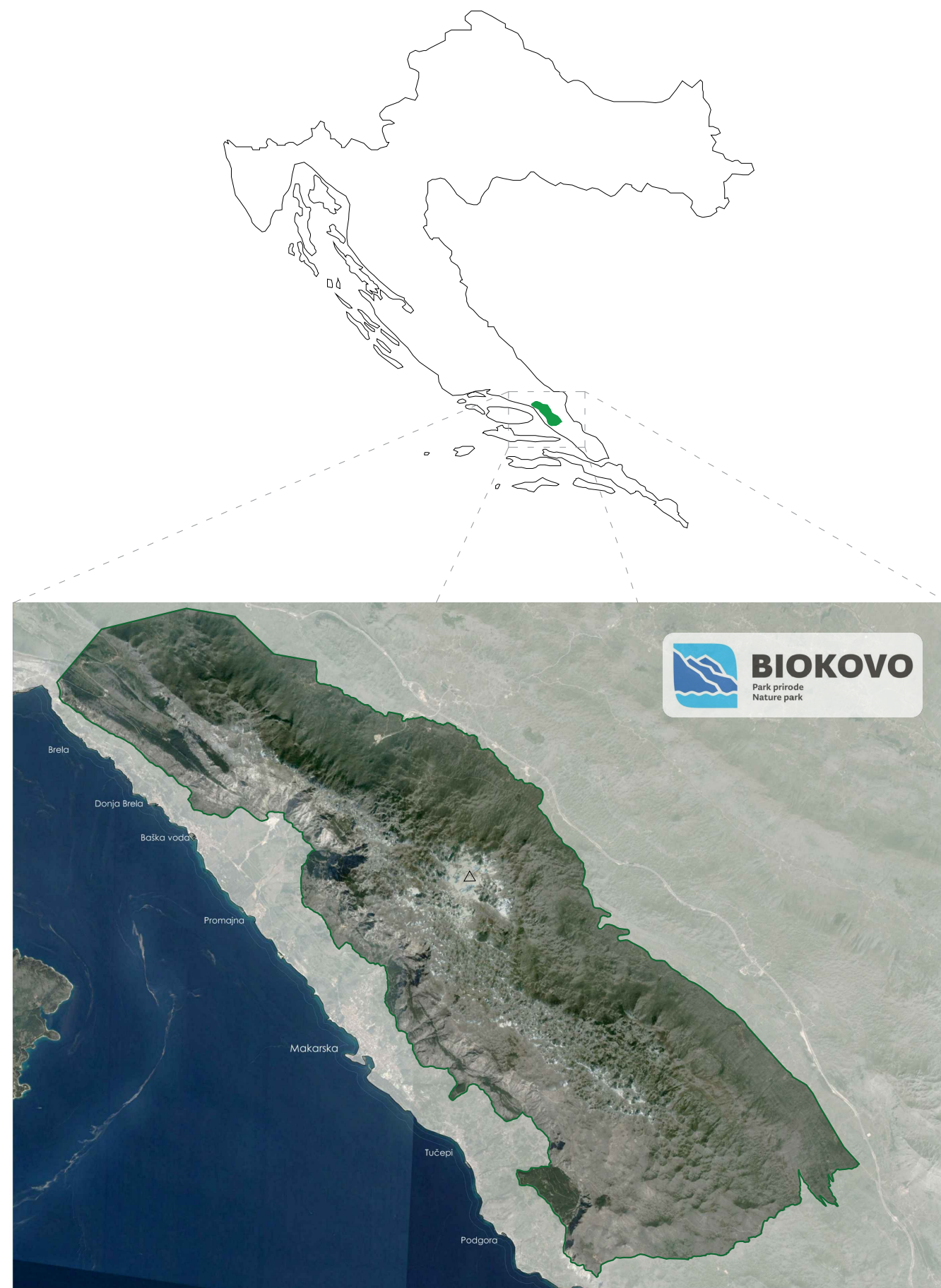
Hrvatska obiluje prirodnim ljepotama, otocima kojih je 1244, nacionalnim parkovima, parkovima prirode, spomenicima pod zaštitom UNESCO-a a najveća prednost u odnosu na konkurenciju je hrvatski dio Jadranskog mora. Blaga Mediteranska klima, s toplim ljetom i umjereno hladnom zimom, pogoduje hrvatskom turizmu i njegovom razvoju.

Turistička ponuda Hrvatske vrlo je raznolika a sastoji se od nautičkog, izletničkog, ronilačkog, kongresnog, kulturnog, ekološkog, seoskog, vjerskog, pustolovnog, zdravstvenog, lovnog ili ribolovnog turizma. U turističkoj ponudi su i višednevna krstarenja na motornim jedrenjacima te vrlo dobro razvijeni naturizam i sve razvijeniji Robinzonski turizam, koji osim na kopnu, nudi i boravak na usamljenim svjetionicima poput dubrovačkih Grebena ili Palagruže. Ujedno se razvijaju ekoturizam i agriturizam kao nove grane koje svjedoče snazi turizma u hrvatskoj.

Dalmacija je najveća turistička regija Hrvatske u kojoj su smještene tri velika turistička centra. Na sjevernom dijelu se nalazi tri tisuće godina stari grad Zadar, u srednjoj Dalmaciji je smješten grad Split, te na krajnjem jugu Dubrovnik čiji je stari dio grada na UNESCO-vom popisu svjetske baštine. Osim spomenutih glavnih turističkih centara, u Dalmaciji su smješteni i manji turistički centri poput Šibenika, Trogira i Makarske, te brojna primorska naselja smještena duž šibenske, zadarske i makarske rivijere.

Makarska rivijera je snažno središte kako dalmatinskog tako i hrvatskog turizma, koje se bazira na ponudi "sunca i mora". No ta tipična turistička ponuda nije dovoljna za održivi cjelogodišnji turistički razvoj, stoga se novom Studijom o razvoju turizma planira proširenje ponude. Pri osnaživanju i balansiranju ponude jedno od atraktivnih područja velikog potencijala je planina Biokovo.

Moj rad se bavi istraživanjem turističkih potencijala Biokova sa ciljem aktivacije i revitalizacije. Namjera je na prostranom području parka prirode Biokovo, mapiranjem postojećih i identificiranjem novih lokaliteta i atrakcija te uspostavljanjem novih i oživljavanjem starih koridora, ostvariti jedan integrirani sustav u kojem bi planina postala prirodna spona priobalja i zaleđa. Intervencije bi se planirale sukladno Prostornom planu parka prirode Biokovo a posebna pažnja bi se posvetila istraživanju primjenjivih socioloških, ekoloških i ekonomskih koncepata održivog ravoja kroz apsekte eko-agroturizma.

2. TURISTIČKI ASPEKTI U REVITALIZACIJI ZAPUŠTENIH PROSTORA PARKA PRIRODE BLOKOVO

2.1. O ODRŽIVOSTI

Svako društvo, od početka vremena, obilježavaju konflikti koji izražavaju društvenu dinamiku. Jedno od područja konflikta je i priroda. Glede odnosa čovjeka i prirode razlikuju se dvije dimenzije konflikta. Jedno su konflikti čovjeka kao rodnog bića "s prirodom". Čovjek se trajno bori s prirodom (kultivira, preoblikuje i uništava) radi ostvarivanja svojih životnih ciljeva a u krajnjem slučaju i opstanka. Drugo su konflikti njegove društvene organizacije (društava) "zbog prirode" (okoliša), tj. sukobi između društava radi kontrole i korištenja prirodnih resursa.¹

Različiti konflikti, bilo politički, ekonomski ili druge prirode se odvijaju "oko konfliktnih područja", na različitim razinama- od osobne, nacionalne pa do globalne.

U tom kontekstu shvaćanje "održivog razvoja" bez sumnje ima specifičnu ulogu jer preko ideje održivosti nastoji umanjiti različite (stvarne i potencijalne) konflikte, poglavito konflikte za prirodna bogatstva unutar društva i na globalnom planu između društava i općenito konflikta čovjeka "s prirodom".² Održivi razvoj treba težiti ka cjelovitosti što znači da se istodobno ostvarivanje ekonomskih i ekoloških ciljeva mora uskladiti sa socijalnom pravednošću.

Dakle, "održivost" podrazumijeva tri ključne točke i njihove međusobne relacije: "ekološko", "ekonomsko" i "socijalno". Održivost prije svega istodobno teži ciljevima zaštite okoliša (zaštite ekosfere), ekonomskoj stabilnosti (stabilnom gospodarskom razvoju) i socijalnoj pravednosti (pravedna raspodjela životnih šansi).³

Ovakvo definiranje održivosti ima svoju konkretizaciju triju dimenzija nazvanu *magični trokut*. Tri su ključna strateška cilja:⁴

1. zaštita ekosfere - a) održavanje kapaciteta podnošljivosti prirode
b) održiva uporaba obnovljivih resursa
c) minimalna uporaba neobnovljivih resursa
2. stabilan ekonomski razvoj - a) rast kvalitete življenja
b) visoka stopa zaposlenosti
c) stabiliziranje razine cijena
d) izvangospodarska ravnoteža
3. pravedna raspodjela životnih šansi - a) između pojedinaca
b) između "sjevera i juga", između "istoka i zapada"
c) između generacija

¹ Cifrić, I.; *Socijalna ekologija*; Zagreb, vol. 9 (2000); *Održivi razvoj i strategija zaštite okoliša*; str. 234

² Ibid.

³ Dangschat, J.S. (1997), *Sustainable City*

⁴ Cifrić, I.; *Soc. eko. (2000)*; 238. str.

Prilog 1.
Dijagram održivog razvoja po Hinterbergeru i Welfensu

2.2. ODRŽIVOST KROZ ASPEKTE EKOLOGIJE, EKONOMIJE I TURIZMA

U ekonomskoj znanosti se sredinom 20. stoljeća razvila posebna disciplina pod nazivom **ekonomika okoliša**. To je znanstvena grana ekonomskih znanosti koja proučava ekonomske zakonitosti u korištenju prirodnih resursa i zaštiti okoliša, ali sa specifičnim pristupom na ekonomske aspekte tih problema. Ona zapravo proučava odnos između kapaciteta okoliša i gospodarstva. Spoznajama do kojih dolazi moguće je bitno utjecati na zaštitu okoliša, u smislu da ona ne bude ograničavajući faktor gospodarskog rasta i gospodarskog razvoja. Temeljna pretpostavka na kojoj se zasniva ekonomika okoliša je spoznaja da okoliš nije entitet koji je odvojen od gospodarstva, već sve promjene koje se događaju u gospodarstvu utječu na okoliš i obrnuto. Ekonomika okoliša proučava:⁵

1. razloge koji su doveli do pogoršanja stanja okoliša,
2. ekonomske posljedice onečišćenja i degradacije okoliša na cjelokupan živi i neživi svijet,
3. postupke koji bi se mogli primijeniti u sprječavanju degradacije okoliša i uz koju cijenu (troškove),
4. različite pristupe u sprječavanju onečišćenja u pojedinim državama i poduzećima,
5. koriste koje se mogu ostvariti s obzirom na uložena sredstva u zaštitu okoliša,
6. međuovisnost gospodarskog razvoja i zaštite okoliša,
7. načine i postupke gospodarenja prirodnim resursima, itd.

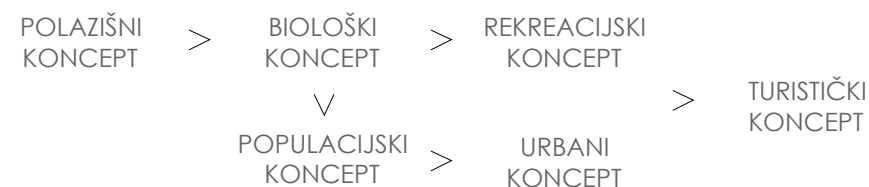
⁵ Črnjar, M., Črnjar K.: *Menadžment održivog razvoja*, FMTU, Rijeka, 2009.

Promatranjem okoliša kao čimbenika gospodarstva nastalo je nešto slično menadžmentu u području gospodarstva, razvilo se shvaćanje o **ekološkom menadžmentu** (ecosystem management) i njegovoj racionalnoj utemeljenosti.⁶ Pretpostavka jest da se prirodnim okolišem može upravljati slično kao i gospodarskim tehnološkim sustavima. Sustav se temelji na pravilima supstitucije i restrikcije korištenja resursa te smanjenju zagađenja okoliša.

Za razumijevanje ekološkog menadžmenta potrebno je poznavanje **koncepta kapaciteta okoliša**, obnovljivih i neobnovljivih resursa.⁷ Kapacitet okoliša polazi od pretpostavke da postoji ograničenje utjecaja/iskorištavanja kojega okoliš može podnijeti prije konačne devastacije. Korištenjem resursa unutar okvira kapaciteta omogućava se regeneracija i stabilizacija prirodnog okruženja. Matematički se u rudimentarnom obliku prikazuje kao odnos prostora tj. površine i broja korisnika.

Resurs prostora je od primarne važnosti jer je početna stavka turističkog razvoja. Turizam je po svojoj masovnosti ekspanzirao do neslućenih granica i postao prisutan u gotovo svim dijelovima svijeta. Time je turizam postao jedan od najvećih potrošača prostora, i to onog najkvalitetnijeg, ali istovremeno ekološki gledano u mnogim slučajevima i najosjetljivijih prostora. Stoga je neophodno da se turizam ne razvija nekontrolirano, već da se prvenstveno ekološkim mjerama i postupcima omogući skladan razvoj prostora svih sudionika unutar funkcionalnog sistema turizma.

U svrhu uspostavljanja kontrolne nad razvojem turizma u pogledu zaposijedanja prostora razvijaju se **koncepti turističke nosivosti**. Koncept turističke nosivosti je preuzet iz raznih znanstvenih područja (biologija, ekologija, sociologija, ekonomija itd.), koji se mogu pratiti cijelo stoljeće unatrag, međutim još uvijek ne postoji općeprihvaćena službena definicija koncepta nosivosti. Primarno je zamišljen kao brojčani računski koncept (slično konceptu kapaciteta okoliša) da bi kroz mnogobrojne prilagodbe različitim stručnim i znanstvenim područjima postao analički kvalitativni postupak koji regulira gospodarsku i ekološku održivost razvoja. Kao takav, postaje primjenjiv i u svrhu planiranja turizma unutar grane prostornog planiranja.⁸

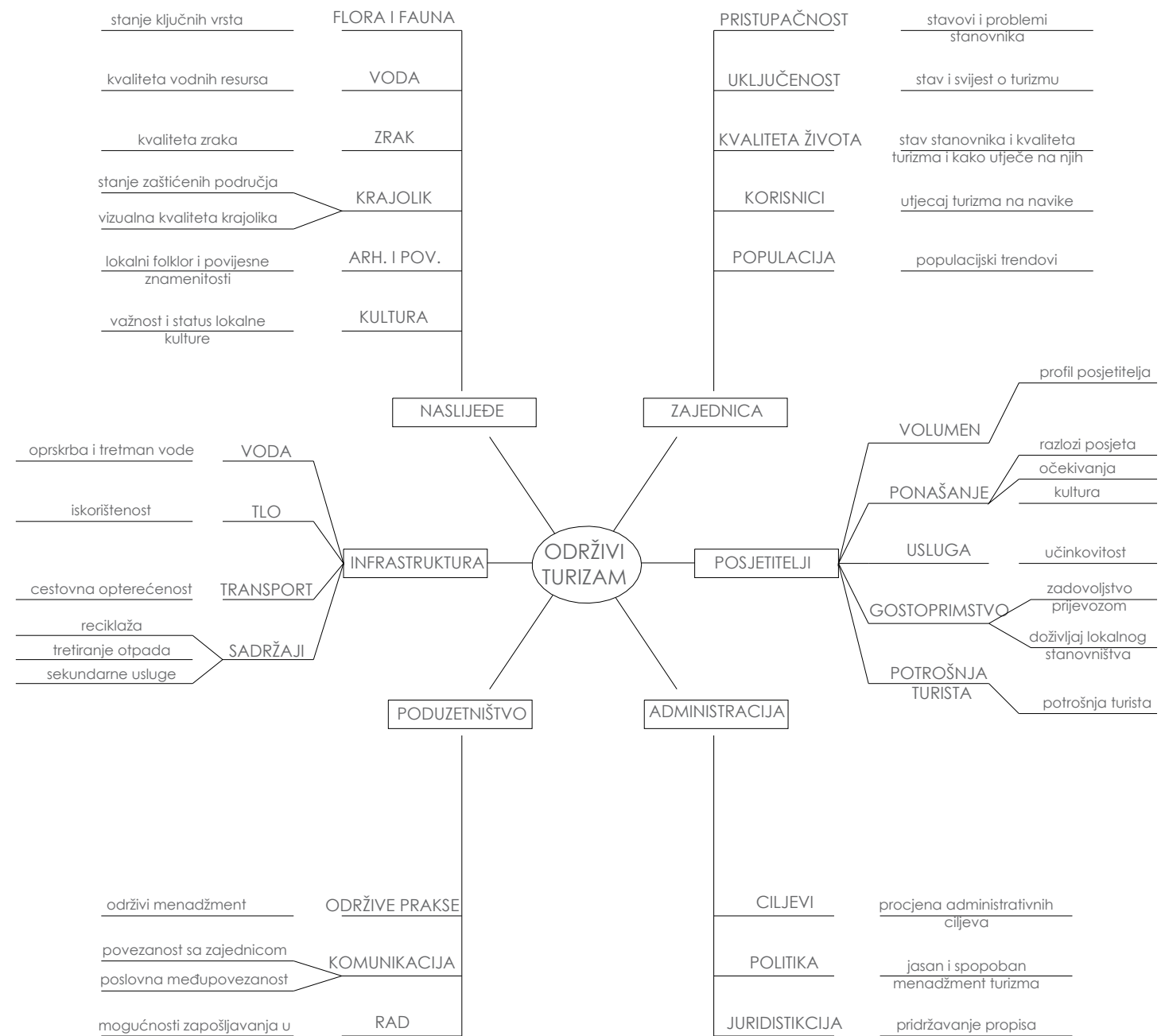
Grafički prilog 2. Razvoj koncepta nosivosti po Mrđa, Carić, Bojanić⁹

6 Szaro, R.; Sexton, W.T.; Malone, C.R. (1998). "The emergence of ecosystem management as a tool for meeting people's needs and sustaining ecosystems". *Landscape and Urban Planning*; 1-7 str.

7 Daly H.E. (1990). "Toward some operational principles of sustainable development." *Ecological Economics* 2: 1-6. str.

8 Mrđa A., Carić, H., Bojanić Obad Šćotaroci B.; *Prostor* 22 (2014) Značaj koncepta turističke nosivosti za prostorno planiranje; 212-227. str.

9 Ibid.

Grafički prilog 3. Primjer Modela za menadžment održivog turizma baziranog na 6 parametara¹⁰

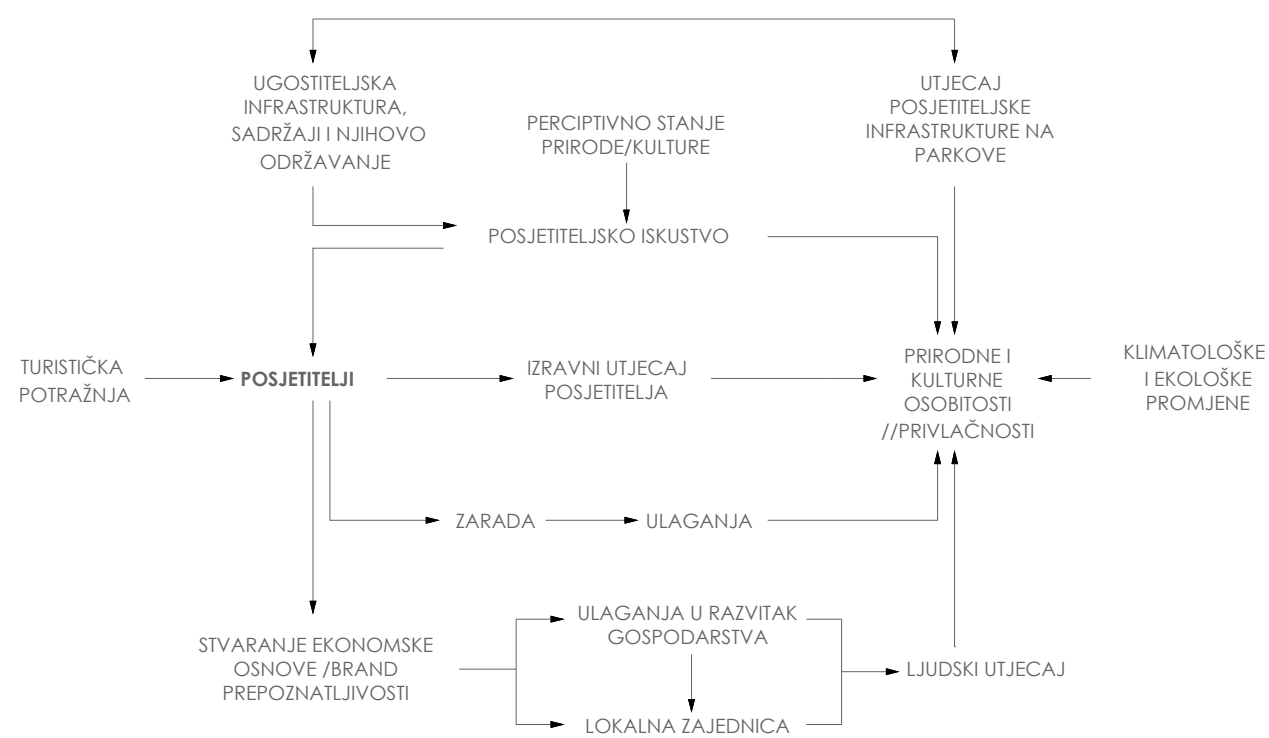
10 Dublin Institute of Technology; DIT-ACHIEV Model for Sustainable Tourism Management

Osim ekologije i ekonomike okoliša, neki autori uvode i termin **turistička ekologija**.¹¹ Turistička ekologija je znanost o odnosu i utjecaju turizma prema okolišu. Pri tome se misli isključivo na ekološki održivi turizam koji je ekološki odgovoran i kvalitetan. To je ekonomski, ali i socijalno i ekološki prihvatljiv turizam koji mora osigurati:¹²

1. kvalitetu življenja domicilnog stanovništva,
2. dobar osjećaj turista (gosta),
3. čuvanje okoliša,
4. gospodarski razvoj i stvaranje mogućnosti većeg zapošljavanja stanovništva,
5. afirmacija turističkog naselja na receptivnom turističkom tržištu.

Takav turizam bio bi trajan i ekološki uravnotežen, a također bi pružao zadovoljstvo turistima, što bi nadalje omogućilo širenje turizma i na do sada neaktivirana turistička područja i zemlje koje su uglavnom ili većinom ekonomski siromašne i u svim segmentima nerazvijene. Turizam bi na taj način bio jedan od faktora njihovog ubrzanijeg razvoja.

Grafički prilog 4.
Dijagram socio-ekonomskog sustava turizma u parku po Biggs D. 13

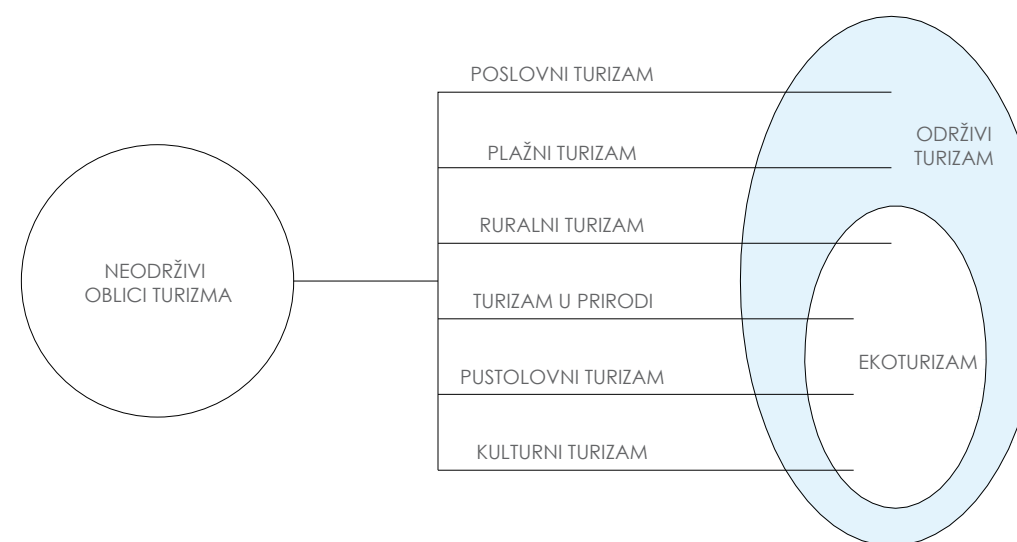
Upravo iz razloga što se težište gospodarskog života seli u tercijarni i kvartarni sektor, dakle u turizam i njemu srodne djelatnosti, ekologija postaje svojevrсна opsesija pojedinaca, ekoloških grupa i institucija. Isprepletenost turizma kao fenomena i ekologije vrlo je kompleksna jer turizam ne može opstati bez tolerancije učesnika cjelokupnog procesa koji sudjeluju u jednom prostoru.¹⁴

Ekoturizam kao pojam nastao je iz činjenice da je povezao projekte zaštite okoliša, prvenstveno prirode i turističke privrede.¹⁵ On je nastao kao alternativni oblik turizma i dio je sustava projekata održivog razvoja, očuvanja i zaštite prostornog resursa. Suglasje ekologije i turizma dijelom čini održivi razvoj na nekom području mogućim, što istodobno omogućava i zadovoljenje nove turističke potražnje za ekoturizmom (šetnje u prirodi, planinarenje, uživanje u branju voća, promatranje leptira i ptica i sl.) kao i za aktivnim turizmom (trčanje, jahanje, ronjenje, ribolov i sl.).

Dakle, ekološko promišljanje u zaštiti prostornog resursa podržava održivi razvoj, ne limitira čovjekov opstanak i djelatnost, već omogućava alternativne oblike turizma, kao što je primjerice ekoturizam.

Održivi razvoj podrazumijeva život unutar prihvatnog kapaciteta okoliša, odnosno u kojoj će mjeri ekosustav moći prihvatiti raznolike ljudske djelatnosti i iskorištavanje resursa bez trajne štete za sustav i kvalitetu ljudskog života.

Smanjenje pritiska na okoliš može se postići sinergijom tržišnog, političkog i društvenog djelovanja, a osobito je važan i zajednički angažman u očuvanju i pravilnom korištenju resursa u turizmu. Upravo iz tih razloga održivi turizam ima poveznicu s ekoturizmom koji stvara novu kategoriju odgovornog putnika i turista.

Grafički prilog 5.
Dijagram Ekoturizam i održivi turizam po Denamn. R. 16

11 Stabler, M.J.; 1997; *Tourism and Sustainability: Principles to Practice*

12 Bilen, M.; *Turizam i okoliš: ekonomsko-geografski pristup izučavanju problematike*; str. 23.

13 Biggs, D.; 2011; *Understanding resilience in a vulnerable industry - The case of reef tourism on Australia's Great Barrier Reef*; *Ecology & Society* 16

14 Parat, V.; *Čovjek-ekologija-turizam, Vinodolski zbornik, vol.8, Crikvenica, 2002., str. 45.*

15 Ibid.

16 Denman, R.; (1994); *Green Tourism and Farming*

2.3. EKOTURIZAM

Termin „ekološki turizam“ posljednjih godina sve više privlači pažnju ljudi te se raspravlja o tome što taj termin znači i što bi trebao značiti. Čine ga turisti koji su zainteresirani za upoznavanje prirodne i kulturne baštine, za specifična i čista prirodna područja, pri čemu su i sami orijentirani na zaštitu okoliša u kojem se kreću ili borave.¹⁷ Budući da je ekoturizam motiviran upoznavanjem i očuvanjem prirodnih i ostalih resursa razvoja na lokalnoj i regionalnoj razini, može se reći da je on jedna od vrsta budućeg selektivnog i održivog turističkog razvoja.

Ekoturizam se definira i kao putovanje u relativno nesmetana i nezagađena područja sa specifičnim ciljem proučavanja, divljenja i uživanja u krajoliku i njegovoj flori i fauni, kao i postojećim kulturnim događanjima. To je turizam koji je osjetljiv na okoliš i koji bi trebao izbjeći oštećenja i onečišćenja okoliša. Zbog toga bi ekoturizam trebao biti ograničen na vrstu turizma koja je:¹⁸

- a) zasnovana na relativno nesmetanim prirodnim područjima,
- b) nezagađivana, nedegradirana,
- c) direktan sudionik u kontinuiranoj zaštiti i menadžmentu koji zaštićena područja koriste,
- d) subjekt jednog odgovarajućeg i prilagođenog režima menadžmenta.

Koncepcija ekoturizma temelji se na rastućem interesu turista za prirodni okoliš i kulturu lokalnog stanovništva te na njihovoj zaštiti i očuvanju.¹⁹ Na mnogim svjetskim konferencijama postavljena su načela i smjernice za razvoj ekoturizma u svim područjima u kojima se želi razvijati turizam i zaštititi priroda, kultura i običaji lokalnog stanovništva te ostvariti gospodarski razvoj.

Ekoturizam se zasniva na ova četiri načela:²⁰

1. Okruženje

Ekoturizam uključuje prirodna područja, zaštićena područja i/ili mjesta koja izazivaju zanimanje u biološkom, ekološkom ili kulturološkom smislu.

2. Koristi od očuvanja resursa

Ekoturizam mora donijeti koristi u očuvanju resursa. Turizam koji ne donosi neki oblik koristi u očuvanju resursa ne može se smatrati ekoturizmom. Ekoturizam ne smije izazivati negativne utjecaje i s njime se mora pravilno upravljati.

3. Koristi za lokalno pučanstvo

Ekoturizam mora donijeti gospodarske, kulturološke i društvene koristi lokalnom pučanstvu. One mogu poprimiti oblik rasta stupnja zaposlenosti i poduzetničkih mogućnosti, ili mogu isto tako predstavljati način jačanja specifičnih kulturoloških osobina ili vrijednosti.

¹⁷ Črnjar, M., Črnjar, K.; *op.cit.*, str. 43.

¹⁸ Đukić, A.; *op.cit.*, str. 34.

¹⁹ Pančić Kombol, T.; *Ekoturizam u Općini vinodolskoj, Vinodolski zbornik, vol.9, Crikvenica, 2004.*, str. 54.

²⁰ Črnjar, M., Črnjar, K.; *op.cit.*, str. 43.

4. Turistički doživljaj

Ekoturizam treba uključivati sastavnice obrazovanja i tumačenje prirodnih i kulturoloških aspekata pojedinog mjesta, turističkog odredišta. Posjetitelji trebaju naučiti ponešto o kulturnim dostignućima mjesta koje posjećuju, uvažavati tu kulturu te razviti razumijevanje za prirodu i prirodne procese koji se odvijaju na toj lokaciji.

2.3.1. EKOTURISTI

Ekoturisti se mogu definirati kao turisti koji traže iskustva u učenju temeljenom na prirodi i ponašanju se na ekološki i socio-kulturno održiv način.²¹ Ipak, eko-turisti nisu homogeno tržište te prikazuju niz motiva, ponašanja i drugih karakteristika. Ekoturisti štite i čuvaju prirodne resurse, poput vode, nastoje značajno utjecati na smanjenje proizvodnje „sezonskog“ otpada i smeća te etički i edukativno komunicirati s lokalnom zajednicom u kojoj trenutno borave. Ekoturisti su osobe osjetljive po pitanju zaštite okoliša, većinom visokoobrazovane, a najveću motivaciju za novim putovanjima im predstavlja uživanje i boravak u prirodi i upoznavanje novih destinacija uz mogućnost boravka u tradicionalnom smještaju.²² Ekoturist ili odgovorni turist je novi tip putnika koji želi doživjeti nova iskustva aktivno sudjelujući u načinu života mjesta koji posjećuje.

Ekoturisti podrazumijevaju manjinu, a ne masovni turizam. Idealna skupina ne bi smjela biti manja od dvije do četiri osobe i veća od petnaest ili šesnaest osoba. Individualni turist može se činiti idealnim, no usamljeni putnik u divljini može biti izložen velikim opasnostima i rizicima. Što se tiče ekološke zaštite, okolina koja nudi ekoturizam mora biti zaštićeno područje kojim se aktivno upravlja, ekosustav ili park sa zaštićenim spomenicima (bez obzira jesu li prirodni, kulturni i izgrađeni) te prepoznatljivom i živom kulturom. Ekološka aktivnost znači da bi se ekoturisti trebali držati aktivnosti koje su sastavni dio ekoturizma, dakle šetati, gledati, promatrati ptice ili kitove, proučavati prirodu i floru, geologiju, susretati se s lokalnim stanovništvom, razgovarati s ljudima i od njih kupovati lokalne proizvode, itd.

Iako, međunarodni ekoturisti mogu na dugim putovanjima koristiti i ona prijevozna sredstva koja nisu u skladu s održivim razvojem (primjerice zrakoplove), u samoj destinaciji moraju barem pokušati koristiti sredstva ekološkog transporta. Primjerice, vožnja biciklom, jahanje, pješaćenje, vožnja električnim vlakovima koji ne zagađuju okoliš (kao na Plitvičkim jezerima), veslanje, jedrenje, vožnja kanuom ili električnim brodićima koji ne zagađuju okoliš (opet kao na Plitvičkim jezerima) te hodanje po povišenim ili visećim stazama (kao u Rezervatu Feder See, na Plitvičkim jezerima, u Nacionalnom parku Abel Tasman u Novom Zelandu) zaštićuje osjetljiva područja bogata vodom i omogućuje ekoturizam.

²¹ Smolčić Jurdana, D., Švorinić, M.; *op.cit.*, str. 255.

²² Čurić, K.; *Promišljanje razvoja ekoturizma i ekološke poljoprivrede, Praktični menadžment, vol.1, br.1, Virovitica, 2010.*, str. 99.

Govoreći o ekološkom gospodarstvu, turistička djelatnost mora biti organizirana za lokalnu zajednicu i od strane same te zajednice, a domaćinima mora omogućiti ekonomske koristi. Tako bi posjetitelji trebali odsjedati u gospodarskim objektima na farmama, seoskim domaćinstvima, konacima, malim lovačkim domovima ili skloništima, planinskim ili ribarskim kolibama lokalnog stanovništva.²³

Ekološki kontakti podrazumijevaju da se posjetitelji moraju družiti s lokalnim stanovništvom kao sa sebi ravnima te pokušati prevladati jezične barijere, kulturološke, vrijednosne i bihevioralne razlike, koristeći se kulturnim posrednicima, vodičima, tumačima, kao i kodeksima ponašanja. Ekološke informacije znače da se posjetitelji moraju pripremiti za mjesto koje posjećuju. Jednako tako i domaćini se trebaju pripreme za kontakte s grupama posjetitelja.²⁴

2.3.2 OBILJEŽJA RAZVOJA EKOTURIZMA

Za razvoj ekoturizma važno je postavljanje osnovnih načela koncepcije zaštite okoliša, održivosti i razvoja gospodarstva lokalne zajednice, a to su:²⁵

- lokalnoj zajednici, prirodnim i kulturnim resursima i turizmu u cjelini potrebno je osigurati dugoročno unapređivanje i zaštitu što se temelji na znanstvenim, društvenim, kulturnim i gospodarskim aktivnostima, osigurati izvorna iskustva i aktivno sudjelovanje lokalnog stanovništva u razvoju gospodarstva i turističke ponude,
- provoditi izobrazbu o zaštiti okoliša u koju treba uključiti sudionike u lokalnim, vladinim i nevladinim organizacijama, turističkim organizacijama te same turiste,
- promicati moralne i etičke odgovornosti u ponašanju svih sudionika prema prirodnim i kulturnim resursima,
- poticati razvoj obiteljskog gospodarstva,
- privlačiti turiste u prirodno okruženje koje je po nečemu jedinstveno i pristupačno,
- otvarati mogućnosti za zapošljavanje i cjelokupni gospodarski razvoj lokalne zajednice.

Razvoj ekoturizma prema tome podrazumijeva zadovoljenje potreba lokalnog stanovništva u smislu unapređivanja kvalitete života (srednjoročno i dugoročno), zadovoljenje potražnje turista i prihvaćanje turista u skladu s razvojnim ciljevima. Uz to, podrazumijeva zaštitu okoliša, održavanje tradicije i očuvanje kulturnog nasljeđa kao osnove za turistički i gospodarski razvoj.

²³ Travis, A.S.; *Ekoturizam ili održivi ruralni turizam: prednost imaju alternativa rješenja*, Turizam, vol.48, br.4, Zagreb, 2000., str. 366.

²⁴ Ibid.

²⁵ Pančić Kombol, T.; *op.cit.*, str. 55.

2.4. AGROTURIZAM

Agroturizam ili agriturizam, kako se najčešće definira, uključuje bilo koju agrikulturnu (poljoprivrednu, stočarsku) radnju ili aktivnost koja dovodi posjetitelje na farmu ili ranč. Ponekad se referira isključivo na boravak na farmi, no agroturizam uključuje i široku lepezu aktivnosti, uključujući aktivnosti kao što su kupnja proizvoda direktno od proizvođača (farmera), sadnja kukuruza, ispaša svinja, branje voća, hranjenje životinja ili pak samo boravljenje na farmi.

Slijedom toga FAO (Food and Agriculture Organization) uvodi pojam eko-agroturizma kao kombinaciju ekoturizma koji se temelji na na aktivnostima obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava kroz kombiniranje prirodnih (netaknutih) i kultiviranih ekosistema uklopljenih u prepoznatljivi turistički proizvod.²⁶ FAO vidi ekoturizam kao priliku poljoprivrednicima i/ili šumarima za generiranje dodatnih prihoda a u isto vrijeme kao jedan od najučinkovitijih načina za očuvanje biološke raznolikosti.²⁷

Ekološka poljoprivreda se može definirati kao sustav poljoprivrednog gospodarenja koji teži etički prihvatljivoj, ekološki čistoj, socijalno pravednoj i gospodarski isplativoj poljoprivrednoj proizvodnji.²⁸ Drugim riječima, pojam ekološke poljoprivrede može se definirati i kao poseban sustav održivog gospodarenja u poljoprivredi i šumarstvu koji obuhvaća uzgoj biljaka i životinja, proizvodnju hrane, sirovina i prirodnih vlakana te preradu primarnih proizvoda, a uključuje sve ekološki, gospodarski i društveno opravdane proizvodno-tehnološke metode, zahvate i sustave, najpovoljnije koristeći plodnost tla i raspoložive vode, prirodna svojstva biljaka, životinja i krajolika, povećanje prinosa i otpornosti biljaka pomoću prirodnih zakona i sila, uz propisanu uporabu gnojiva, sredstava za zaštitu biljaka i životinja, sukladno s međunarodno usvojenim normama i načelima. Prema tim načelima ekološke proizvodnje podrazumijeva se osiguravanje dovoljne količine visokokvalitetnih prehrambenih proizvoda te korištenje obnovljivih resursa u proizvodnji i preradi proizvoda uz izbjegavanje zagađivanja okoliša i stvaranja otpada. Načela ekološke proizvodnje podrazumijevaju i podupiranje lokalne i regionalne proizvodnje i distribucije proizvoda. Iz navedenoga, može se zaključiti kako je svrha ekološke proizvodnje zaštita zdravlja i života ljudi, zaštita prirode i okoliša te zaštita potrošača.

U *Strategiji razvoja hrvatskog turizma* spominje se ekološka poljoprivreda, u kojoj se ističe njezin turistički potencijal u svrhu povezivanja poljoprivrede, turizma i ekologije. U tom kontekstu, ekološka proizvodnja se sve češće uvodi kao jedini prihvatljivi način proizvodnje hrane unutar parkova prirode i nacionalnih parkova. Na taj način štiti se autohtonost biljnih i životinjskih vrsta te omogućavajući razvoj agroekoturizma. Iskustva zemalja u kojima ekoturizam zauzima značajno mjesto na tržištu pokazuju kako većina ekoturista radije borave ondje gdje je, pored očuvane prirode, prisutna i poljoprivredna djelatnost te seoska sredina sa svojim prepoznatljivim kulturnim i tradicijskim nasljeđem.

²⁶ Čurić, K.; *op.cit.*, str. 98.

²⁷ Ibid.

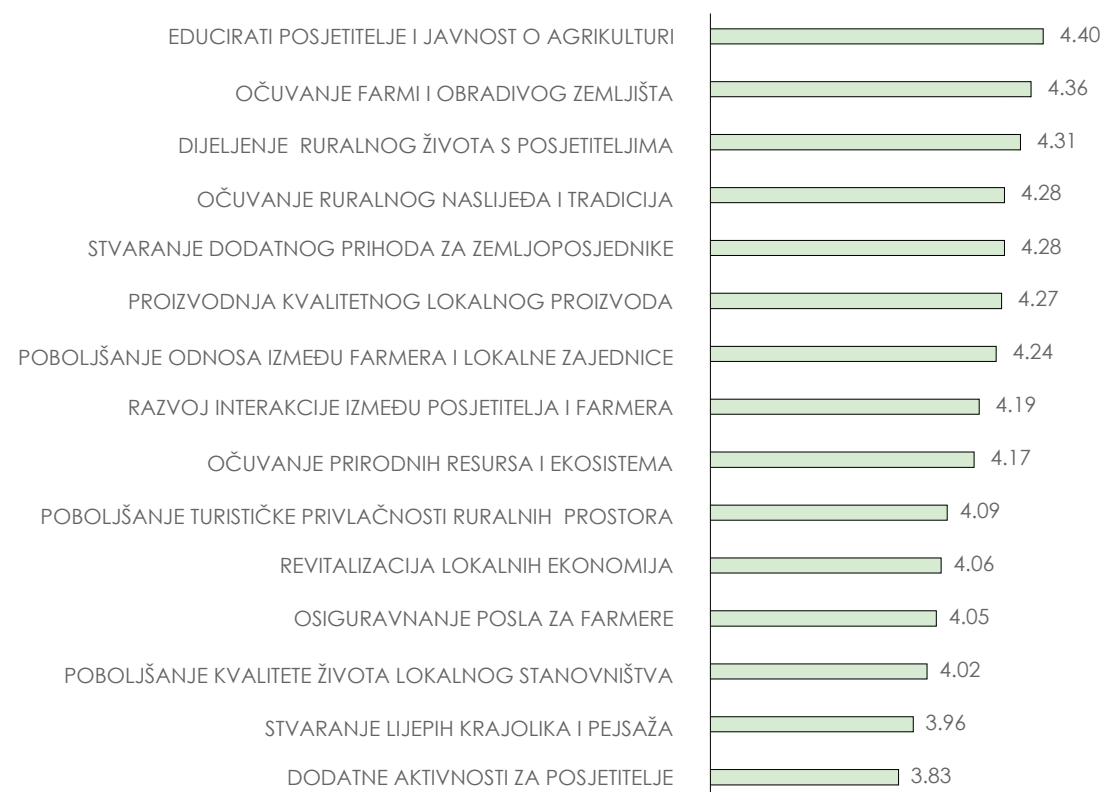
²⁸ Čurić, K.; *op.cit.*, str. 99.

2.4.1. DOBROBITI AGROZURIZMA

Unatoč rastu agroturističke ponude u posljednjih 10 godina, postoje nejasnoće o dobrobitima koje agroturizam donosi društvu, posebno ruralnim zajednicama. Razumijevanje prednosti agroturizma je ključno za daljnji razvoj ponude i pojačavanja marketinga i brenda s ciljem privlačenja većeg broja posjetitelja na farme, rančeve, obiteljska gospodarstva i sl.

U tu svrhu je provedena *online* anketa 2010. godine u Sjevernoj Karolini među pružateljima usluge (farmerima) i određenoj skupini konzumenta tj. trenutnih ili potencijalnih posjetitelja.²⁹ Po rezultatima ankete možemo vidjeti što gosti i farmeri smatraju bitnim agroturističkoj ponudi i koje su dobrobiti takve vrste gostoprimstva.

Svi ispitanici, uključujući i farmere, vjeruju da agroturizam ima mnoge prednosti. Smatraju da je agroturizam izrazito važan u (1) educiraju posjetitelja i javnosti o agrikulturni; (2) očuvaju farmi i obradive zemlje; (3) dijeljenju agrikulturnog naslijeđa i ruralnog života sa posjetiteljima; (4) očuvanju ruralnog naslijeđa i tradicija; (5) generiranju dodatnog prihoda za zemljoposjednike; i (6) proizvodnji kvalitetnih lokalnih proizvoda.

Grafički prilog 6.
Tablica važnosti dobrobiti agroturizma (1= nebitno, 5=bitno, n=680)³⁰

²⁹ Anketa je provedena od strane North Carolina State University-a pod vodstvom Duarte Morais, Erin Seekamp i Samantha Rich. Anketa je sastavljena na uzorku od 173 farmera koji pružaju usluge agroturizma i 506 prijašnjih ili potencijalnih posjetitelja.
³⁰ Ibid.

2.4.2. TURISTIČKA PONUDA AKTIVNOSTI U AGROZURIZMU

Agroturizam je drugačiji od puke agrikulturne proizvodnje u tome što su proizvođači ujedno i pružatelji usluga što otvara nove mogućnosti zarade za farmere. Te usluge i mogućnosti možemo podijeliti u više točaka:³¹

1. Obrada proizvoda - ovi proizvodi uključuju obradu ljekovitog bilja, drva, sira i mliječnih proizvoda, vina i dr. Aktivnost proizvodnje može biti edukativna ali i proizvodni proces nečega što će se prodati donijeti zaradu.
2. Domaće životinje- potencijal životinja i interakcija s njima može sezati od "petting" farma do obuke konja ili uzgoja ovaca. Ovi poduhvati mogu biti edukativi (obuka novih jahača) ili zabavni a rezultirati proizvodom kao što je sir ili vino.
3. Gastronomija- serviranje hrane proizvedene lokalno i pripremljene na tradicionalan način može privući posjetitelje ili pak da sami posjetitelji proizvode stvar koju konzumiraju.
4. Rekreacija u prirodi - osim samih aktivnosti na imanjima, mogu se koristiti prirodne ljepote kao dodatan razlog privlačenja gostiju. Pod te aktivnosti spada planinarenje, biciklizam, šetnje i sl. Također upoznavanje sa florikulturom područja te branje plodova ili promatranje ptica i sl.
5. Edukacija o načinu života, kulturnom i povijesnom naslijeđu je bitna stavka agrozurizma. Kulturna razmjena i upoznavanje ruralnog životnog stila je jedan od glavnih razloga dolaska posjetitelja.
6. Organiziranje sajмова, festivala i folklornih događanja je jedan od bitnih aspekata socijalizacije posjetitelja i ugostitelja te ponajbolji način za upoznavanja mentaliteta i načina života.

RAZLOZI PUTOVANJA	POSTOTAK
Uživati u ruralnom okruženju	75
Doticaj s domaćim životinjama	67
Vidjeti više domaćih životinja, vinograda, šuma i sl.	62
Naučiti o procesu proizvodnje hrane	48
Gledati ili sudjelovati u poljoprivrednim djelatnostima	42
Bi željelo vidjeti više pašnjaka, obiteljskih gospodarstava i oranica	35
Sudjelovati u berbi voća, povrća i sl.	28

Grafički prilog 7.
Tablica Anketa o rekreaciji i okolišu: Pitanja o rekreativnim aktivnostima u agrikulturni ³²

³¹ Maetzold J.A.; *Nature-Based Tourism & Agritourism Trends*; 2013.

³² Travel Industri Association of America; 2001; *Tural Tourism Travel Poll*

2.5. TURIZAM U PP BOKOVO

Stvarne kupnje u turizmu (hotel, hrana, karta i sl.) su često sekundarne u odnosu na "turistički pogled"³³. Doživljaj koji možda nije ništa više od trenutnog pogleda. Središte turističke konzumacije jest pogled, individualno ili kolektivno, na aspekte krajolika ili pak gradskog pejzaža koji su posebni, koji predstavljaju iskustvo koje je drugačije od svakodnevnog života. "Pogled" je taj koji daje posebno pojačanje ostalim elementima tog iskustva.³³

Mjesta se odabiru za gledanje jer postoji očekivanje, pogotovo kroz maštanje, intenzivne užitke, drugačije ili snažnije od onih koje svakodnevno susrećemo. Takvo očekivanje je konstruirano i podržavano putem filma, novina, televizije, časopisa itd. koji stvaraju pogled. Takvi postupci daju znakove na temelju kojih se doživljena iskustva razumijevaju, tako da se viđeno može interpretirati kroz ove predodređene kategorije.³⁴

U park prirode Biokovo se nastoji privući posjetitelje stvaranjem turističkog pogleda planinskog područja očuvane prirode. Takav pogled na planinu se manifestira u velikom broju posjetitelja tijekom ljetnih mjeseci. Aktivnosti na kojima se turizam bazira su planinarsko- izletničkog karaktera u trajanju jednog do dva dana a većina posjetitelja su turisti koji odsjedaju u Makarskoj ili drugim primorskim mjestima.

Takva vrsta turizma spada u ekoturizam gdje posjetitelji uživaju u prirodnim obilježijima te je očuvanje istih od ključne važnosti. Uzevši u obzir depopulaciju dalmatinskog zaleđa i odumiranje primarnih gospodarskih djelatnosti, prostor Biokova je ostao ekološki sačuvan. Štoviše, trajno su napušteni svi predjeli planine koje je stanovništvo nekada gospodarski iskorištavalo. Životinje se više ne vode na ljetnu ispašu, vrtače nitko ne obrađuje a šume se više ne sijeku za ogrijev. Sa pomanjkanjem antropološkog faktora u ekološkoj ravnoteži, vegetacija buja. Dolazi do stvaranja "novih zelenih područja".

Jedan od problema zaštite Biokova bila je neprecizna određenost njegovih granica, no sa donošenjem Prostornog plana parka prirode Biokovo došlo je i do utvrđivanja tih granica. Posljedica je nezadovoljstvo određenog dijela stanovništva koje se našlo unutar parka prirode te smatra da su time potencijalno zakinuti. Neki istraživači smatraju da je, kako bi ekoturizam i zaštita okoliša mogli istovremeno opstati, a ne protiviti se interesima lokalne zajednice, potrebno umiješati državu.³⁵

To možda i jest slijed akcija u područjima netaknute prirode tj. nacionalnim parkovima no na području parka prirode Biokovo, koje je oduvijek bilo gospodarski iskorištavano, smatram da nije rješenje. To je shvaćanje prepoznato i u Prostornom planu, kojim je dopušteno obnavljanje starih pastirskih stanova- derutnih objekata građenih tradicionalnom suhozidnom tehnikom. Postoje čitavi kompleksi tj. naselja takvih stanova u kojima su ljudi obitavali. Na taj način se stanovništvu priznaje pravo na planinu no ipak se ograničava u propisu izgradnje koja mora biti u izvornim tehnikama i gabaritima.

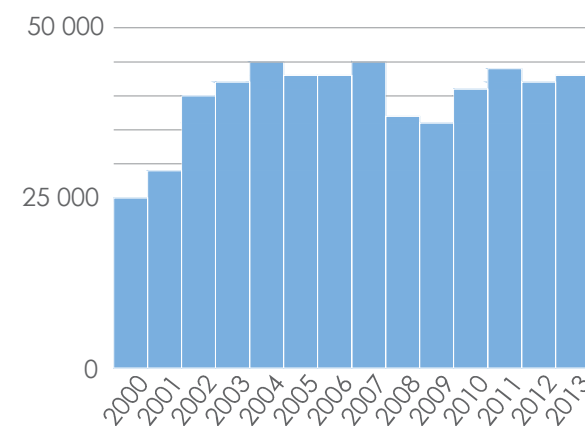
* Urry "turistički pogled" definira kao set očekivanja koja turist ima prema lokaciji ili lokalnoj populaciji i sl. Pod "turistički pogled" ne misli se na doslovni pogled no turistički pogled može biti i doslovno očekivanje lijepog pogleda

³³ Urry J.; Consuming places; 1995.; str. 130.

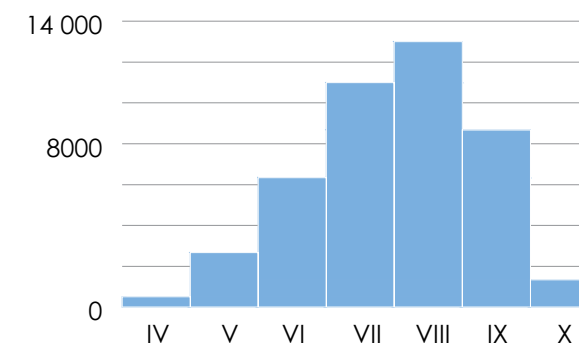
³⁴ Ibid.; str. 132.

³⁵ Gullette, G. S.: Višeznačnost ekoturizma: teškoće definiranja, primjene i evaluacije, Turizam, vol.49, br.2, 2001., str. 166.

Sasvim je jasno da su današnji standardi života i življenja daleko iznad onoga naših predaka tako da čovjek danas ne želi živjeti u autentičnoj kamenoj potleušici. Također, način prihođenja sredstava za životje sasvim drugačiji. Ekonomski razvitak je uništio obiteljsko stočarstvo i poljoprivredu učinivši ih neprofitabilnima u konkurenciji sa masovnom proizvodnjom. Shodno tome potrebno je omogućiti i suvremenije promišljanje prostora Biokova, nekada eksploatiranog od lokalnog stanovništva koje je živjelo na planini i zaštićenog parka prirode. Pomirba ekoloških aspekata zaštite prirode i antropogenih djelovanja u svrhu eksploatacije i zarade je od ključne važnosti. Smatram da je to moguće jer je Biokovo zadržalo svoje osobitosti i uz dosadašnja ljudska djelovanja. Jedan od načina na koje se to može provesti je razvojem specifičnih turističkih ponuda koje se mogu bazirati na prirodne ljepote planinskog krajobraza ali i na kulturno naslijeđe naselja uz agrikulturnu proizvodnu osnovu; eko-agriturizam.

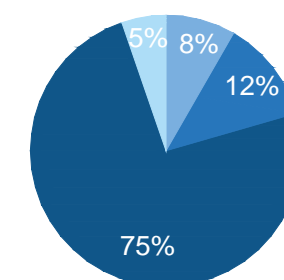

Grafički prilog 8. Tablica Godišnji broj posjetitelja PP Biokovo ³⁵

Grafički prilog 9. Tablica Broj posjetitelja Parka prirode Biokovo u 2013. godini po mjesecima ³⁵

AUTO	11 814
MOTOR	1912
BICIKL	1195
KOMBI	859

Grafički prilog 10. Tablica Udio vozila u PP Biokovo ³⁵

³⁶ Izvješće o provedbi godišnjeg programa zaštite, održavanja, očuvanja, promicanja i korištenja Parka prirode „Biokovo“ za 2013. godinu

2.6. Agroturizam kroz aspekt arhitektonske intervencije u PP Biokovo

Poteškoća u razumijevanju turističkih aktivnosti potječe iz nejasnog karaktera onog što se zapravo konzumira.³⁷ Turistička konzumacija u PP Biokovo bi se orijentirala ka agroturizmu te se temeljila na revitalizaciji starog naselja, točnije, napuštenog- pustog naselja pa je i kulturno naslijeđe jedna od tema.

Argumentirano je, pogotovo od MacCannella, da ono što turisti traže jest "autentičnost", ali to je neminovno nuspješno jer oni na koje se *gleda (lokalno stanovništvo)* idu graditi artifičijelna mjesta koja odvrću zainteresirane turiste. Turistički prostori su tako organizirani oko "scenskih autentičnosti". To za posljedicu ima dvije stvari.

Za početak, nedostatak autentičnosti je problem kod "romantičarskog turista" - problem je u prezentiranju prirodnosti i autentičnosti kod klase turista koja ih zahtjeva. Manji problem je kod "kolektivnih turista" kojima je druženje među samom grupom ključna stavka.

Drugo, sugerira se da se neki turisti mogu opisati kao "post- turisti", ljudi koji gotovo da uživaju u neautentičnosti. Post- turist pronalazi užitak u mnoštvu igara koje može igrati i zna da nema autentičnog turističkog iskustva. Oni znaju da naoko izvorno ribarsko selo ne može egzistirati bez dohotka od turizma. To je samo jedna od igri koja se uživa i koja se može igrati, još jedan površni pastiš kao odlika postmodernog iskustva.³⁸

Postoji još jedan aspekt reprezentiranja povijesti problematičan. Naslijeđe se izobličuje zbog prevelikog naglašavanja vizualnog, na predstavljanju artefakata posjetiteljima, uključujući zgrade, te onda poticanje na vizualiziranje uzoraka života koji se odvijao oko tih artefakata. Ovo se može nazvati "artefaktualnom" povijesti, u kojoj se čitavo bogatstvo socijalnih iskustava trivijalizira i marginalizira.³⁹

Pri obnovi se često pokušava vizualno dočarati nekadašnje stanje do razine na kojoj nikada nije ni postojalo, pokušava se romantizirati ne shvaćajući da takvo djelovanje nema težinu i autentičnost. Kako možemo govoriti o autentičnosti naselja ako se u njemu ne živi kao što su nekada pastiri živjeli na planini? To vrijeme je zauvijek gotovo no pronalazanjem novog načina življenja - putem modernog koncepta agroturizma kroz aspekte stočarstva i poljoprivrede se možemo povezati sa prošlošću ali i sa posjetiteljem, ostvarujući prisniji kontakt s turistom i izravnu kulturnu, jezičnu i edukativnu razmjenu. Stvaranjem novih okvira za novo stočarstvo stvaramo nove oblike življenja i suživota na planini.

U planiranju novih smještaja u PP Biokovo temeljenih na starom naselju i njegovim osobinama ne treba ići za faksimilnom obnovom već za stalozanim dodavanjem novog i suvremenog urbanističko-arhitektonskog sloja uvažavajući i adekvatno prezentirajući naslijeđe.

Sve veći broj ljudi, u konzumaciji vizualnoga, traži samoću, privatnost i osobnu, polu- duhovnu povezanost sa prirodom, bilo da je fizička ili izgrađena. "Romantični promatrač" na taj način hrani i podupire pokušaje u očuvanju priode.

Selo je privlačno starijim grupama ljudi sa višim stupnjem obrazovanja i profesionalnim ili menadžerskim poslovima. Te grupe odlikuje anti-urbanizam ekološkog pokreta. Selo se čini bliže prirodi; relativno odsustvo ljudi; nemehanizirano okruženje; i neplanirano, kompleksno i labirintsko okruženje.⁴⁰

Takvi posjetitelji su ciljana skupina u gostoprimstvu u PP Biokovo. Turisti koji ne teže masovnim okupljanjima već dodiru sa prirodom. Ipak, smještaj treba prilagoditi različitim profilima ljudi- jesu li to umirovljenici bez djece ili pak roditelji s djecom, možda pisac koji u osamljenosti traži inspiraciju. Ovisno o udaljenosti od samoga uslužnog centra postizao željeni efekt osamljenosti ili okupljenosti sudionika. Boravak u novom turističkom naselju u podnožju, noćenje u malom pastirskom naselju na planini ili pak izoliranost u stanu duboko na planini su neke od mogućnosti boravka.

Novo turističko naselje nema kulturno-povijesnu povezanost kao i staro pastirsko no ono bi se urbanizmom referiralo na gradnju u dalmatinskom kršu. Bilo bi organizirano oko vrtača i terasa, postojećih i novo stvorenih, čuvajući vrijednu zemlju.

Osim zemlje i voda je nekada bila rijetkost a na planini jest i dan danas. Osiguravanje vode ali i energije neinvazivnim modernim metodama na osjetljivom području parka je jedna od osnovnih stavki održivosti kao i zbrinjavanje nastalog otpada.

Povezivanje lokacija udaljenih planinskih stanova na terenu bez cesta podobnih za klasične načine prijevoza je izazov. Transport i putovanje po lokalitetima bi se fokusirao na ograničavanje automobilske prometa a naglašavanje suvremenijih i ekološki prihvatljivijih metoda transporta kao što su npr. dron letjelice i električni automobili. Ipak, osigurala bi se mogućnost razgledavanja sa konjima i magarcima -stvarajući tako održivu mobilnu mrežu na uskoj biokovskoj cesti koja je povezana sa prošlošću a funkcionalna u sadašnjosti.

U razrješavanju konflikata leži ključ uspješnosti turizma u PP Biokovo. U pomirenju socijalnih, ekonomski i ekoloških konflikata između lokalnog stanovništva i administracije, između utjecaja turizma i prirode, između profita i očuvanja, naslijeđa i autentičnosti itd. leži ključ održivog razvoja a smatram da je to u ovom slučaju moguće putem agroturizma.

37. Ury J.; op.cit.; str. 140.

38. Ibid.

39. Ibid.; str. 161.

40. Ibid.; str. 180.

2.7. POPIS LITERATURE

Cifrić, I.; *Socijalna ekologija*; Zagreb, vol. 9 (2000); *Održivi razvoj i strategija zaštite okoliša*; str. 233.-248.

Dangschaf, J.S. (1997), *Sustainable City*

Črnjar, M., Črnjar K.: *Menadžment održivog razvoja*, FMTU, Rijeka, 2009.

Szaro, R.; Sexton, W.T.; Malone, C.R. (1998). "The emergence of ecosystem management as a tool for meeting people's needs and sustaining ecosystems". *Landscape and Urban Planning*; 1-7 str.

Daly H.E. (1990). "Toward some operational principles of sustainable development." *Ecological Economics* 2: 1-6. str.

Mrđa A., Carić. H., Bojanić Obad Šćotaroci B.; *Prostor* 22 (2014) *Značaj koncepta turističke nosivosti za prostorno planiranje*;212-227. str.

Stabler, M.J. (1997) *Tourism and Sustainability: Principles to Practice*

Bilen, M.; *Turizam i okoliš: ekonomsko-geografski pristup izučavanju problematike*

Biggs, D.; 2011; *Understanding resilience in a vulnerable industry - The case of reef tourism on Australia's Great Barrier Reef*; *Ecology & Society* 16

Parat, V.; *Čovjek-ekologija-turizam*, Vinodolski zbornik, vol.8, Crikvenica, 2002..

Denman, R.; (1994); *Green Tourism and Farming*

Pančić Kombol, T.; *Ekoturizam u Općini vinodolskoj*, Vinodolski zbornik, vol.9, Crikvenica, 2004.

Smolčić Jurdana, D., Švorinić, M.; *op.cit.*

Marečić. P; *Razvoj i perspektive ekoturizma u Republici Hrvatskoj*; 2015

Ćurić, K.; *Promišljanje razvoja ekoturizma i ekološke poljoprivrede*, *Praktični menadžment*, vol.1, br.1, Virovitica, 2010.

Travis, A.S.; *Ekoturizam ili održivi ruralni turizam: prednost imaju alternativna rješenja*, *Turizam*, vol.48, br.4, Zagreb, 2000.

Urry, J. 1996. *Tourism, culture and social inequality*. In *The Sociology of Tourism: Theoretical and Empirical Investigations*

Urry J.; *Consuming places*; 1995.

Gullette, G. S.: *Višeznačnost ekoturizma: teškoće definiranja, primjene i evaluacije*, *Turizam*, vol.49, br.2, 2001.

Eduard Kušen (2002): *Ekoturizam i održivi razvoj turizma; Okoliš*

Anketa NCS University Duarte Morais, Erin Seekamp i Samantha

Maetzold J.A.; *Nature-Based Tourism & Agritourism Trends*; 2013.

Travel Industri Association of America; 2001; *Tural Tourism Travel Poll*

Izveštće o provedbi godišnjeg programa zaštite, održavanja, očuvanja, promicanja i korištenja Parka prirode „Biokovo“ za 2013. godinu

Internetski izvori (datum preuzimanja: 20.04.2016.)

<http://www.dugirat.com/turizam/37-turizam/13818-i-ekoturizam-predstavlja-budunost-hrvatskog-turizma-v15-13818>

<https://en.wikipedia.org/wiki/Agritourism>

<http://dit.ie/dit-achiev/dit-achievmodel/>

<http://www.natura2000.hr/>

<http://www.dzsp.hr>

<http://www.dzs.hr>

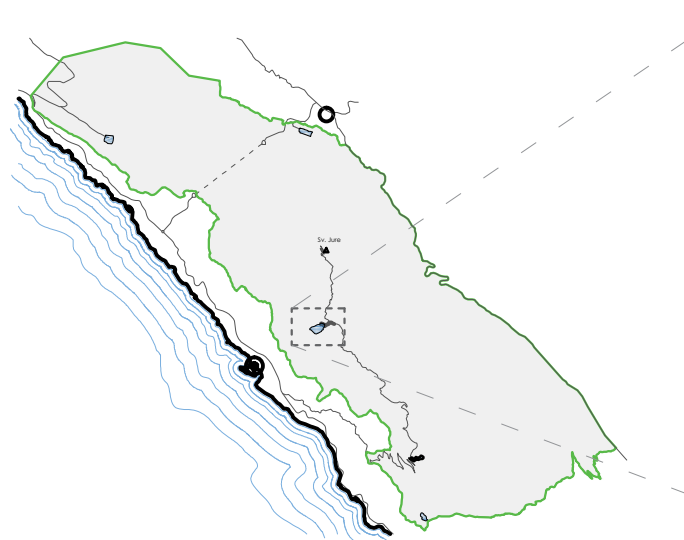

3.1. PRIKAZ ANALIZIRANIH LOKACIJA

VOŠAC

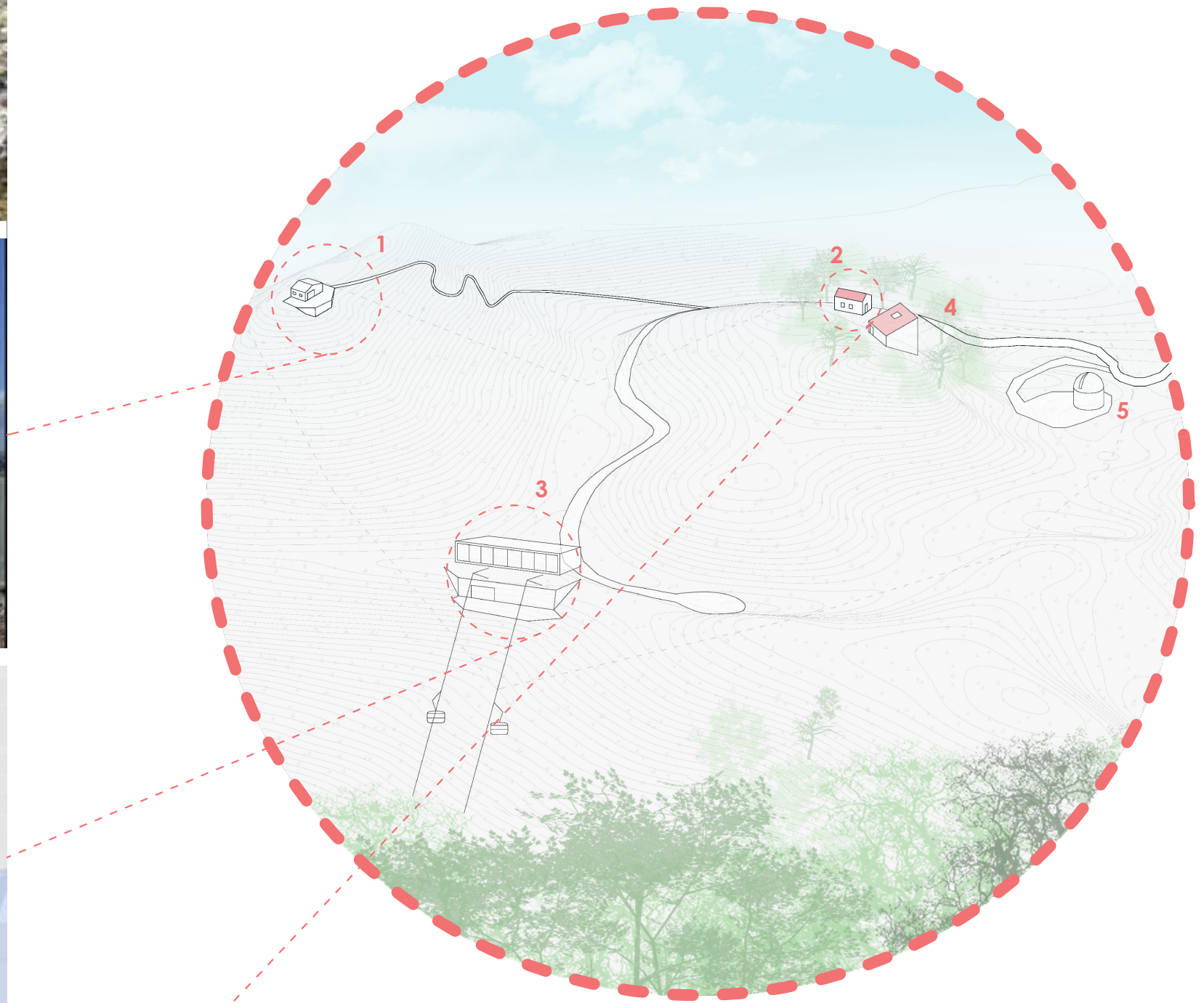
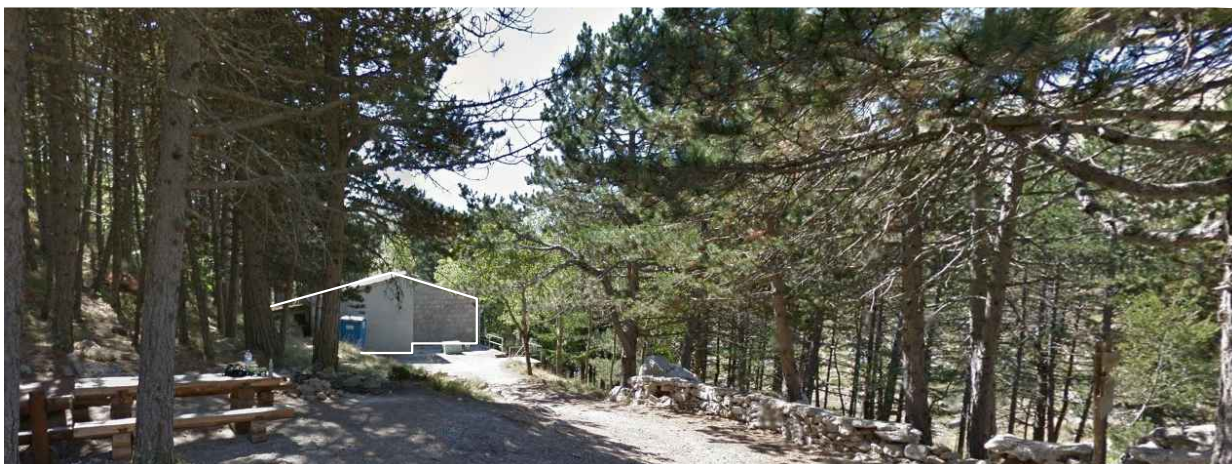
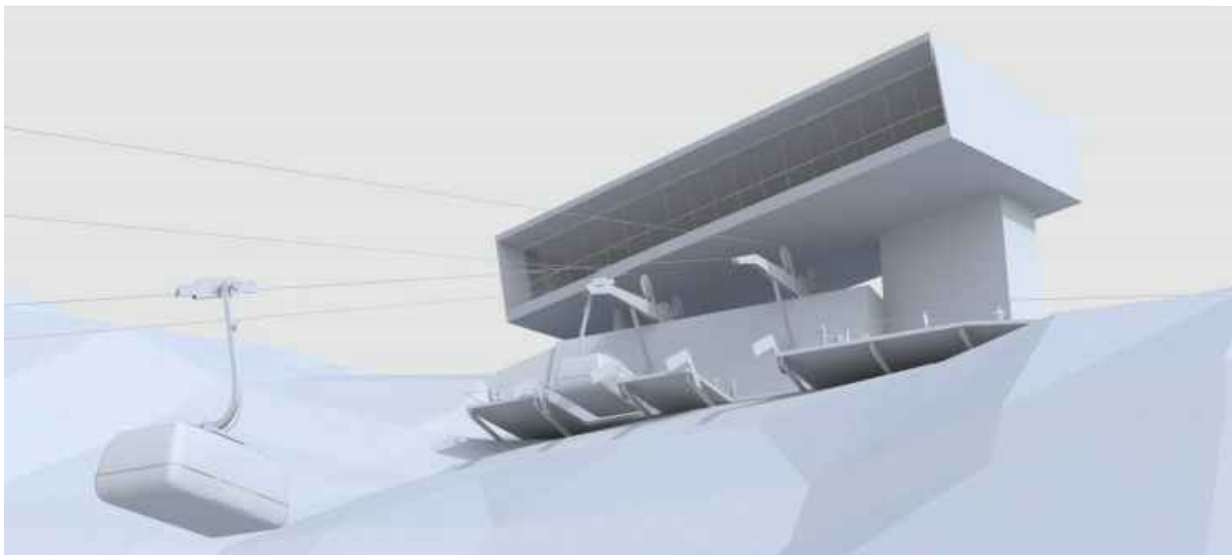

Na lokaciji postoji planinarski dom pod Vošcem, dva obnovljena pastirska stana, neobnovljeni pastirski stanovi (ruševine), planinarska kuća na vrhu Vošca.

Planira se izgradnja žičare, čija je trasa unutar granica Parka dužine oko 2 km, a nalazi se izvan zone stroge zaštite. Donja postaja žičare nalazi se izvan područja Parka, unutar građevinskog područja Grada Makarske. Gornja postaja žičare planira se na predjelu lokaliteta Štrbina (Prijevoj Štrbina ispod vrha Vošac).

Unutar ove zone također se planira izgradnja novog planinarskog doma, zvjezdarnice s planetarijem te građevine za zaštitara i gorsku službu.

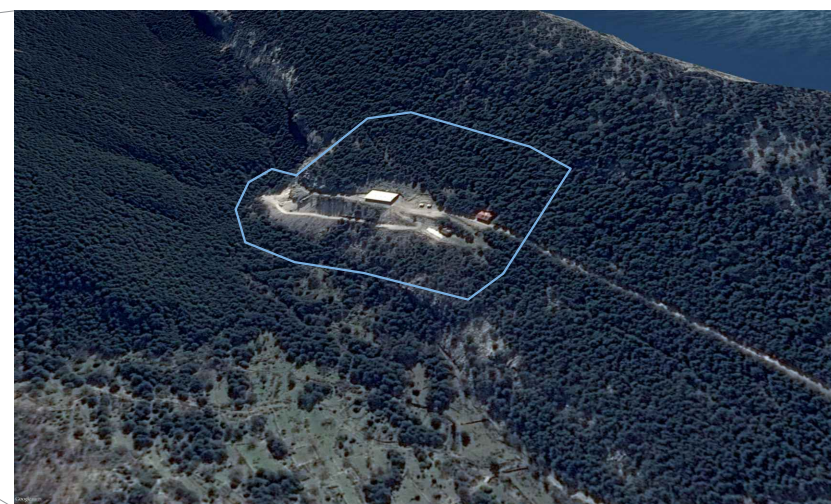
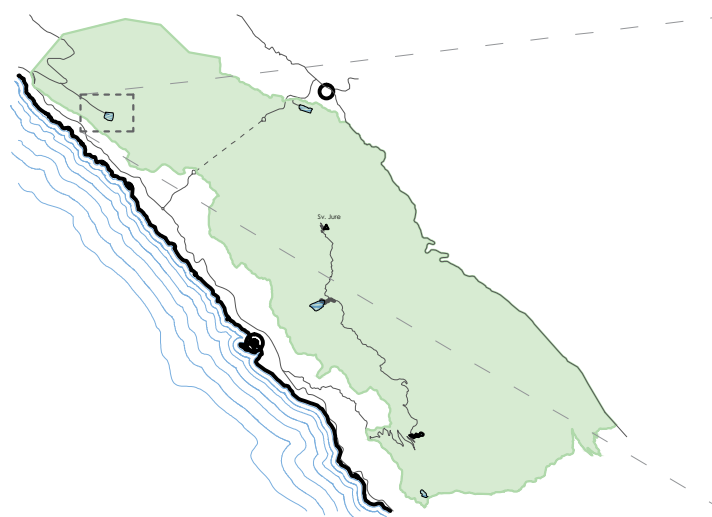

- 1 planinska kuća i vidikovac "Toni Roso" na vrhu Vošac 1422m nadmorske visine
- 2 planinarska kuća na Vošcu
- planirano*
- 3 gornja postaja žičare Makarska- Štrbina
- 4 polinarski dom i služba spašavanja
- 5 zvjezdarnica sa planetarijem

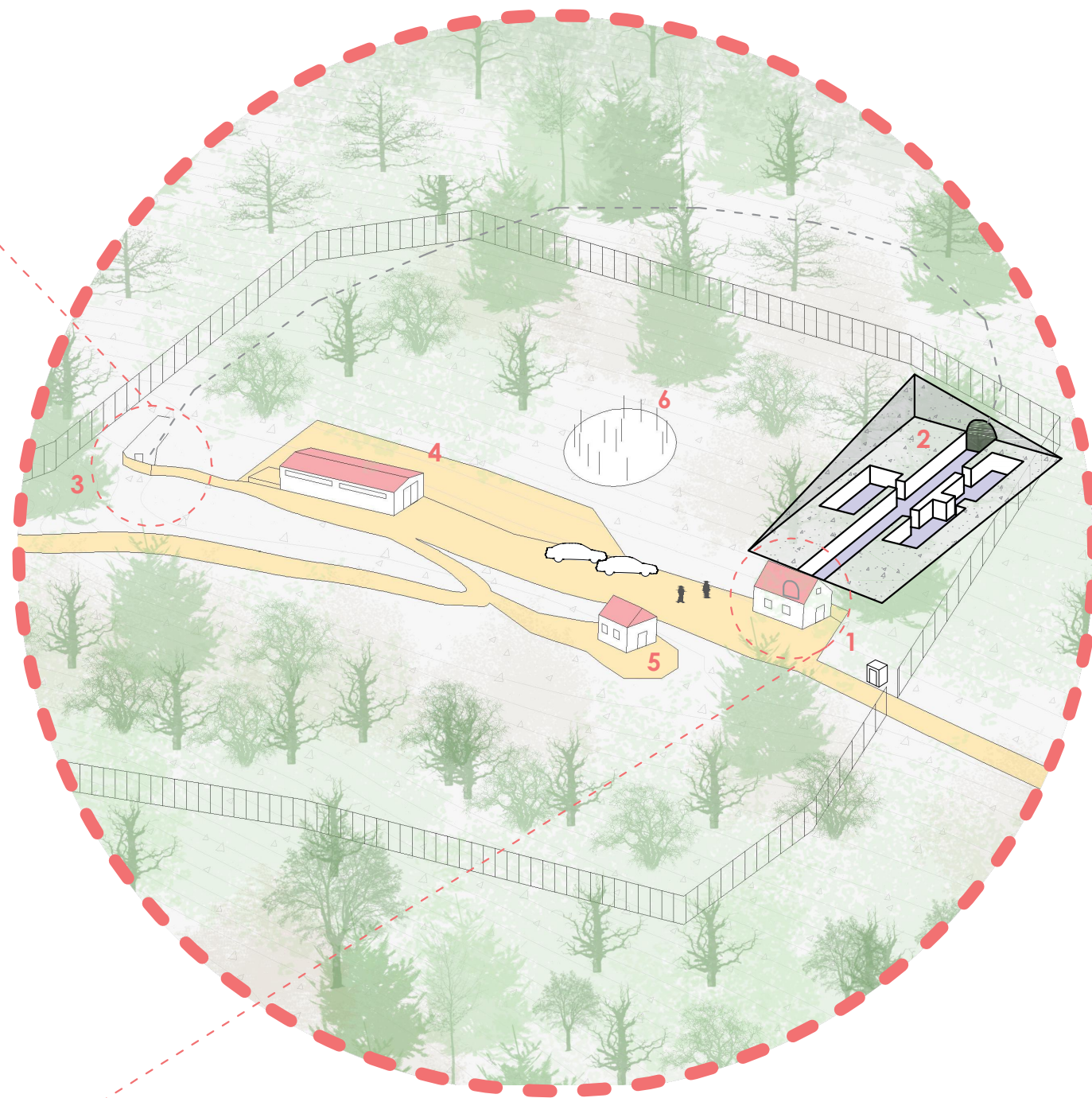
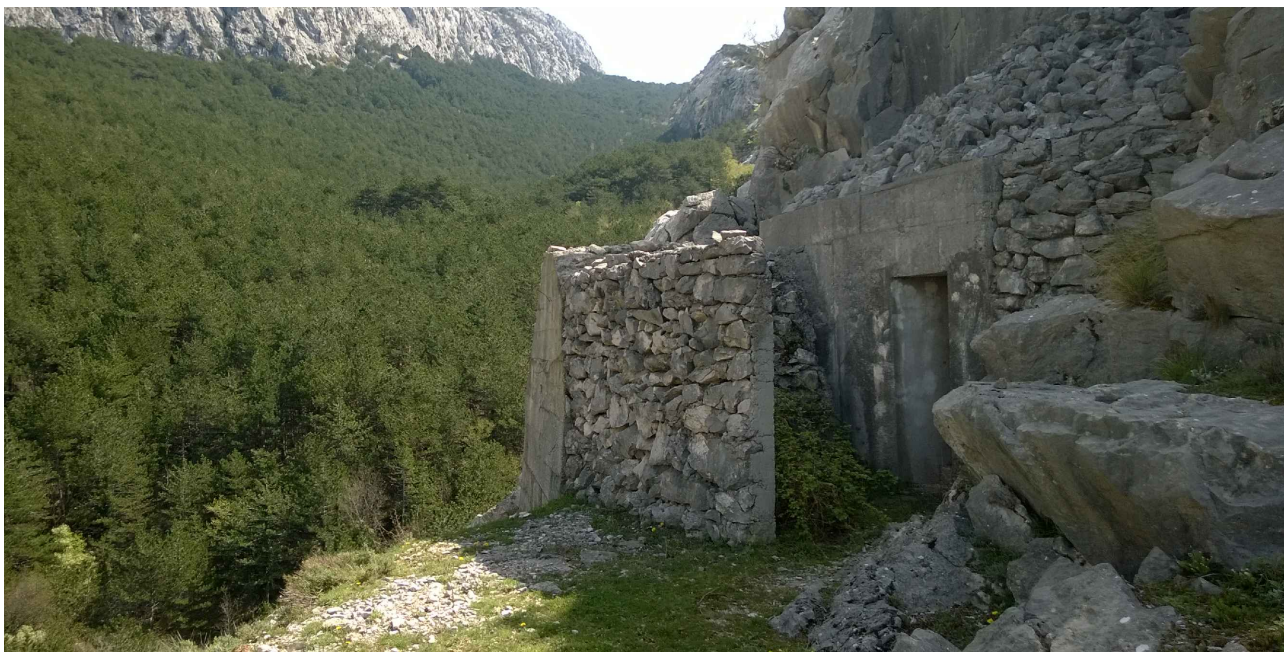
KUK-0

KUK-0 je bivši vojni objekt specijalne namjene u Hrvatskoj kojeg je JNA sagradila u planini Biokovo. Objekt je građen i dograđivan u više navrata u periodu od 1949. do 1980-ih godina. Pouzdana dokumentacija o objektu i njegovoj gradnji/upotrebi/namjeni ne postoji. Glavna svrha mu je bila pružanje zaštite i smještaja članovima vlade SFR Jugoslavije i SIV-a u uvjetima nuklearnog rata. Za tu svrhu je bio opremljen vrlo naprednom tehnologijom, a sastajao se od više prostorija povezanih dugačkim tunelom (približno 800 metara). Unutar njega se nalazilo : elektrana sa tri agregata (svaki snage 180 kWh), spremnik za gorivo od 36000 litara, trafostanica, bunar sa vodom, kompleksni sistem radio-veza, bolnica, kuhinja, prostorije i oprema za smještaj barem stotinu osoba plus posebne VIP prostorije, konferencijska sala, servisne radionice sa najmodernijom opremom, prostorije za dekontaminaciju. Sve to je omogućavalo potpunu višemjesečnu životnu autonomiju njegovim stanovnicima u uvjetima nuklearnog rata.

KUK-0 nikada nije upotrijebljen u svrhu prvobitne namjere gradnje. Poslije Domovinskog rata je uglavnom tehnički rasformiran i devastiran.

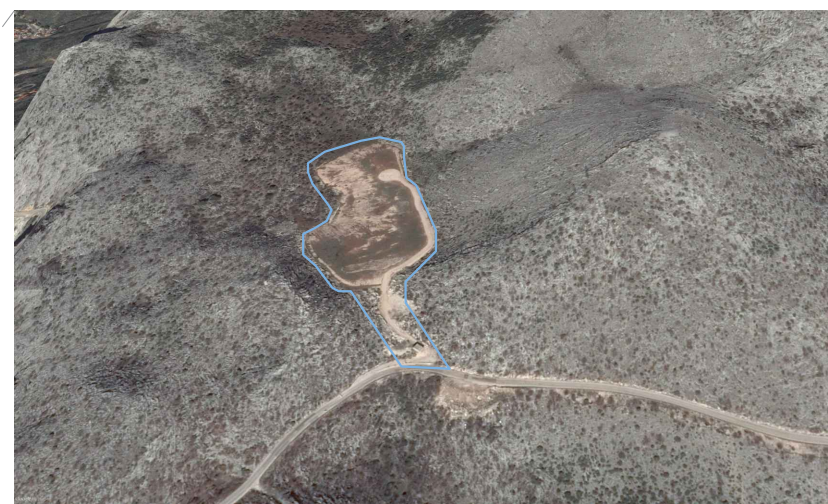

- 1 "Planinska kuća"
kuća neupadljivog izgleda - ulaz u sklonište
- 2 nuklearno sklonište
- 3 sekundarni izlaz iz skloništa
- 4 hala - skladište
- 5 sekundarna kuća za vojne djelatnike
- 6 spomenik

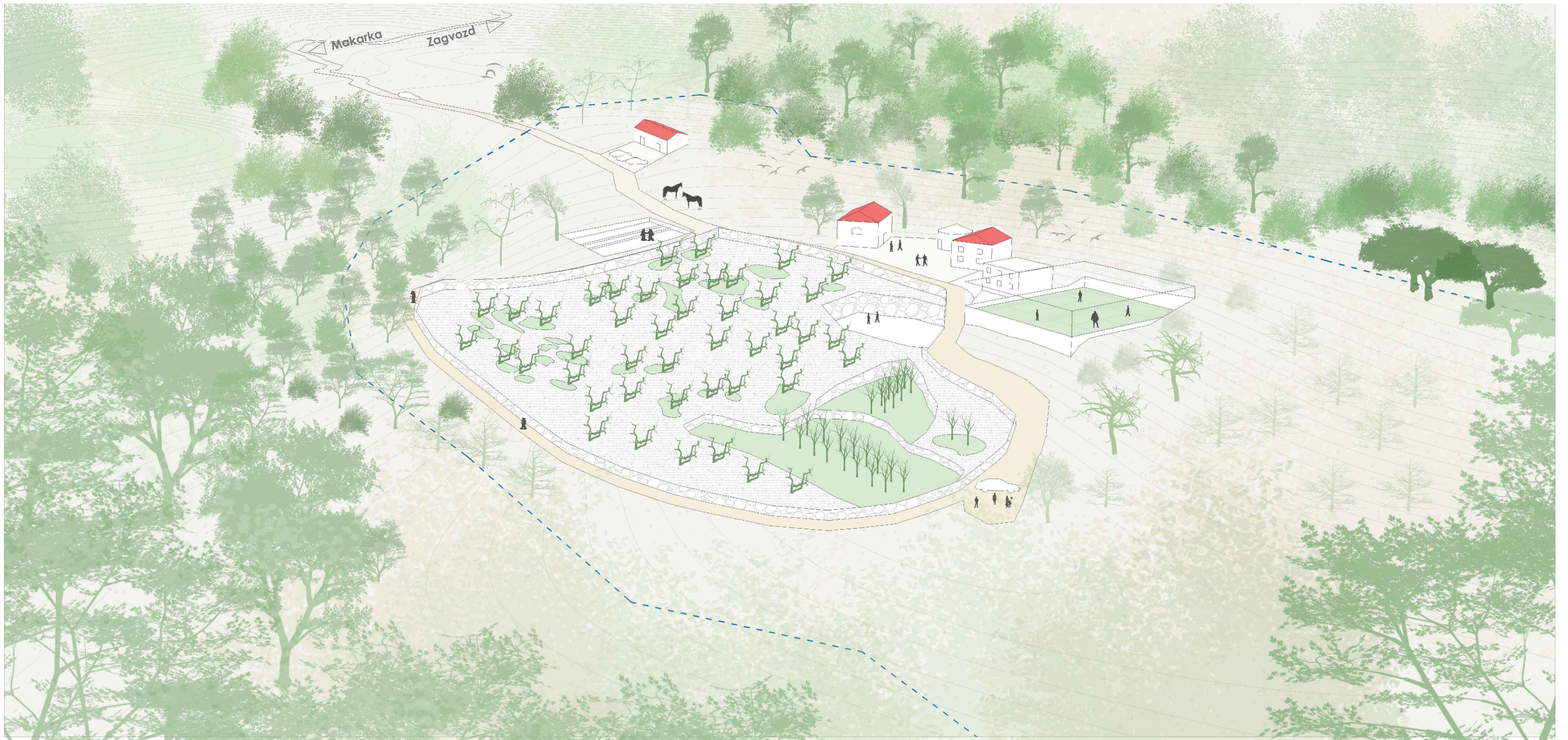
DONJA GORA

Odlagalište Donja Gora se koristio kao deponij tehnološkog i komunalnog otpada (nema podataka o odlaganju drugih vrsta otpada, kao npr. opasnog otpada). Organiziranim sakupljanjem otpada koji se odlagao na ovoj lokaciji, bili su obuhvaćeni grad Makarska te općine Podgora, Baška Voda, Brela i Tučepi, što čini oko 25 000 stanovnika. Procijenjeno je da se trenutno na odlagalištu nalazi oko 133 000 m³ otpada na površini od oko 4,1 ha.

Odlagalište je sanirano sukladno propisima. Konačna konfiguracija odlagališta je zaravnjena površina stabilne konstrukcije. Na ovom području (površini) planirana je zona posjetiteljske infrastrukture „Donja Gora“ – Podgora.

DONJI RASTOVAC

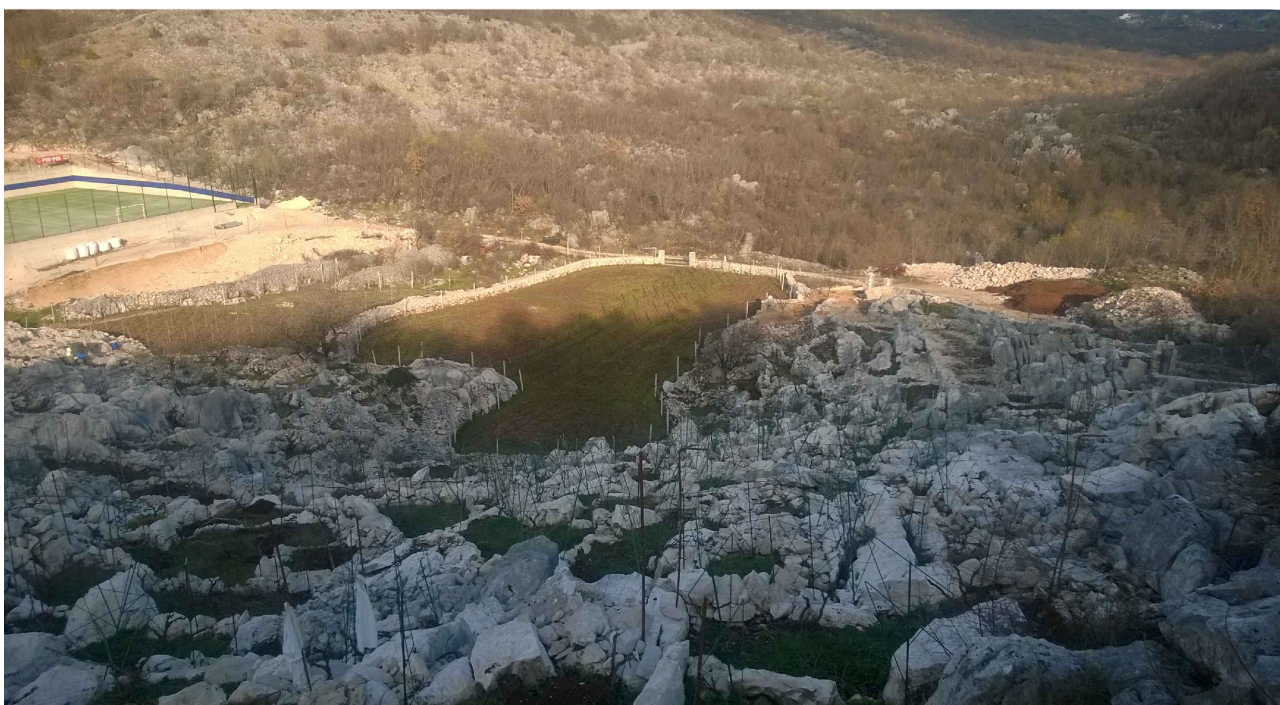
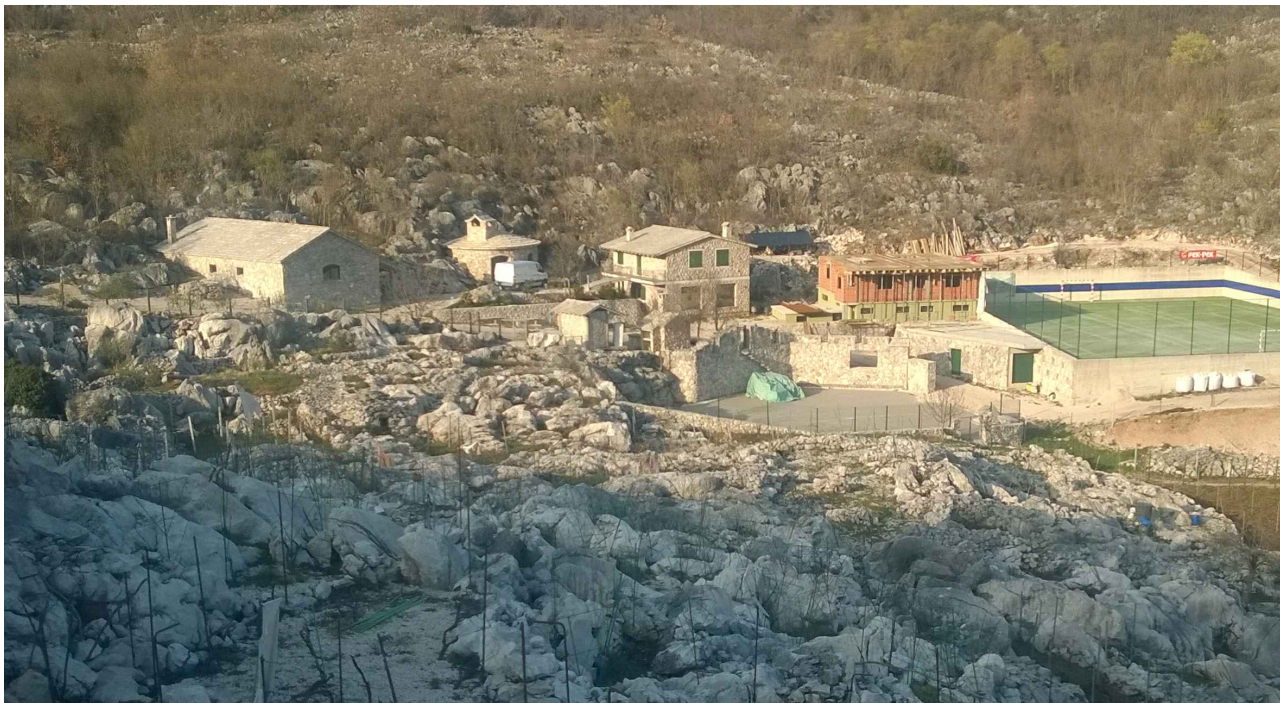
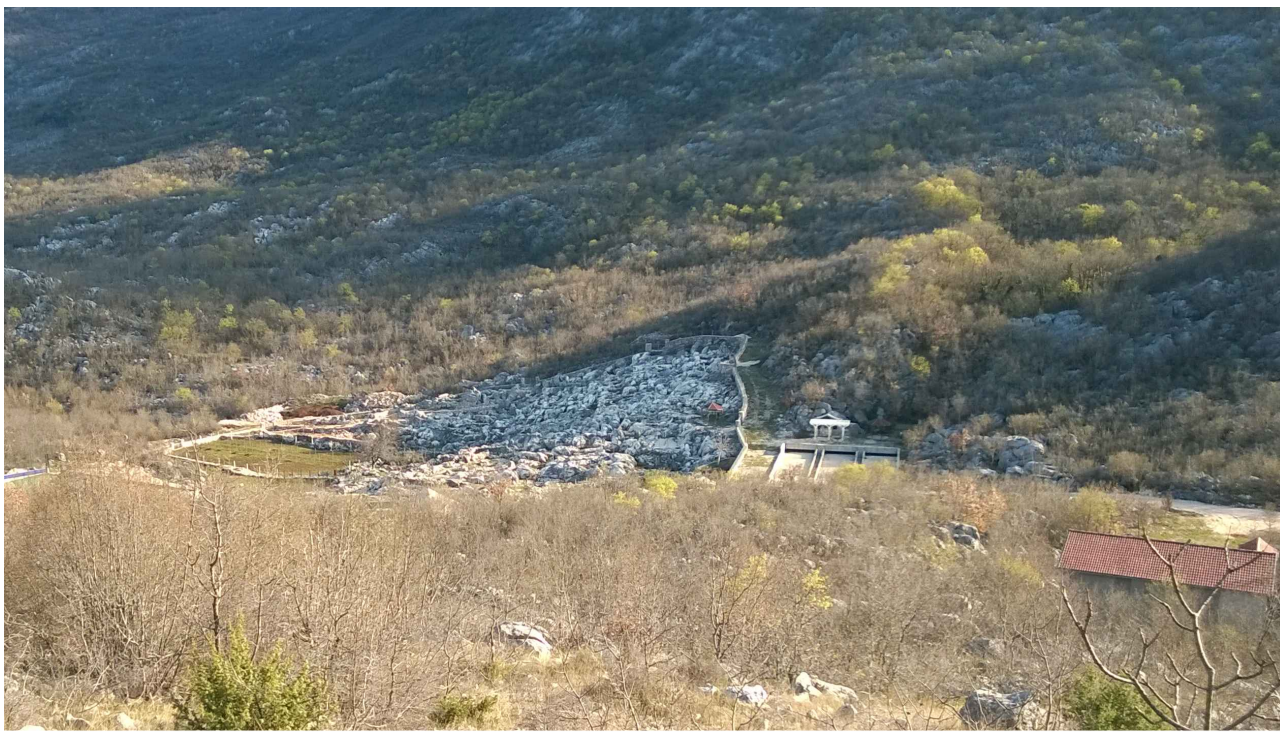
Ugostiteljsko-turistička Gornji Rastovac planira se za smještaj više ugostiteljsko-turističkih objekata s pratećim sadržajima. Površina zone iznosi 11,2 ha. Maksimalnog kapaciteta 400 ležajeva.

U zoni je već započeta izgradnja ugostiteljskih i smještajnih objekata sa pratećim sadržajima (nogometno igralište i balotaško igralište). Također je zasađen vinograd na padini brijega ali i u samoj vrtači. Sagrađen je i objekt za držanje stoke (konja).

Sama mikrolokacija je blaga udolina uz sam rub padine Biokova, zaštićena od vjetrova i okružena bujajućom vegetacijom (makijom).

Najbliže mjesto je Zagvozd -7 kilometara - gdje je ujedno i spoj na autocestu. Sa Makarskom je veza tunel udaljen 2 km.

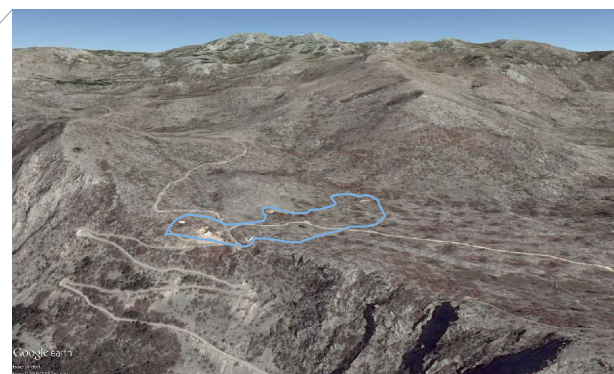

- 1 objekt za bankete i proslave
- 2 dimna kuhinja - roštilj
- 3 stambeno- ugostiteljska zgrada
- 4 ugostiteljska zgrada u izgradnji
- 5 teren za mali nogomet
- 6 dvorište
- 7 ograđeni vinograd sa docem
- 8 bočalište
- 9 zgrada za držanje stoke (konjušnica)

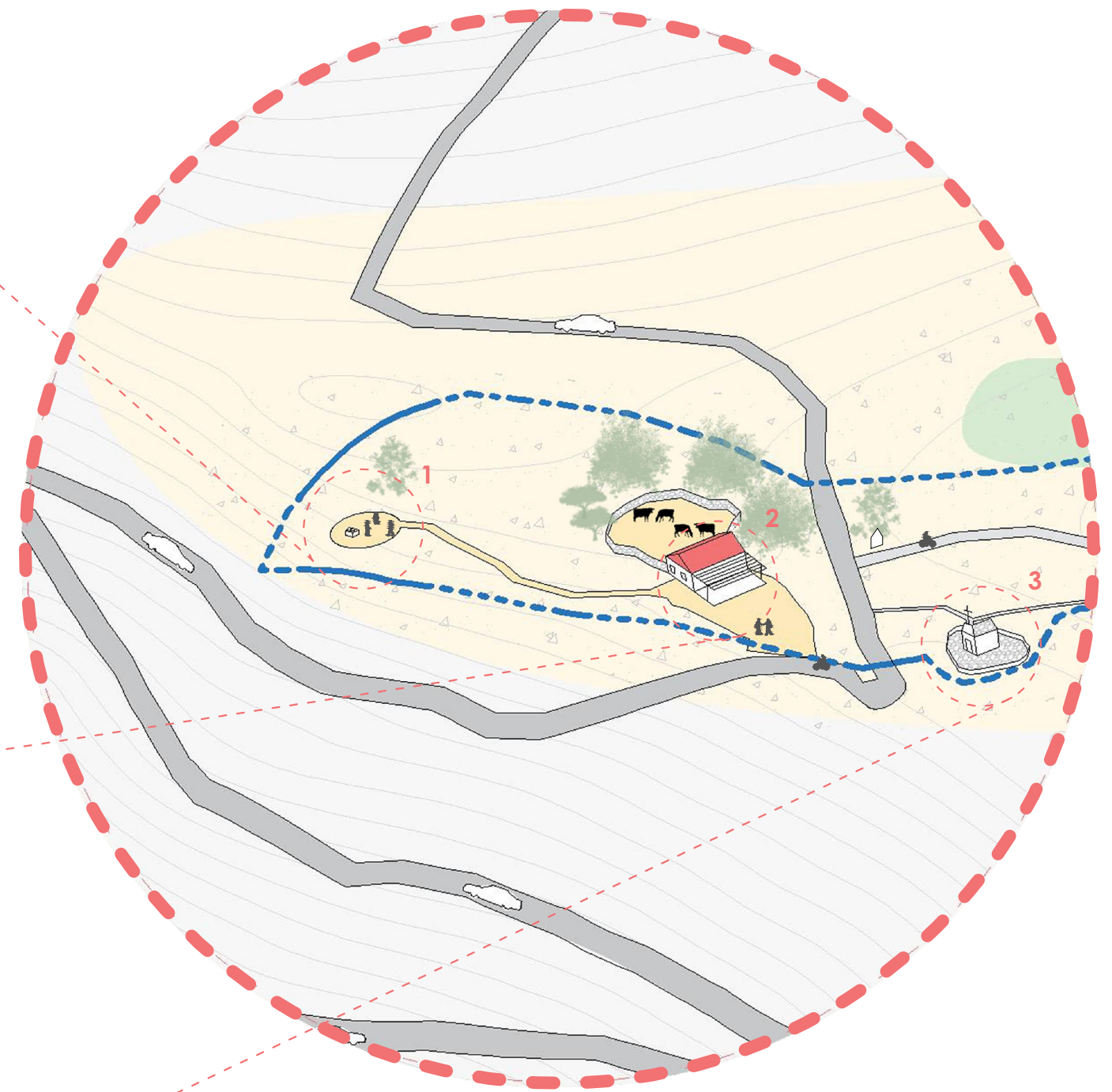
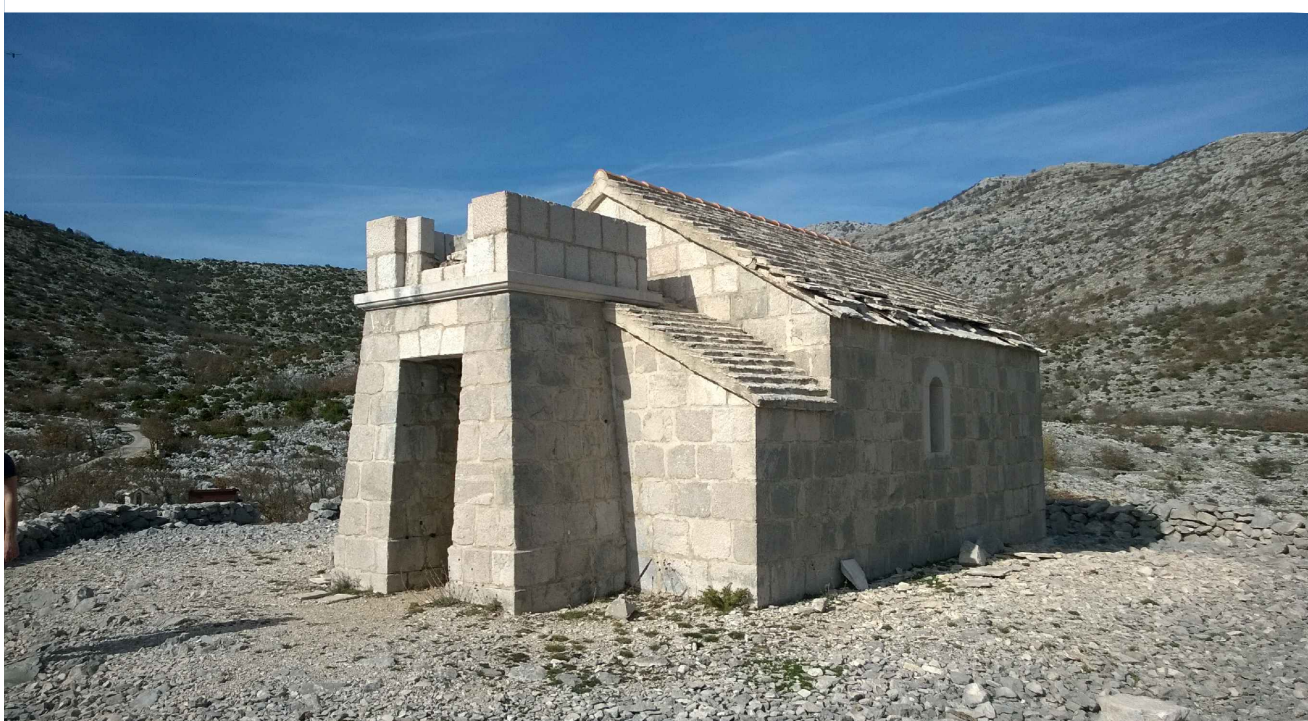
PODGLOGOVIK

Zona posjetiteljske infrastrukture „Podglogovik – Staza“ nalazi se u zoni korištenja (zona III) - podzona 3b – podzona posjetiteljske infrastrukture. Površina zone iznosi 6,66 ha.

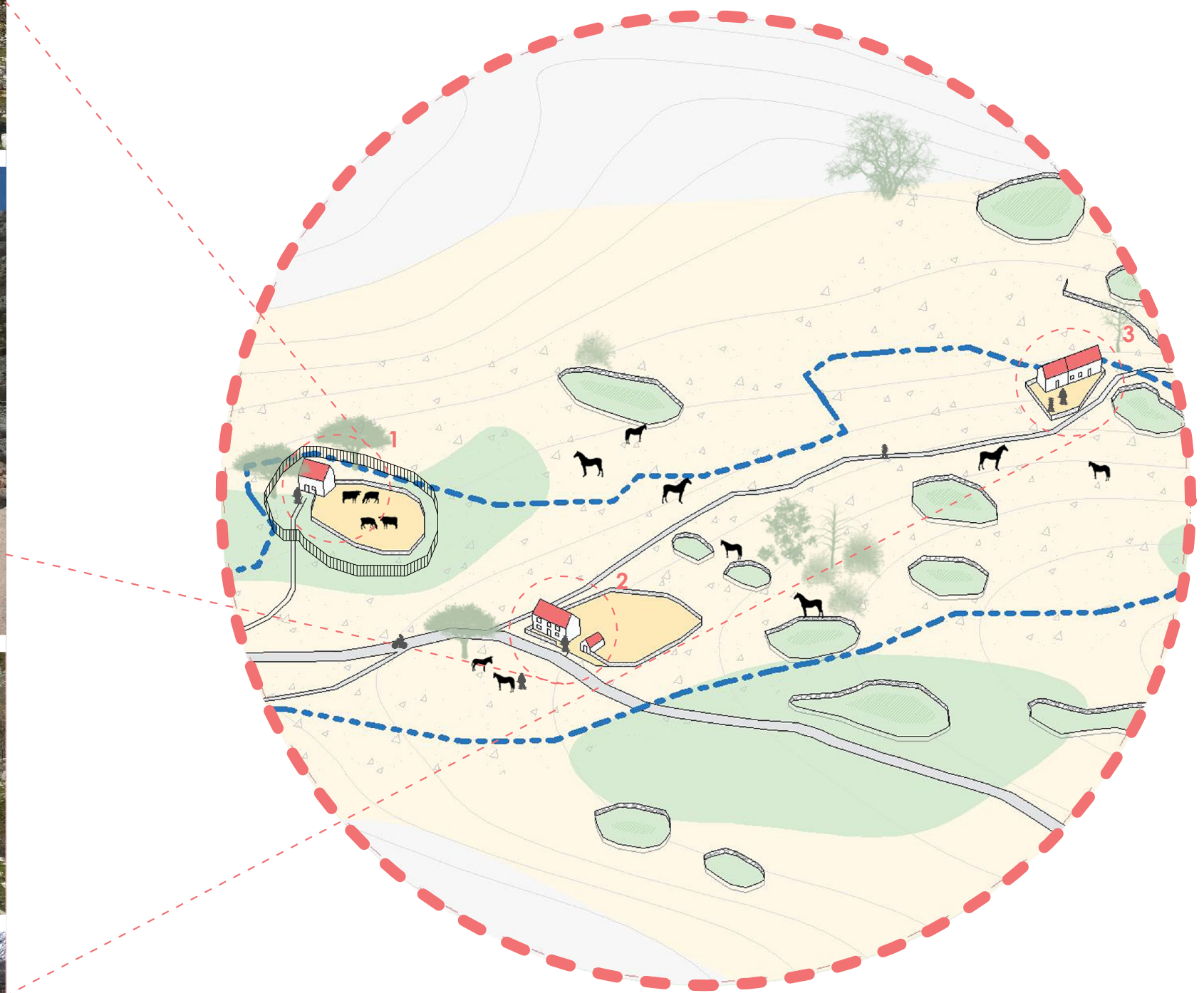
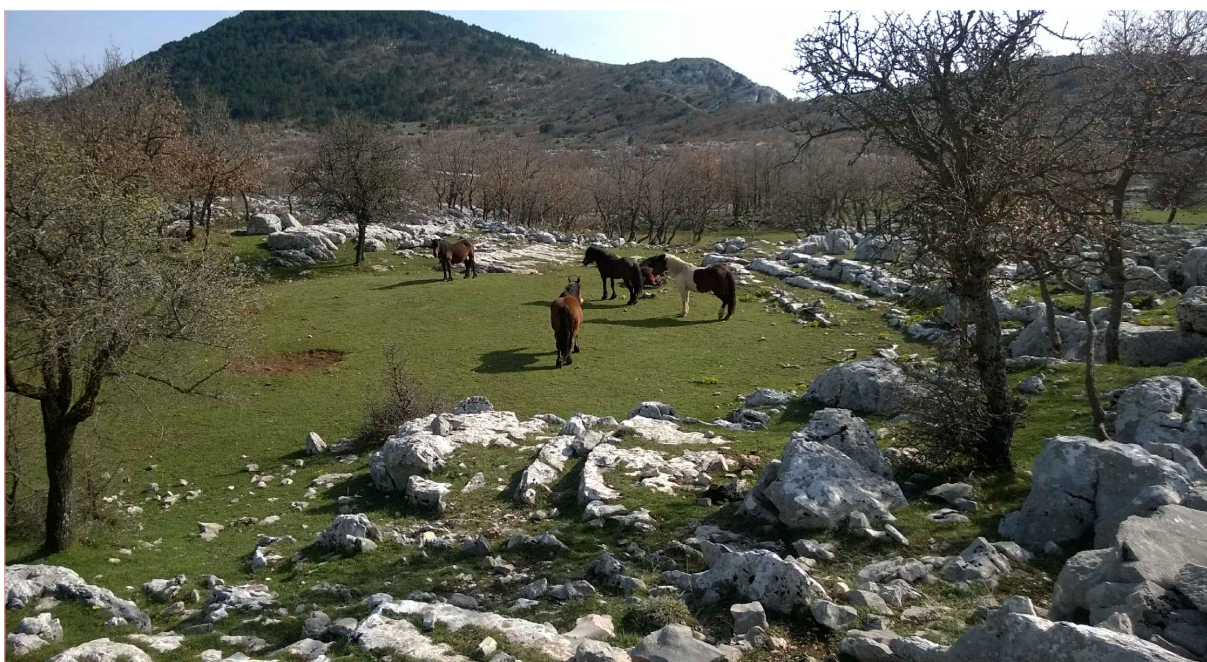
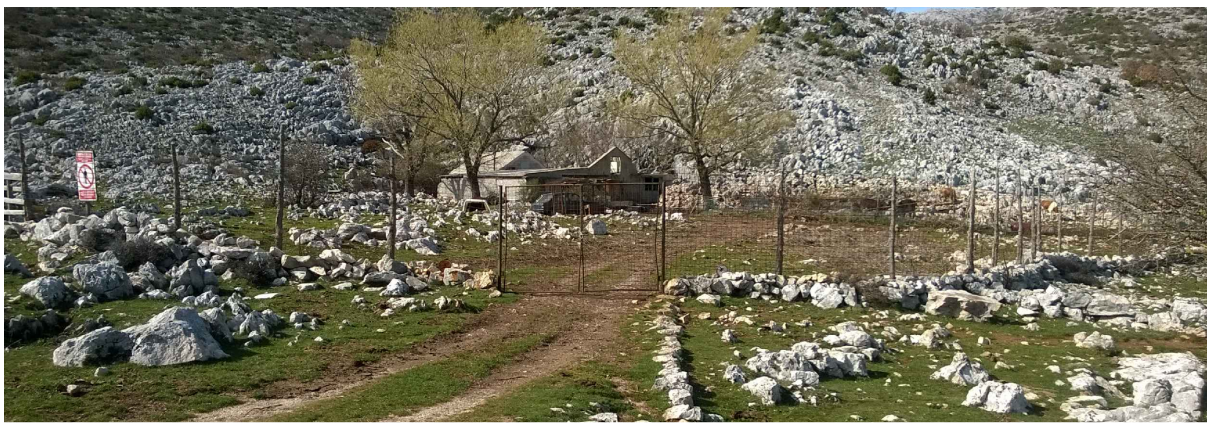
Unutar ove zone nalaze se: građevina seoskog turizma „Vrata Biokova“ s pratećim građevinama (dimna kuhinja, parkiralište, zgrada za držanje stoke), nekoliko pastirskih stanova - „Pavlinović“, zgrade nekadašnje gostionice i poštanske stanice - građevina „Šunde“, nekadašnji zadrugni dom koji je sada u funkciji štale, spomenik NOB - Partizanskim vezama, crkvice Sv. Ilije i kapelica Sv. Nikola. Unutar ove zone početak je poučne staze „Topnički put“ koja vodi do „Jame pod Supinom“ jedinog speleološkog objekta u funkciji posjećivanja unutar Parka.

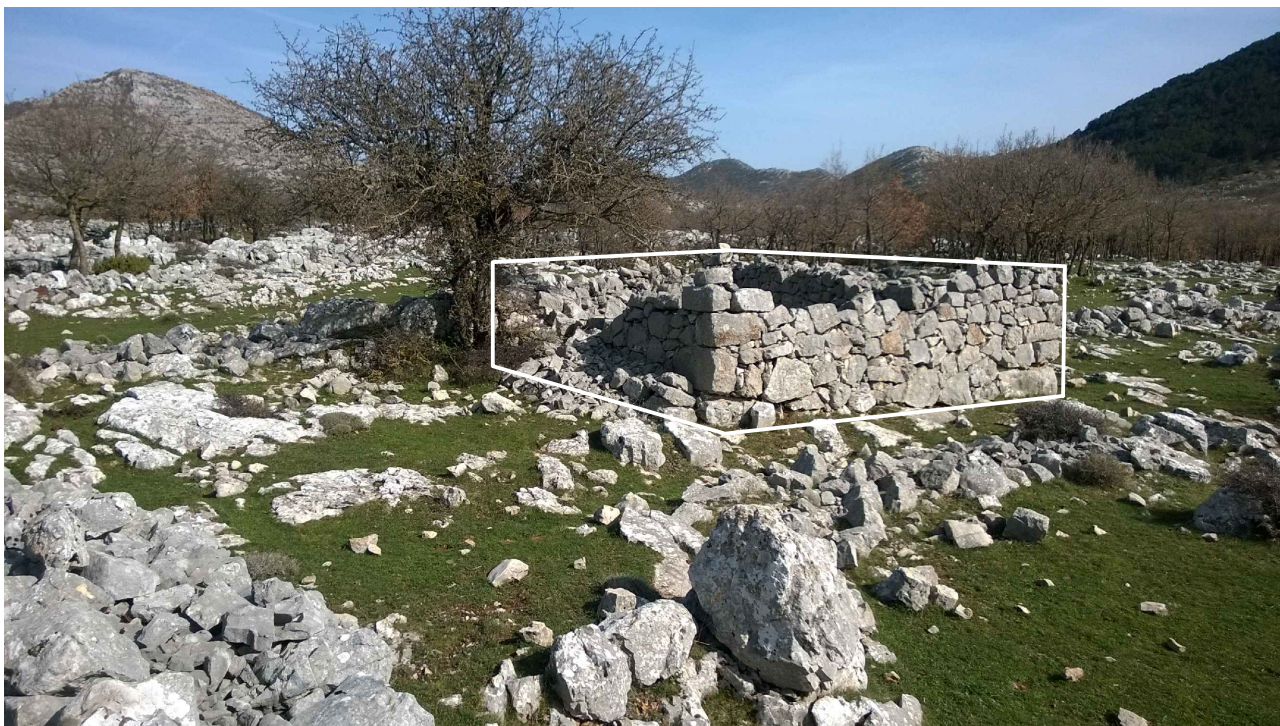
- 1 Vidikovac Staza
897m nadmorske visine
spomenik NOB - Partizanskim pomorskim vezama
- 2 Vrata Biokova
ugostiteljski objekt baziran na ponudu seoskog turizma s pratećim građevinama (dimna kuhinja, parkiralište, prostor za stoku)
- 3 crkvice Sv. Ilije
vjersko slavlje lokalnog stanovništva 18. srpnja.

- 1 Gospodarska građevina ograđeno obiteljsko imanje sa stajom potrebna je obnova objekta
- 2 građevina „šunde“ zgrade nekadašnje gostionice i poštanske stanice sada privatni objekt prenamijenjen u apartmane
- 3 nekadašnji zadružni dom koji je sada u funkciji štale objekt je u lošem stanju stoga je potrebna obnova

Staro naselje Podglogovik

Mikrolokacija je visoravan kraškog reljefa sa brojnim vrtačama i ogoljelim kamenitim tlom između njih te rijetkom vegetacijom (makijom). Mjesto je izrazito osunčano i otvoreno udarima vjetrova.

Prijašnji stanovnici su živjeli tu u ljetnim mjesecima radi ispaše stoke a u zimskim su živjeli na priobalju.

Sada je naselje napušteno te su kuće i staje utjecajem vremena i atmosfere uništene te su ostali samo zidovi.

AVANTURIZAM

AGROTURIZAM

KONJ

(*Equus caballus caballus*)

DALMATINSKI BUŠAK

dalmatinski konj, dalmatinski poni

Opis

Dalmatinski bušak je čvrst radni konj, jakih kostiju i manjeg tjelesnog okvira. Glava je umjerene veličine, suha, blago konveksnog profila. Griva je crne boje i pada postrano na umjereno dug i snažan vrat koji je kod pastuha s izbočenijim grebenom. Greben je umjereno dug i izražen, leđa i spoj srednje dugi i uleknuti. Prsa su umjereno duboka i široka. Noge su čvrste i pravilne, kopita mala i tvrda, a hod umjereno izdašan, ali energičan. Mimi su, ali energični, u radu izdržljivi i ustrajni. Boja dlake je jednobojna i većinom su svjetliji do tamniji dorati. Visoki su u grebenu do 130 cm uz dužinu trupa od 135 cm i obujam prsa 152 cm te potkoljenice do 17 cm.

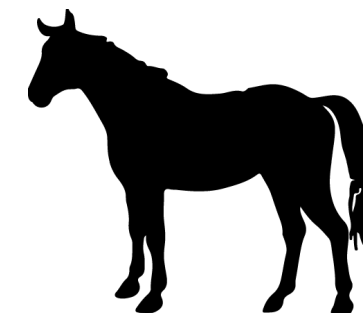
Rasprostranjenost i stanje populacije

Nekad proširen na području cijele Dalmacije; prema popisu Austro-Ugarske, na području je Dalmacije 1857. godine bilo u uzgoju preko 22 000 konja, a većina populacije ipak je bila i opstala ponajviše u Dalmatinskoj zagori i Dubrovačkom primorju. U matičnim knjigama Hrvatskog centra za konjogojstvo za 2010. registrirano je 1 035 konja za područje Dalmacije, od čega prema procjeni svega nekoliko stotina grla pripada dalmatinskom bušaku, što ga čini kritično ugroženom pasminom, a trend je silazni.

Povijest uzgoja i gospodarski značaj

Iako Dalmacija nije važnije konjogojско područje, značajan i donekle izoliran uzgoj konja postojao je i ovdje zbog dugogodišnje tradicije uzgoja konja, manje za obavljanje poljoprivrednih radova na većim krškim poljima gdje postoje veće obradive površine, više za transport i poslove na dalmatinskim planinama Dinari, Mosoru, Biokovu i drugdje za prijenos roba, izvlačenje drva i drugo.

Danas je nemoguće očekivati kako će se vratiti potreba za korištenjem konja za obavljanje radova ili vuču, tako da plan upravljanja treba temeljiti na korištenju dalmatinskog bušaka kao važne velike pašnjačke životinje u održanju krajobraza, staništa travnjaka i bioraznolikosti, zatim kao sportsko-turističkog konja za jahanje, osobito u planinskim dijelovima Dalmacije te konačno treba istaknuti stada bušaka kao turističku atrakciju Dalmacije.

MAGARAC

(*Equus asinus*)

PRIMORSKO-DINARSKI MAGARAC

dalmatinski magarac

Opis

Primorsko-dinarski magarac je manjeg okvira i skladne građe. Boja tijela je pepeljasto siva, rjeđe tamno smeđa ili potpuno crna. Trbuh je svjetliji, a duž leđa i u predjelu lopatica jasno su uočljive tamne pruge koje tvore karakterističan križ. Vrat je srednje dug, čvrst, skladno povezan, obrastao kratkom stršećom grivom. Greben je slabo izražen, leđa uska, ponekad blago uleknuta. Kopito je malo, okruglo i vrlo tvrdo. U grebenu doseže 100 cm visine uz duljinu preko 100 cm i težinu do 100 kg.

Rasprostranjenost i stanje populacije

Proširen je na području cijele Dalmacije. Prema podacima Hrvatskog centra za konjogojstvo za 2010. godinu pod selekcijom je 1 520 magaraca. Trend je uzlazan, ali je populacija i dalje ugrožena.

Povijest uzgoja i gospodarski značaj

Primorsko-dinarski magarac je najmanja europska pasmina, dobro prilagođena skromnim životnim uvjetima, više rezultat prirodne selekcije, nego odabira uzgajivača. Polovicom 19. stoljeća izvršena je introdukcija talijanskog apulijskog magarca no uzgoj nije ostavio traga jer su križanci imali slaba kopita za teški krški teren, pa je u odnosu na križance čak porasla cijena domaćih magaraca.

Magarci su oduvijek zauzimali važno mjesto u životu čovjeka na kršu. Brojne su anegdote i uzrečice vezane uz ovu dobroćudnu životinju, u narodu zvanu tovar, kenjac, osel i dr. Magarac se spominje u starim statutima dalmatinskih gradova Korčule (1214.) i Dubrovnika (1272.), a spominju ga i pisci Ivan Gundulić, Marin Držić, Ranko Marinković i brojni drugi.

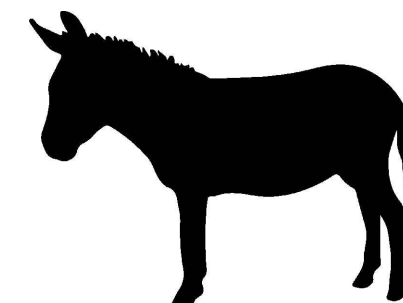
Magarac se koristio kao tovarna i vučna životinja za prijenos roba i ljudi. Brojne su građevine na najtežim terenima izgrađene uz njegovu pomoć, a jematva grožđa i berba maslina nije se mogla zamisliti bez magaraca. Posjeduje zadivljujuću sposobnost da na leđima nosi teret teži od 100 kg, dakle više od vlastite težine. Razvojem tehnologije magarac gubi važnost te samo sporadično služi kao turistička atrakcija. Populacija primorskodinarskih magaraca ima mali udjel rasplodnih životinja, što dovodi do sporog, ali sigurnog smanjenja populacije. U prvom redu treba ga uključiti u sve vidove turizma, a stada izvornih magaraca u sve naše nacionalne i parkove prirode. Posljednjih godina povećao se interes za uzgoj magaraca, posebno ženki (magarica) radi proizvodnje magarećeg mlijeka, koje zbog svojih hranjivih i ljekovitih svojstava postiže jako dobru cijenu na tržištu.

Tradicijske sorte i pasmine Dalmacije; mr. sc. Roman Ozimec, dr.sc. Frane Strikić, prof. dr. sc. Jasminka Karoglan Kontić, prof. dr. sc. Edi Maletić te prof. dr. sc. Zdravko Matotan; 2013.

Sažeti opis

namjena.....	transport
visina.....	100 cm
težina.....	100 kg
površina pašnjaka.....	0.6 ha
površina staje po jedinki.....	5 m ²

GOVEDO

(*Bos taurus*)

BUŠA

domarac, ilirsko govedo, lička buša, dalmatinska buša, bosanska buša

Opis

Buša je jedna od najmanjih pasmina goveda na svijetu. Boja dlake je različito obojena, crna, tamnije i svjetlije smeđa, crvenkasta, svjetlosiva pa do gotovo bijele boje. Glava je relativno dugačka s kratkim rogovima čiji su vrhovi tamne boje. Kod životinja koje imaju tamniju dlaku duž leđa vidljiva je karakteristična svjetlija jeguljasta pruga. Krave su visoke u grebenu do 114 cm s oko 200 kg tjelesne težine, a bikovi i do 120 cm visine uz 350 kg težine. Iako je vime buše u pravilu kratko, plitko i maleno, ima krava s izrazito lijepo razvijenim i oblikovanim vimenom. Papci buše su kao i rogovi tamno obojeni, relativno široki, tvrdi i dobro prilagođeni teškom krškom terenu. Nažalost, od kraja 19. stoljeća buše su križane s raznim alohtonim pasminama goveda kako bi se poboljšala svojstva pasmine, tako da danas dominiraju razni križanci.

Rasprostranjenost i status populacije

Buša je proširena u jugoistočnoj Europi, od sjeverozapadne Hrvatske preko Rumunjske sve do Albanije, Makedonije i zapadne Grčke. U Hrvatskoj uglavnom na dinarskom području, iako je nekad bila šire rasprostranjena. Prema podacima Hrvatske poljoprivredne agencije (HPA) u 2010. godini u Hrvatskoj je bilo registrirano 265 grla buše, od čega 25 bikova i 240 krava. Trend populacije je blago uzlazan, ali je buša i dalje ugrožena pasmina.

Povijest uzgoja i gospodarski značaj

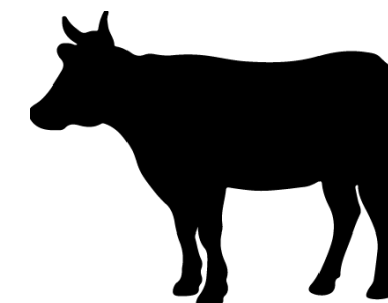
Bušu prvi opisuje bečki stručnjak Leopold Adametz koji je bušu nazvao ilirsko govedo, jer je bila proširena na području rimske Ilirije. Buša je autohtono govedo Balkanskog poluotoka, a različiti okolišni uvjeti, ciljevi i uvjeti uzgoja rezultirali su nastankom različitih populacija buše kao što su lička, dalmatinska, bosanska, hercegovačka, albanska, makedonska, bugarska buša i druge. Buše su iznimno otporne i prilagođene krškom terenu te su u nekim dijelovima Dalmacije držane vani ljeti i zimi na vrlo oskudnoj hrani (paša, brst, kukuruzovina, slama). Idealna je za ekstenzivan do poluintenzivan uzgoj na otvorenom području cijele Dalmacije, od pučinskih otoka do najviših vrhova Dinare, pri čemu traži minimalnu njegu i ulaganje. Treba istaknuti turističku atraktivnost stada buše u krajobrazu, uz proizvodnju izvornih tradicijskih proizvoda: mlijeka, mladog i punomasnog sira, skute, vrhnja, posebno uz ekosela te na zaštićenim područjima (PP Velebit, NP Paklenica, NP Krka, PP Biokovo, budući Park Dinara)

Tradicijske sorte i pasmine Dalmacije; mr. sc. Roman Ozimec, dr.sc. Frane Strikić, prof. dr. sc. Jasminka Karoglan Kontić, prof. dr. sc. Edi Maletić te prof. dr. sc. Zdravko Matotan; 2013.

Sažeti opis

namjena.....	mlijeko
visina.....	115 cm
težina.....	200 kg
površina pašnjaka.....	0.8 ha
površina staje po jedinki.....	8-18 m ²

OVCA

(*Ovis aries*)

DALMATINSKA PRAMENKA

domarac, ilirsko govedo, lička buša, dalmatinska buša, bosanske buša

Opis

Dalmatinska pramenka pripada skupini dugorepih ovaca s otvorenim runom. Izrazito je otporna, čvrste građe tijela i snažne konstitucije. Za razliku od drugih pramenki, dalmatinska ima izraženu širinu prsiju, dok prema visini grebena pripada grupi srednje razvijenih pramenki. Glava i noge dalmatinske pramenke, a kod nekih i trbuh, obrasli su kratkom dlakom, žuto mrke ili crne boje, ponekad su i šareni, odnosno sa žutim ili crnim pjegama na bijeloj podlozi. Runo je otvoreno, a pramenovi šiljati, dužine do 20 cm. Obraslost i gustoća runa je dosta slaba. Ovce su većinom šute, a ovnovi imaju rogove u obliku spirale. Visoke su u grebenu oko 58 cm, dugačke oko 65 cm, a teške oko 38 kg. Ovan dosegne i 70 cm visine uz težinu od oko 50 kg. Janjci su u dobi od 3 mjeseca teški oko 20 kg.

Rasprostranjenost i status populacije

Područje cijele Dalmacije, od jugoistočnih padina Velebita i Zrmanje sve do Neretve, uključujući i dalmatinske otoke. Selekcijom HPA-a 2009. godine obuhvaćene su 9 304 pramenke, a populacija se procjenjuje na oko 200 000 pramenki te je naša najbrojnija pasmina ovaca. Trend je blago silazan, a pasmina nije ugrožena.

Povijest uzgoja i gospodarski značaj

Još u prethistoriji na području južne Europe došlo je do križanja neolitske dugorepe ovce (*Ovis aries palustris*) s kratkorepim muflnom (*Ovis musimon*). Njihovim križanjem nastala je grupa pramenki jugoistočne Europe, ovce gruba runa, kombiniranih proizvodnih svojstava (meso, mlijeko, vuna) i izrazito prilagođene na krška područja i loše uvjete. Odlično podnosi ekstremne zime u planinskoj Dalmaciji, kao i sušna ljeta u obalnom pojasu i na otocima.

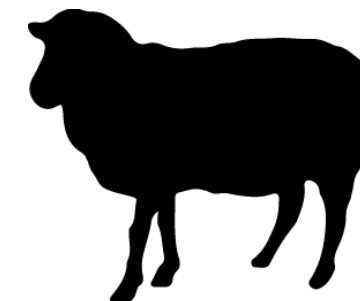
Dalmatinska pramenka dobro koristi ekstenzivne planinske pašnjake i oskudnu vegetaciju. Podnosi dugotrajnu potragu za hranom, i do više desetaka kilometara dnevno. Uzgoj pramenki danas je oblik upravljanja u korištenju ekstenzivnih pašnjaka sustavom ovca-janje, važan za održanje krajobrazu travnjaka s brojnim endemičnim vrstama, uz proizvodnju janjetine prema načelima ekološke poljoprivrede, odnosno hranidbu ovaca bez ikakvih dodataka u osnovnoj hrani (isključivo paša i majčino mlijeko). U zimskom razdoblju daju se manje količine žitarica, proizvedenih također u sustavu ekološke poljoprivrede.

Tradicijske sorte i pasmine Dalmacije; mr. sc. Roman Ozimec, dr.sc. Frane Strikić, prof. dr. sc. Jasminka Karoglan Kontić, prof. dr. sc. Edi Maletić te prof. dr. sc. Zdravko Matotan; 2013.

Sažeti opis

namjena.....	mlijeko, vuna
visina.....	130 cm
težina.....	300 kg
površina pašnjaka.....	0.5 ha
površina staje po jedinki.....	2 m ²

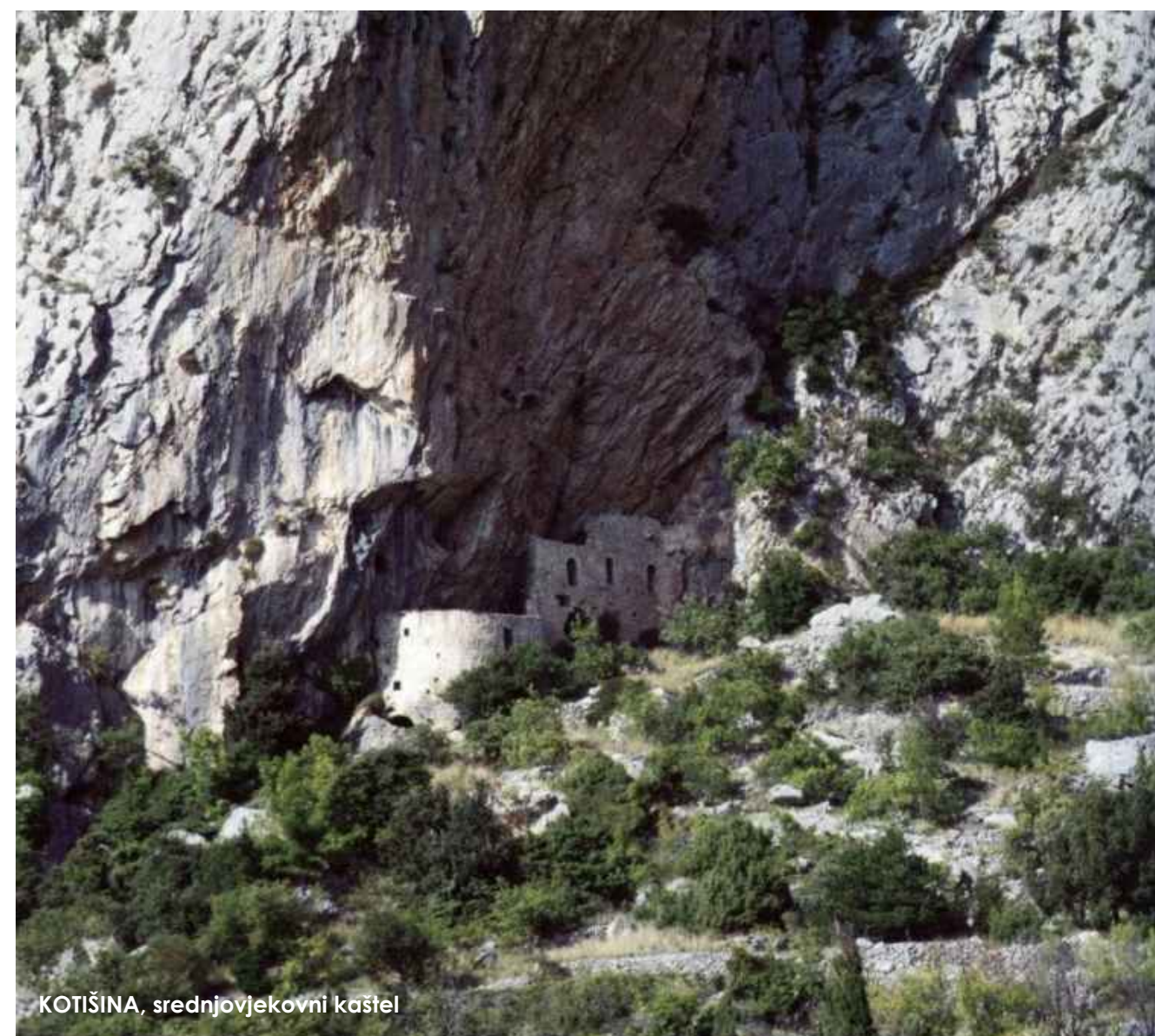

Vernakularna arhitektura Biokovskog područja

Na prostoru Biokova život čovjeka ima kontinuitet od neolitika, mlađega kamenog doba, do danas. Grčki su utjecaji prisutni ali nema arhitektonskih ostataka. Rimsko razdoblje bilježi desetak villa rustica, podignutih u podnožju južnih, primorskih padina, prostoru vezanom za vodu, blagu klimu i obradivo tlo. Život se odvija uz gradine, no postupno se razvijaju manja naselja oko novonastalih rustičkih vila. Što je situacija u regiji stabilnija, bez ratnih ili etničkih nemira, veća je šansa da se autohtoni narod spusti sa svojih vjekovnih nastamba i prihvati rimski način života. Dolaskom Slavena, do izražaja ponovno dolaze primitivniji arhitektonski oblici *potleušice*.

O srednjovjekovnoj tradicijskoj arhitekturi teško je govoriti jer ne nalazimo nijedan sačuvani objekt profanog sadržaja stariji od 16. stoljeća, osim kasnosrednjovjekovnih kula. Uzrok je vrlo dinamičan način življenja, prouzročen gusarstvom i učestalim povijesnim previranjima. Od 13.-16. stoljeća područje je pod vlašću hrvatsko-ugarskih kraljeva, Mlečana i bosansko-hercegovačkih vladara, ali krajem 15. stoljeća pada pod tursku vlast i mijenja se etnografska slika. Dio stanovništva bježi na otoke i susjednu Italiju, u regije Abruzzi i Molise. Istodobno dolazi i do priliva življa s prostora današnje Bosne i Hercegovine, koji svoja obitavališta podiže uz već postojeća, pod planinskim masivom, uglavnom uz izvore vode. Borba s turskom vlašću, njezinim porezima i haračima odvijala se s uzvisine, odakle se lako sa stokom pobjeglo u neprohodnu goru. Položaj naselja podbiokovskog pojasa uvjetovan je i ekonomskim prilikama jer se novopridošlo stanovništvo, nenaviklo na more, bavi starom privredom, stočarstvom i poljoprivredom i tako lakše iskorištava obradivu površinu na planini.

Za vrijeme Kandijskog rata (1645.- 1669.) nastaje drugi veliki val izbjeglica, opet i za vrijeme Bečkog (Morejskog) rata (1684.- 1699.). Iako često dolazi i do izmjene u društveno-ekonomskim odnosima, domaći živalj ostaje dosljedan dosadašnjem načinu življenja.

Nagla promjena očituje se izgradnjom asfaltirane Jadranske magistrale (1962.-1963.), nakon čega počinje širenje turizma po manjim mjestima Makarskog primorja. Jak potres 1962. godine također mijenja arhitektonsku ostavštinu. Stara zdanja podignuta isključivo od kamena ruše se i dižu nova u betonskoj izvedbi, eventualno s lijepljenim kamenim pločama, kako bi se svojom vanjštinom vizualno donekle uklapala.

Vernakularna arhitektura Biokovskog područja

Naselja na padinama Biokova raštrkana su i čini ih niz zaselaka, koji nose ime po prezimenu ili imenu pretka stanovnika. Takav položaj naselja u prvome redu uvjetuje tektonika tla. Posjedi obradive zemlje često su nedaleko od stambeno-gospodarskih jedinica, kako u zabiokovskom pojasu, tako i u podbiokovskom. Zaseoci se razvijaju prilagođavajući se terasastom terenu, šireći se niz terase. No, prije nego se pristupilo izgradnji domova na donjim terasama, težilo se da se kuće dovedu u niz, da bi na taj način terasa bila maksimalno iskorištena za izgradnju. Tek kada više ne bi bilo mjesta na toj terasi, pristupalo se sljedećoj, južnijoj.

Dakle, zaseoci se pružaju uz izohipse, što ih čini longitudinalnim. Razvojem sela, longitudinalnost se gubi i dobiva dojam da se kuće grupiraju jedna uz drugu, što je točno, međutim, osnovni je čimbenik da se kuće nižu jedna do druge u skladu s ravni terena, a potom se podno tog niza podiže sljedeći. U konačnici se oblikuje zaselak kod kojeg su građevine grupirane jedna uz drugu.

Stambeno-gospodarsku te obrambenu arhitekturu poznajemo na osnovi njezinih ostataka iz različitih razdoblja ljudske povijesti. Neke od njih datiraju u prapovijest, točnije metalno doba, no većina zdanja potječe od kasnoga srednjeg vijeka do 20. stoljeća. U ključene su građevine iz recentnijeg 19. stoljeća jer se život na tim prostorima nije mijenjao kroz više tisuća godina.

Sve građevine na Biokovskom području, stambene, sakralne ili obrambene naravi, te konobe, magazini za pohranu ljetine, vina i maslinova ulja, kao i obori ili pojate za čuvanje stoke, građene su od lokalnog kamena vapnenca. Uz njih grade se i kužine, prostorije za kuhanje, koje su često sastavni dio stambenog objekta, no velik broj ih je podignut zasebno. Stanovi su arhitektonske izvedbe koje se isključivo podižu na Biokovu.

Građevine tradicijske arhitekture tipološki možemo svrstati u tri skupine:

- potleušice, najstariji građevni oblik koji se i dana susreće u arhitektonskim izvedbama
- jednokatnice, najčešći tip, u čijem je prizemlju (na podu) konoba, a ulaz je ispod solara
- dvokatnice, rjeđi tip koji će se ustaliti u drugoj polovici 19. stoljeća.

Na katu je stambeni dio do kojega se dolazi stepenicama preko solara. Kuhinja na katu također ima utjecaj građanskoga graditeljstva, no često je zauzimala položaj šufita (potkrovlja). Kuće su uvijek bile prekrivene dvostrešnim krovom. Ako bi se sa strane pridodala prostorija s ulogom kuhinje ili dodatnog magazina, tada bi tjemne krova počivalo na bočnom zidu kuće, a sam krov bi bio riješen na jednu vodu. Građevine za domaće životinje ili pojate, bile su podizane nedaleko stambenog zdanja. Ako nema slobodnog prostora za podizanje pojate, prizemlje bi dijelom ili u potpunosti preuzelo tu ulogu. Često je zid jedne kuće ujedno i zid druge te govorimo o kućam a u nizu, fenomenu mediteranskog podneblja. No, i dalje ima potleušica, tradicijskoga arhitektonskog oblika, koje su podizane u suhozidu i vezane za siromašniji sloj ljudi, većinom u Zabiokovlju i Podbiokovlju, dok su u primorskom pojasu to konobe, čiji su ulazi rješavani lučno.

Pastirski stanovi

Tehnika suhozida posebno je česta u zabiokovskom pojasu. Mjesta su podiza uz južnu ili jugozapadnu stran kod većih brežuljaka ili u udolini među brežuljcima, gdje je i obradivo tlo, a sam smještaj traži sunčanu stranu te zaklon od vjetra.

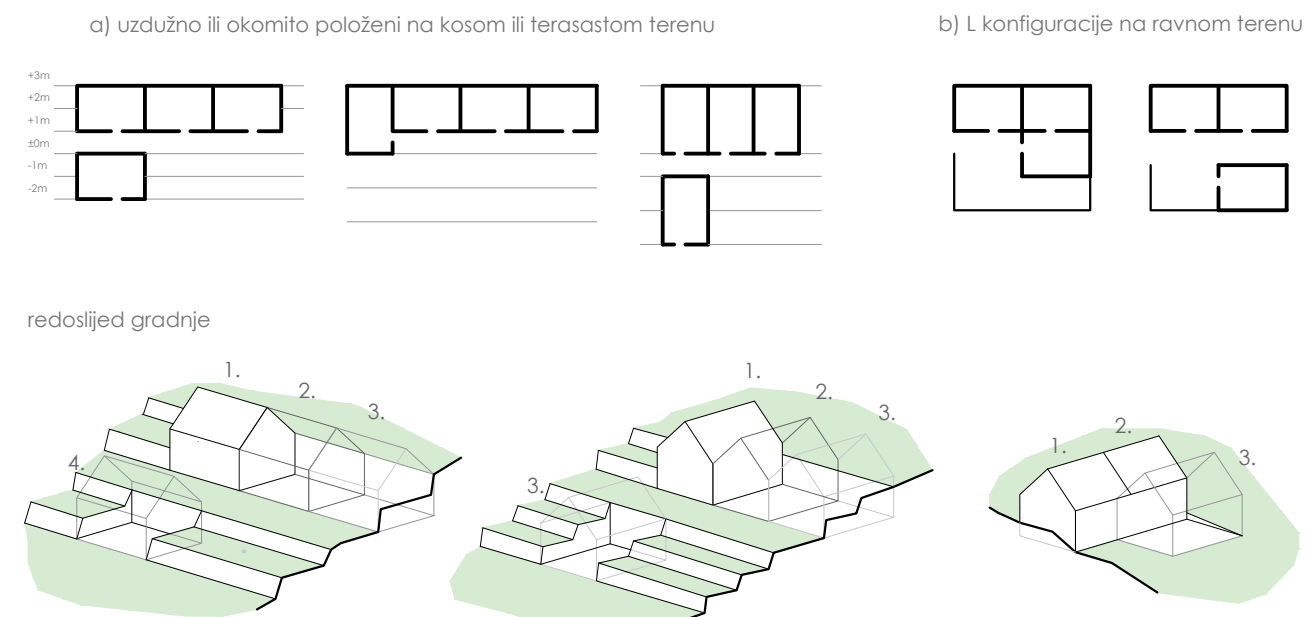
Specifičnost stanova, tipičnog biokovskog arhitektonskog ansambla, jest to što su svi građeni u tehnici suhozida, bez ikakva vezivnog materijala i s vrlo slabom ili nikakvom obradom kamena. O samoj orijentaciji građevina ne vodi se puno računa, već se teži svrhovitosti i funkcionalnosti. Cesto se zgrade podižu na živoj stijeni ili uz nju, s ciljem iskorištavanja što većeg prostora uz što manji fizički napor pri podizanju. Ti stanovi, domovi u suhozidu, često imaju jedna vrata ili rjeđe dvojna ako se radi o pojati. Dovratnici ili kantunali veliki su kameni, klesanjem dorađeni blokovi, nad kojim počiva nadvratnik, većinom masivna kamena ploča, rjeđe drvena greda. Kantunali su slagani kao i pri podizanju kantuna, tj. uglova kuća. Koristi se pogodno masivno kamenje kvadratnog izgleda koje se slaže jedno na drugo, tako daje onaj iznad zaokrenut za 90° u odnosu na donji. Preostala površina kamena može prihvatiti i teret koji treba doći na nju i ne dolazi do urušavanja zida. Ako je donji kamen postavljen svojom dužinom uz ulaz, iznad njega često stoje dva kamena, opet okrenuta za 90° u odnosu na donji. Rjeđe se za dovratnike postavlja ogromni kameni masiv, koji bi jednostavno bio postavljen jedan iznad drugog, bez ikakva zaokretanja za devedeset stupnjeva jer sama masa kamena ne dopušta urušavanje zida. Ponekad za dovratnik služi živa stijena.

Stanovi i pojate gradile su se bez ikakvih otvora, samo s vratima, jer što je više otvora, više vjetra ulaz i u kuću. Zidovi su neuredno ili donekle uredno slagani, često od neobrađena kamena. Buže, udubljenja u zidu s nutarnje strane stana, služile su za pohranu manjih predmeta i kao improvizirani moderni ormari. Načinjene su od 3—4 deblje ploče, a iznad gornje su često postavljene dvije tanje na trokut, da pravilno rasporede pritisnu silu na same krajeve donje ploče.

Krovovi se grade na dvije vode, s krovštem od drvenih greda i prekriveni su gustom slamom. Spava se na lisi (potkrovlju). Lise se grade od masivnih greda, postavljenih na širinu kuće, a na njih se postavlja u late, drvene letve. Zatim se na njih postavljaju grane, uglavnom od suhog hrasta ili duba te potom deblji sloj slame. Do lise se dolazi pokretnim drvenim stepenicama. Donji dio stambenog objekta koristi se za smještaj alata, pribora za kužinavanje (objedovanje) i sl. Komin, prostor na kojem se kuhalo smješten je u jednom kutu donjeg dijela objekta, a dim prolazi kroz zidove i vrata. Inače, lise se izrađuju i u kućama i pojatama. Lise u pojatama bile bi dvojake funkcije: na njih se stavljalo sijeno za zimu, a tu bi se znalo i prenoćiti.

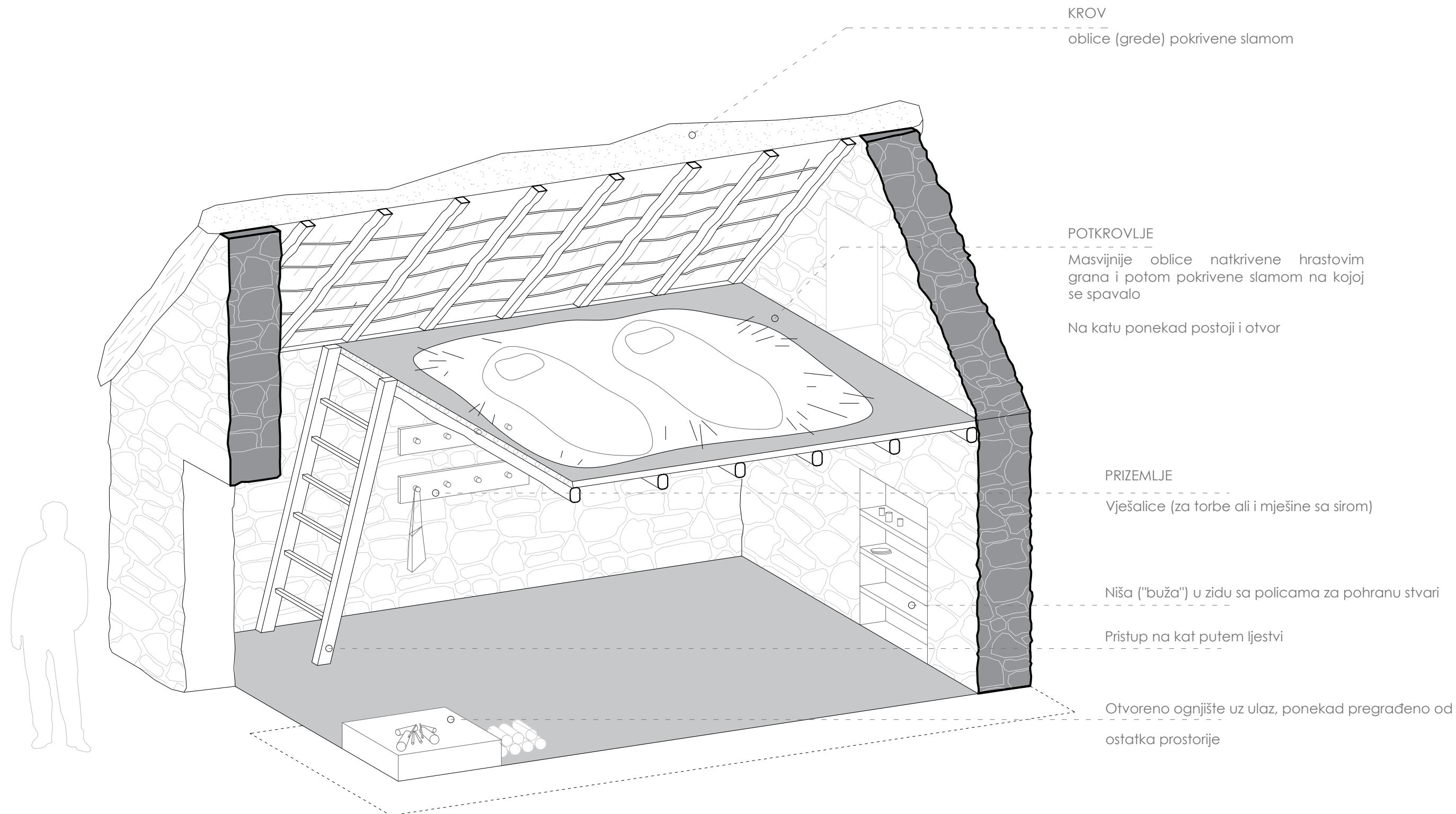
U stambenim građevinama pod je od nabijene zemlje, dok se o podu u pojatama nije toliko vodilo brige. Valja napomenuti da obrađeni najstariji i primjeri datiraju unazad 200 godina jer tehnika u suho nije dopuštala da zdanja dožive duboku arhitektonsku starost.

Tipovi pastirskih stanova

Hrstić I.; Svjetovna arhitektonska baština biokovskog područja; Biokovo; 2008.

Pastirski stanovi

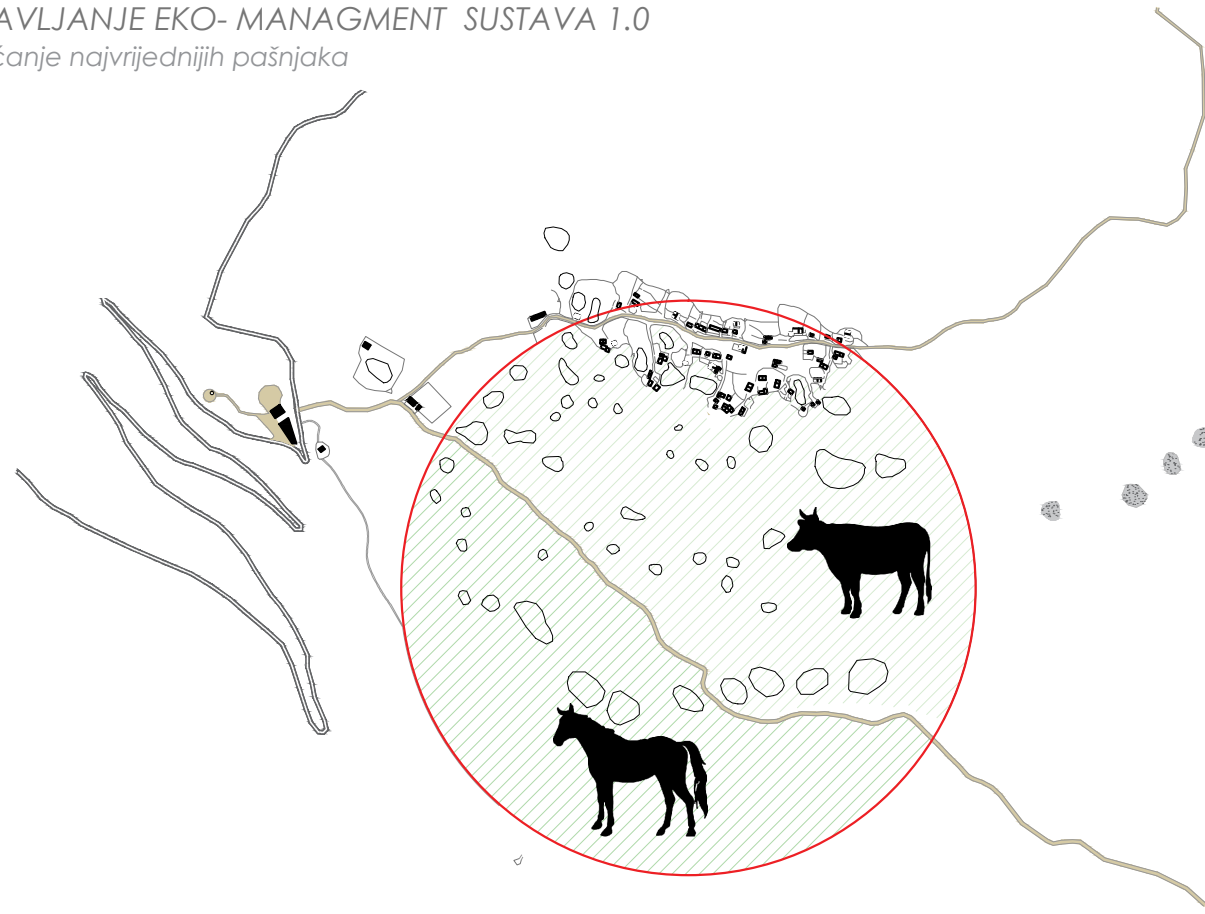

- 1 *Ugostiteljski objekt "Vrata Biokova"*
Spomenika Partizanskim pomorskim vezama
Crkvica Sv. Ilije
- 2 *Ugostiteljski objekt*
Gospodarski objekt
Nekadašnji zadružni dom u funkciji štale
- 3 *napušteno pastirsko naselje*
- 4 *Prapovijesne gomile - tumulusi*
- 5 *Poučna staza "Topnički put"*

1 USPOSTAVLJANJE EKO-MANAGMENT SUSTAVA 1.0
-obuhvaćanje najvrijednijih pašnjaka

2 PRILAGOĐAVANJE SUSTAVA
- izuzimanje šume Crnog bora
- obračun prostorne nosivosti

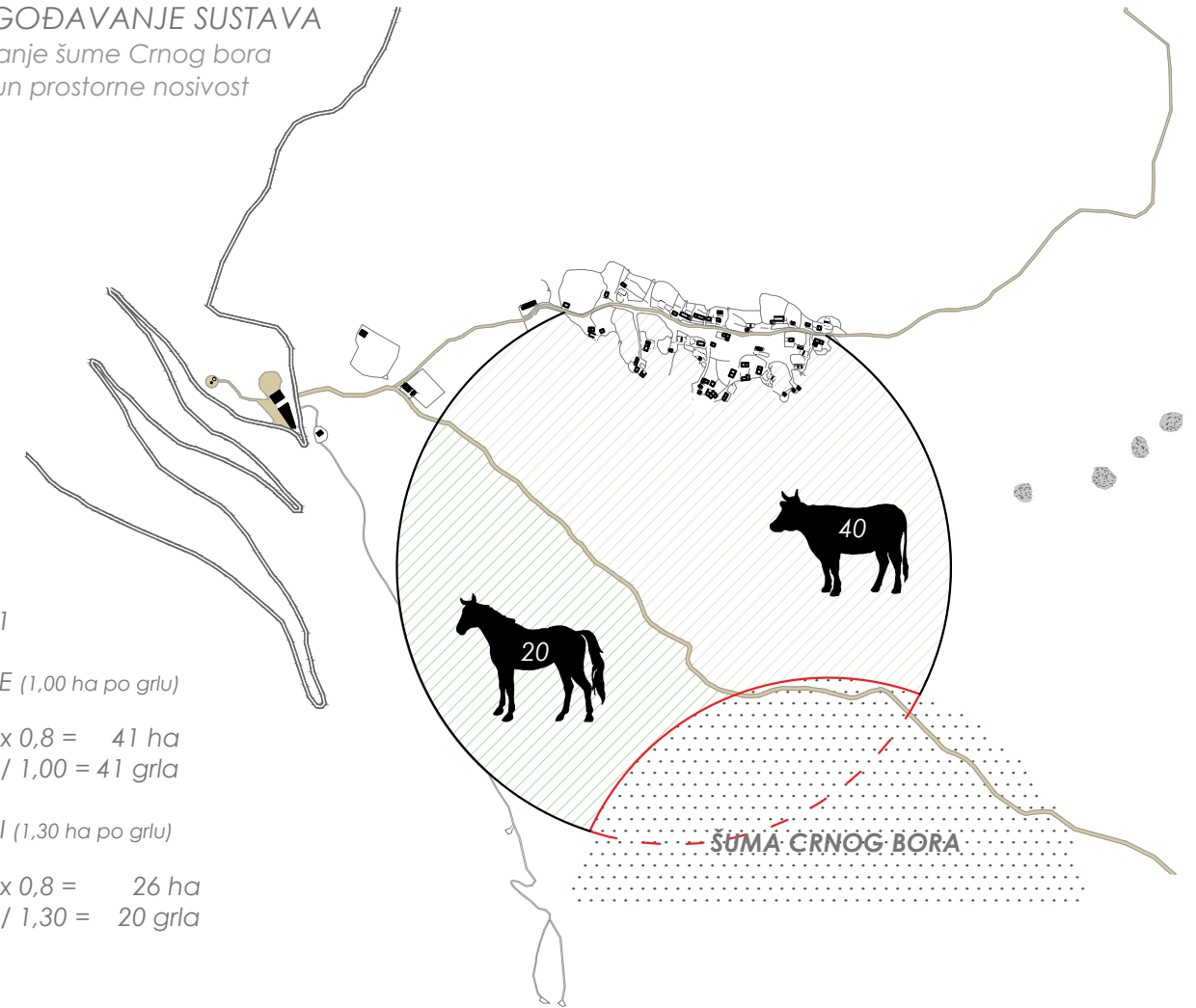
Faza 1

KRAVE (1,00 ha po grlu)

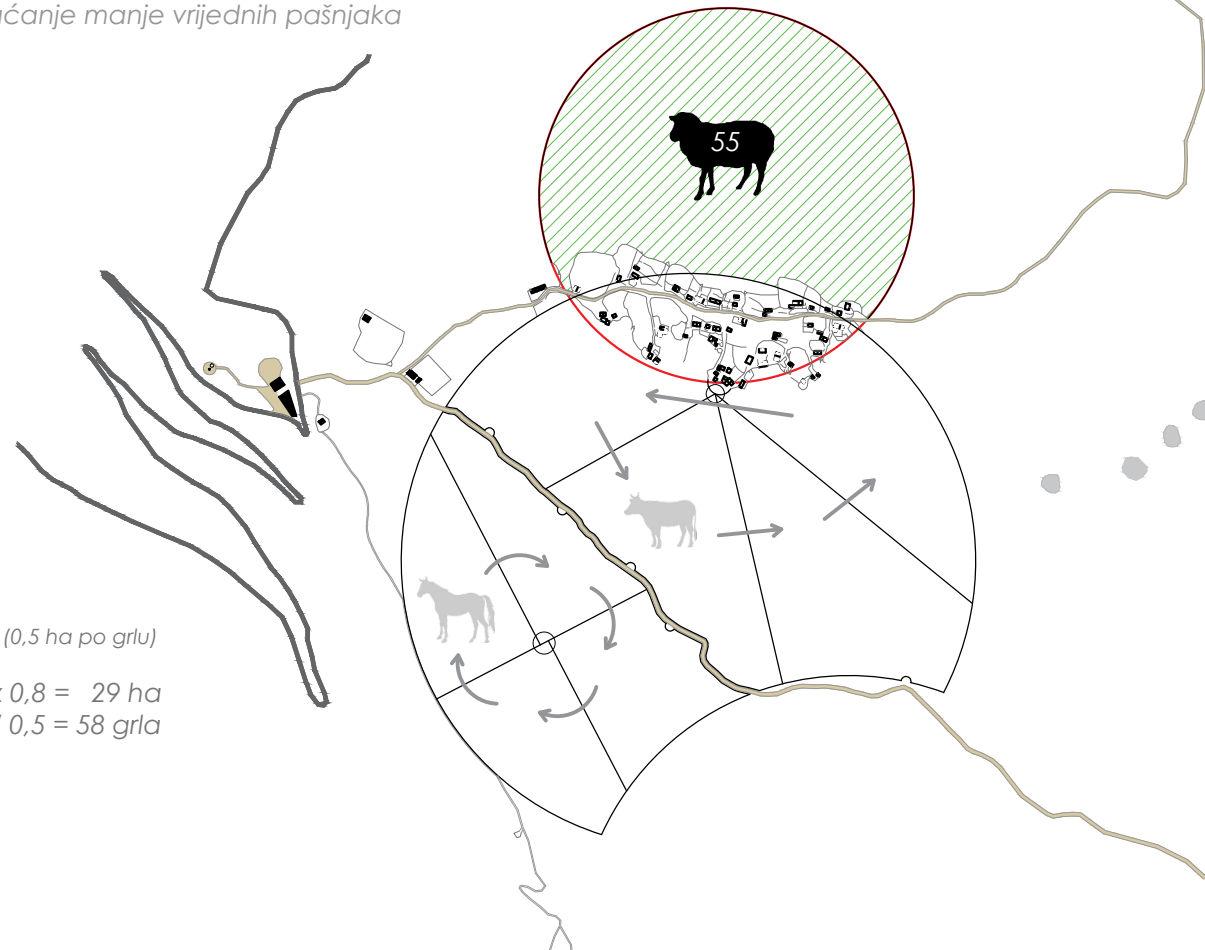
$52\text{ha} \times 0,8 = 41\text{ ha}$
 $41\text{ha} / 1,00 = 41\text{ grla}$

KONJI (1,30 ha po grlu)

$33\text{ha} \times 0,8 = 26\text{ ha}$
 $26\text{ha} / 1,30 = 20\text{ grla}$

3 USPOSTAVLJANJE EKO-MANAGMENT SUSTAVA 2.0
-obuhvaćanje manje vrijednih pašnjaka

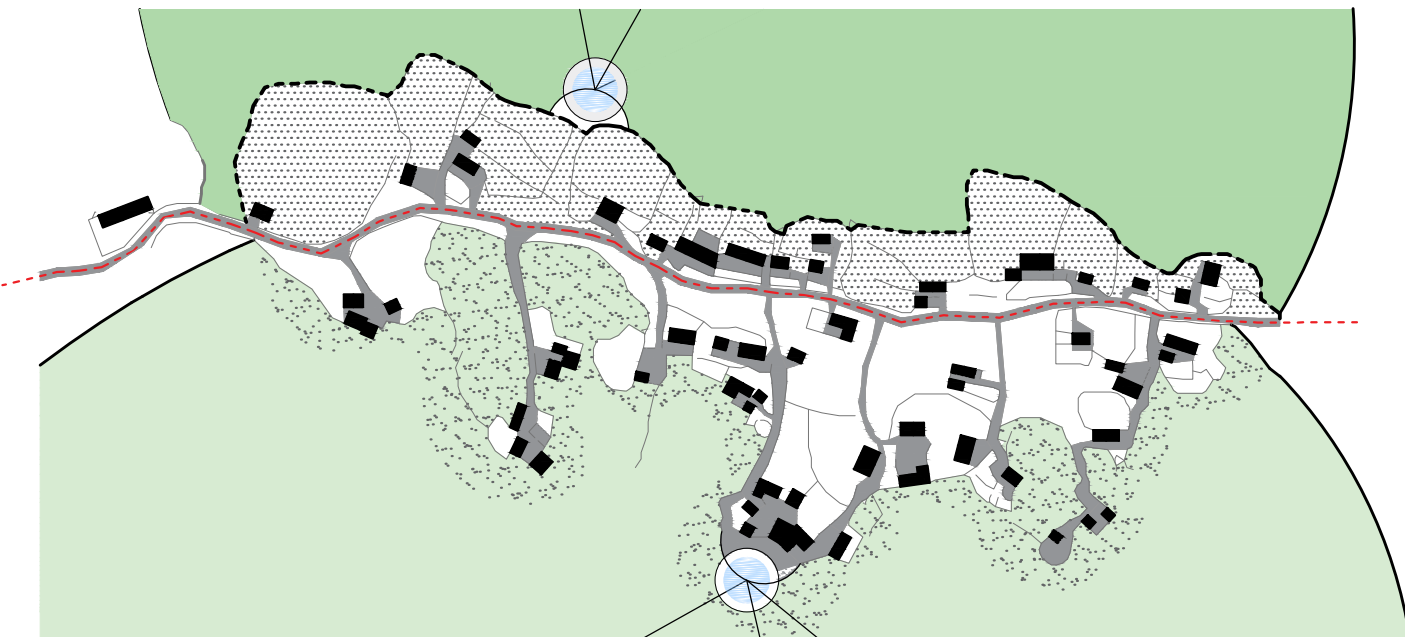

Faza 2

OVCE (0,5 ha po grlu)

$37\text{ha} \times 0,8 = 29\text{ ha}$
 $29\text{ha} / 0,5 = 58\text{ grla}$

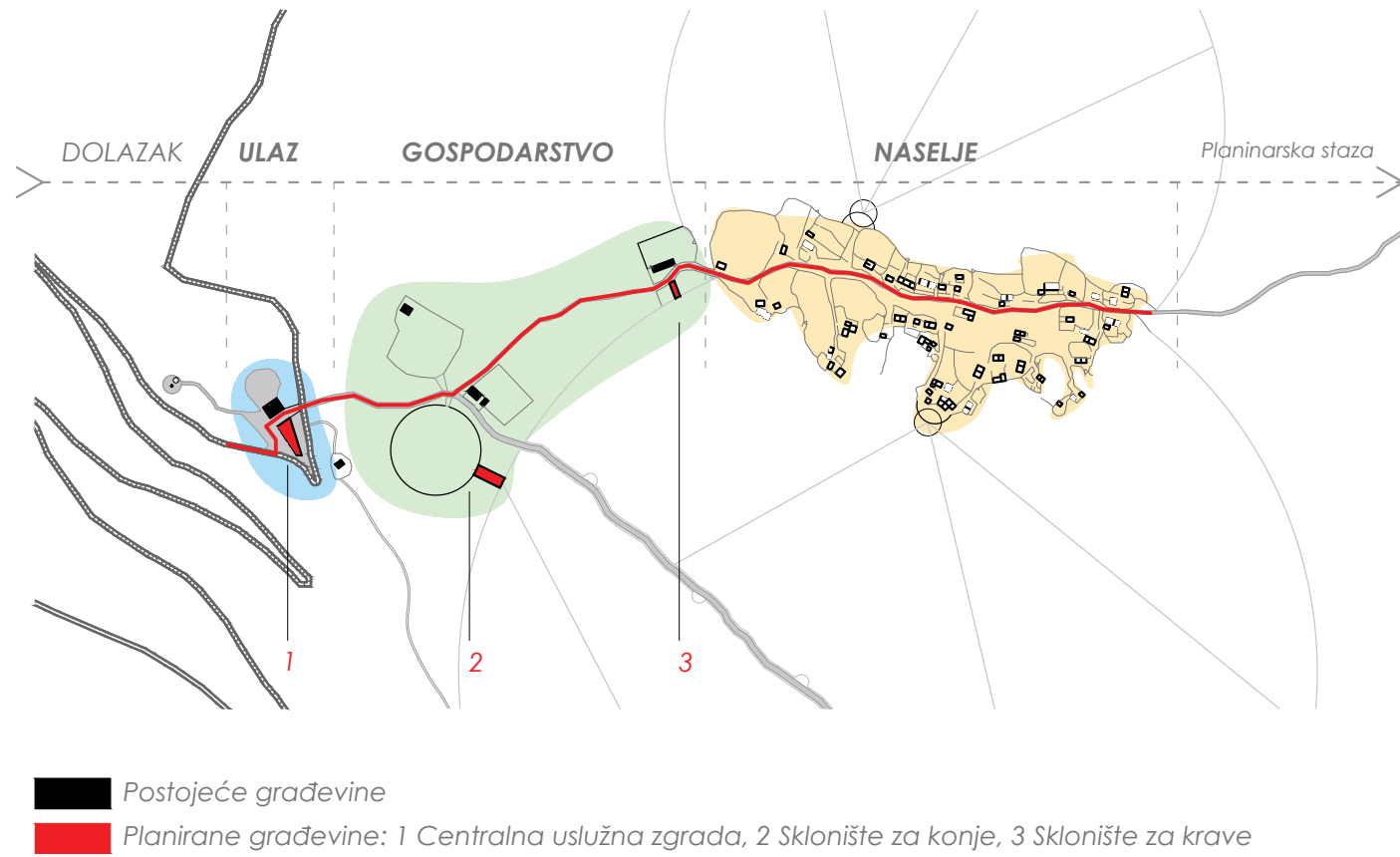
4 PLOŽAJ NASELJA I ODNOS SA ŽIVOTINJAMA

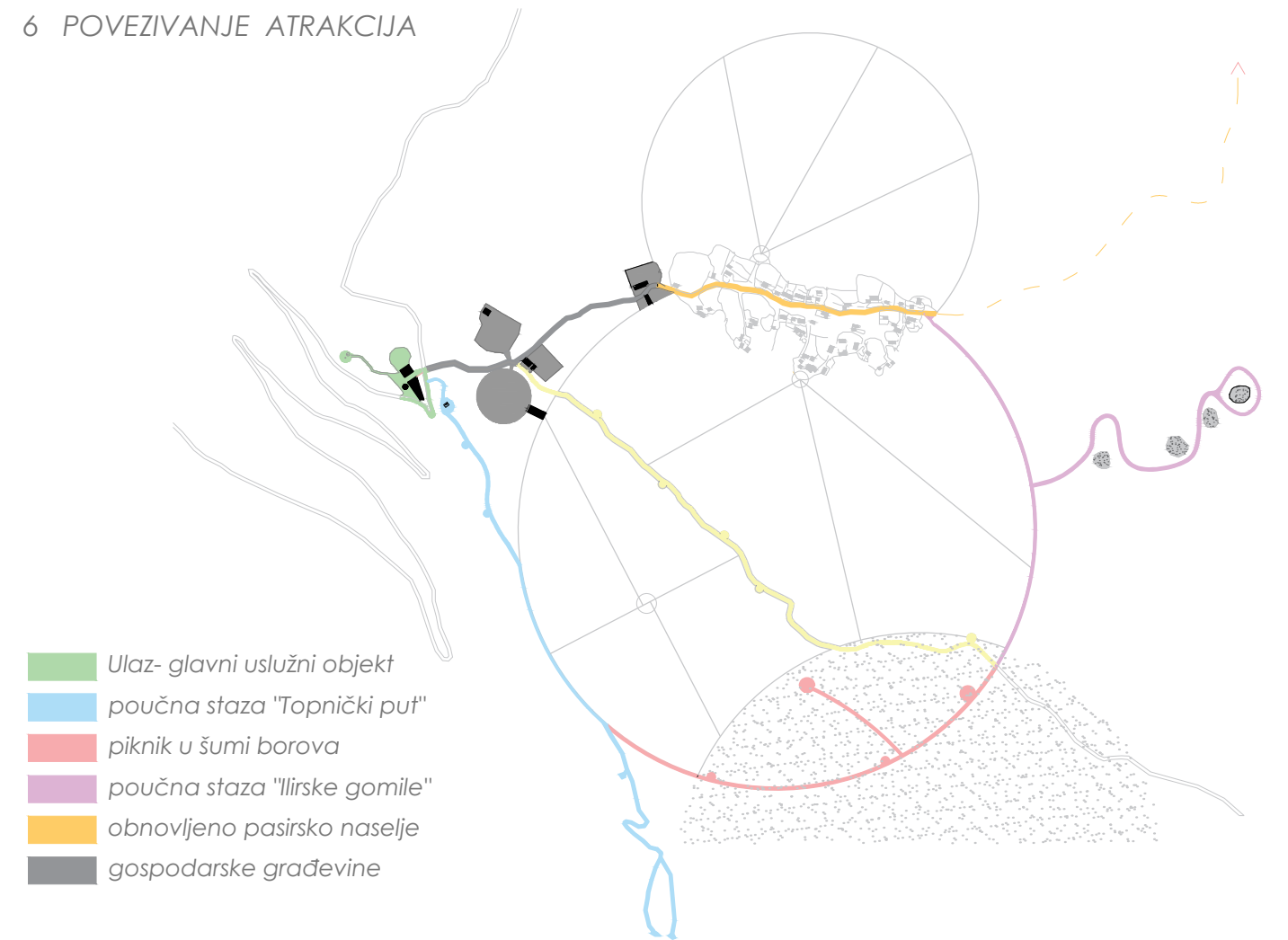
zona razdvajanja ljudi i životinja

zona kontakta ljudi i životinja

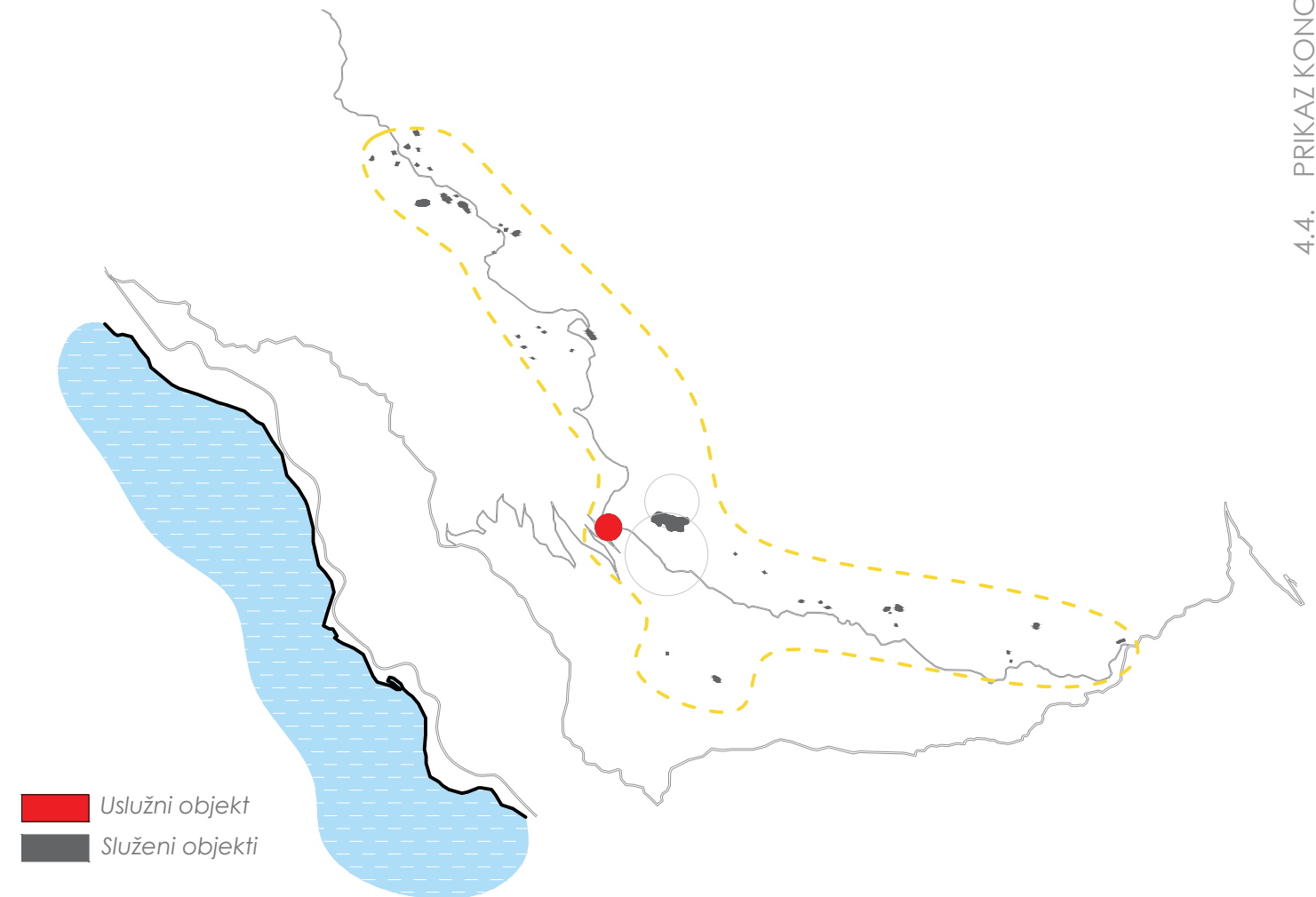
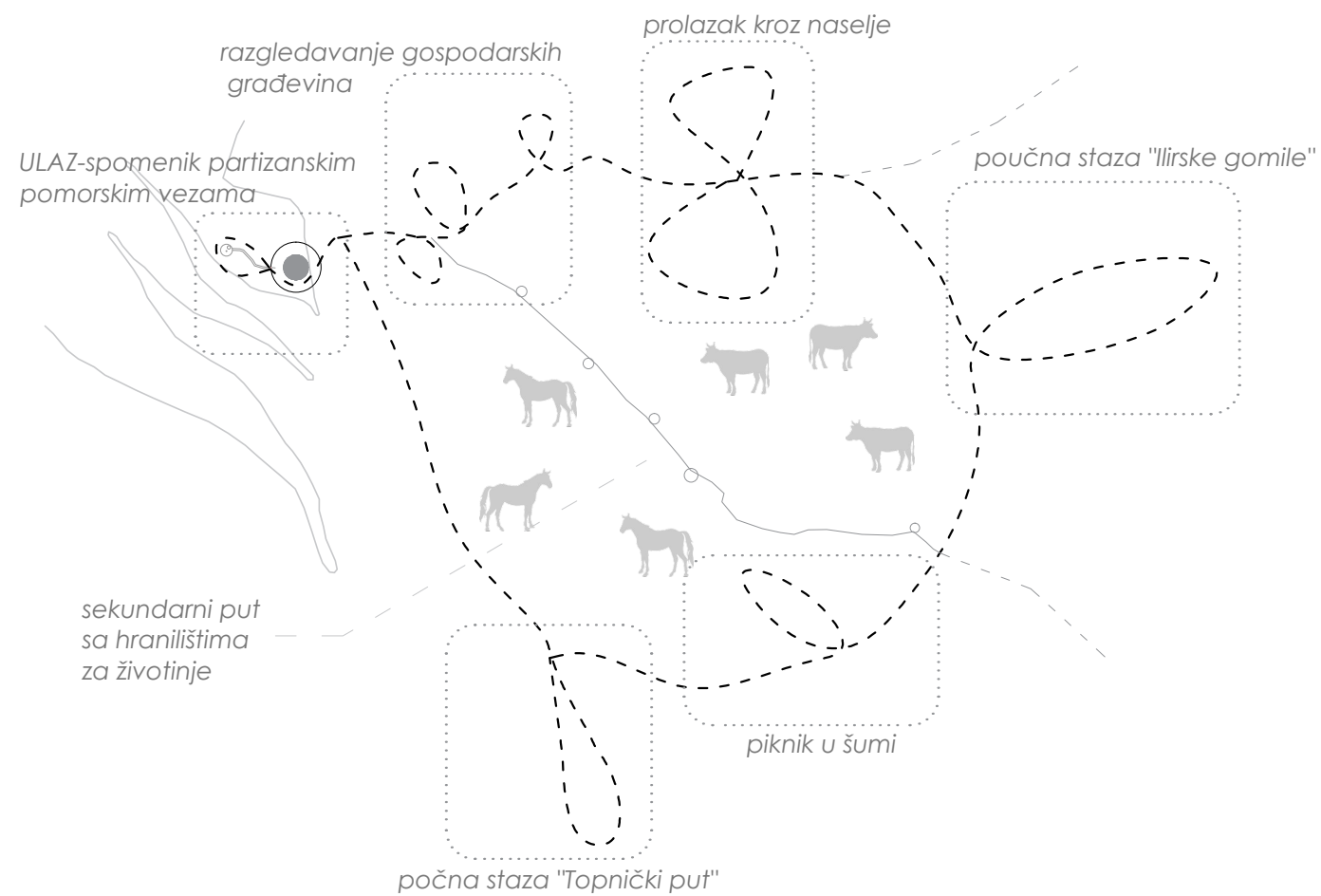
5 POVEZIVANJE NASELJA I CENTRALNE USLUŽNE GRAĐEVINE

6 POVEZIVANJE ATRAKCIJA

KRETANJE KROZ ATRAKCIJE

V. Čelišnik

Bikovska cesta- Vošac- sv. Jure

△ 1141m

Podglogovik

250
100
50
0

planinarska staza

OVCE
pregonski pašnjak 2

OVCE
pregonski pašnjak 1

OVCE
pregonski pašnjak 3

OVCE
pregonski pašnjak 4

897m

1.

2.

△ 912m

KRAVE
pregonski pašnjak 1

KRAVE
pregonski pašnjak 2

KRAVE
pregonski pašnjak 4

KRAVE
pregonski pašnjak 3

KONJI
pregonski pašnjak 1

KONJI
pregonski pašnjak 4

KONJI
pregonski pašnjak 2

KONJI
pregonski pašnjak 3

Prapovijesne

gomile

Bikovska cesta- Makarska

Samogriča

Poučna staza "Topnički put"

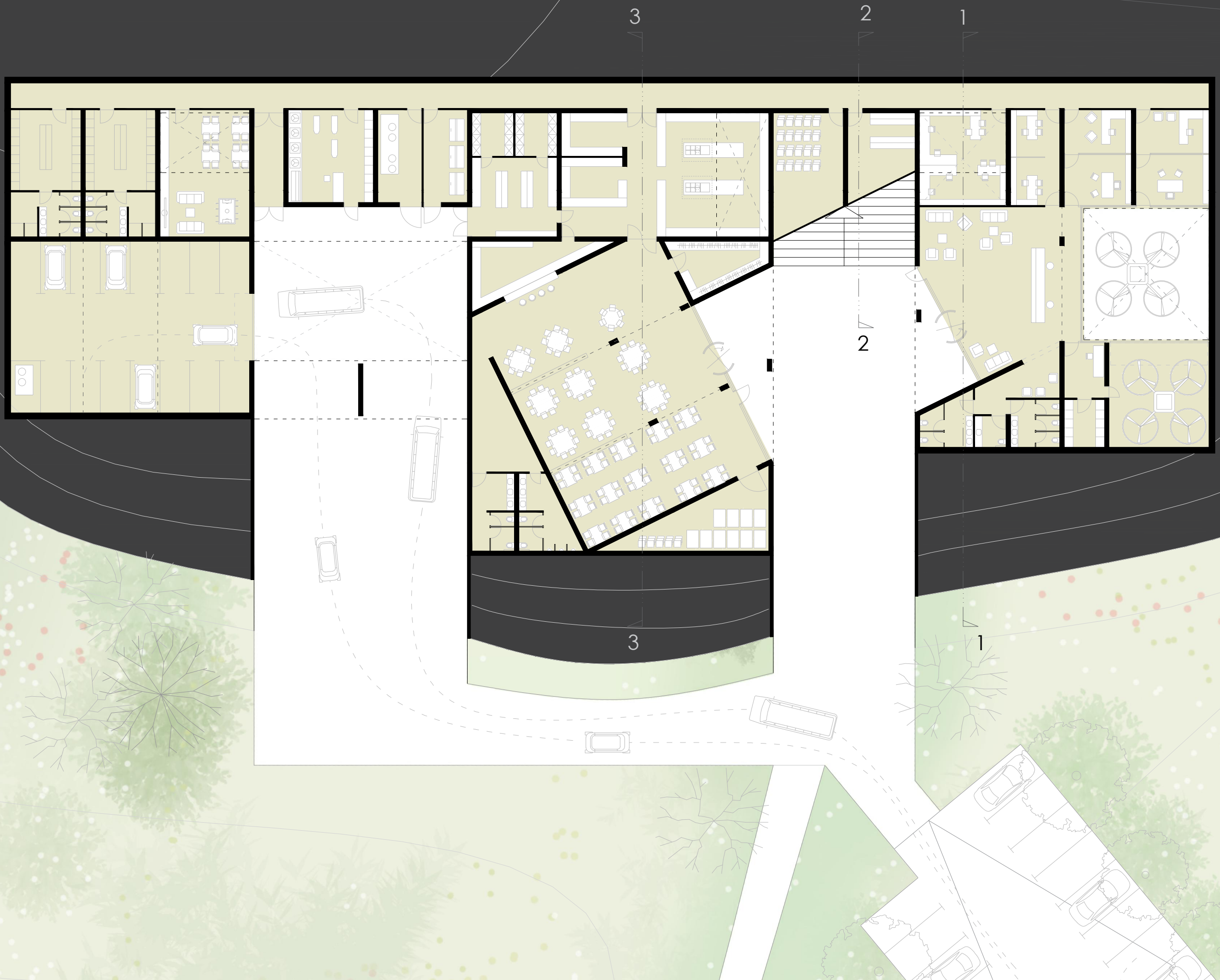
SUPIN

Piknik u šumi

Šekundarni put gorške službe

- 1. Servisna zgrada
- 2. Jahalište
- 3. Gospodarski objekti
- 4. Privatni ugostiteljski objekt

897m

2

2

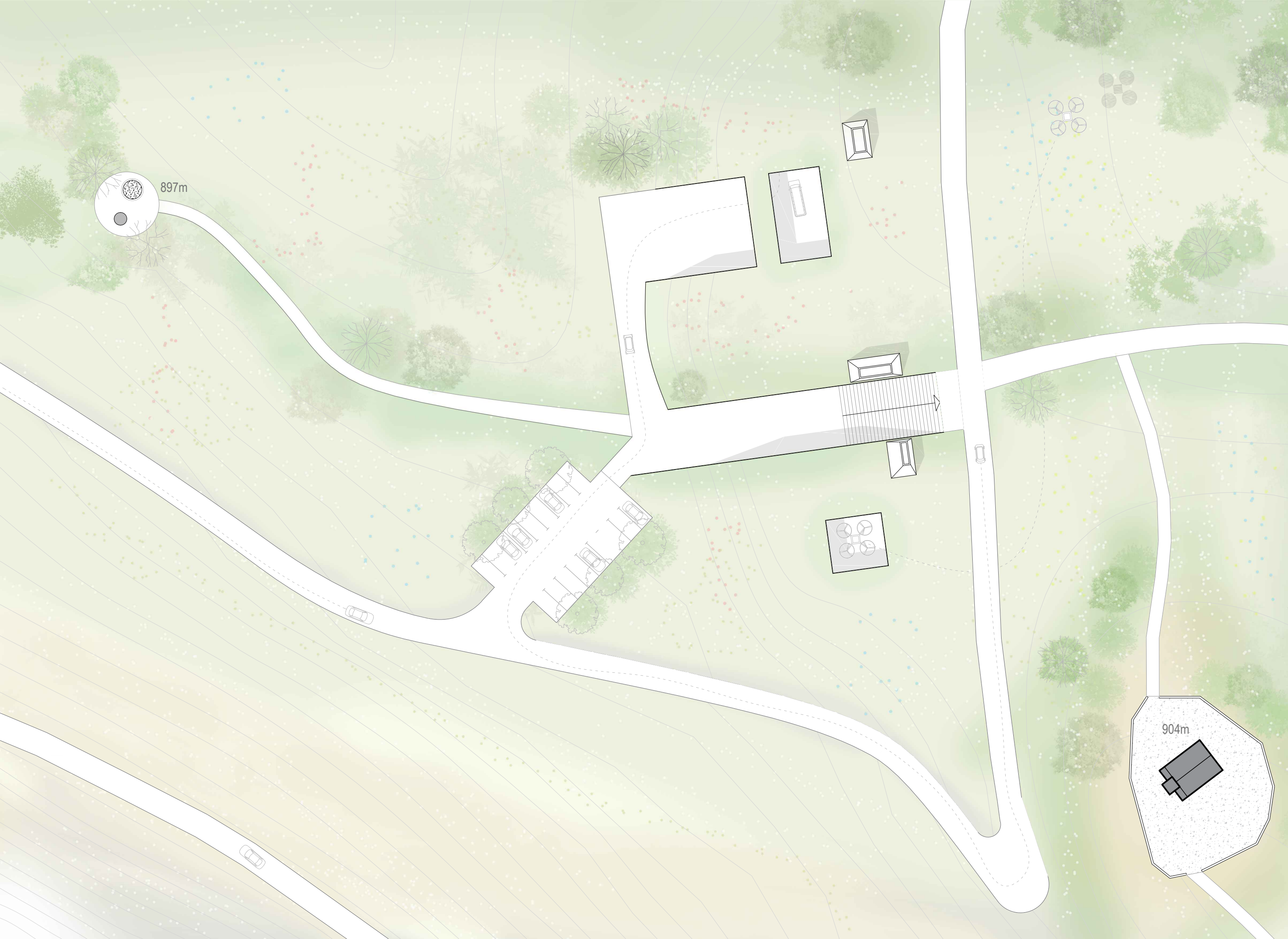
1

3

3

1

897m

904m

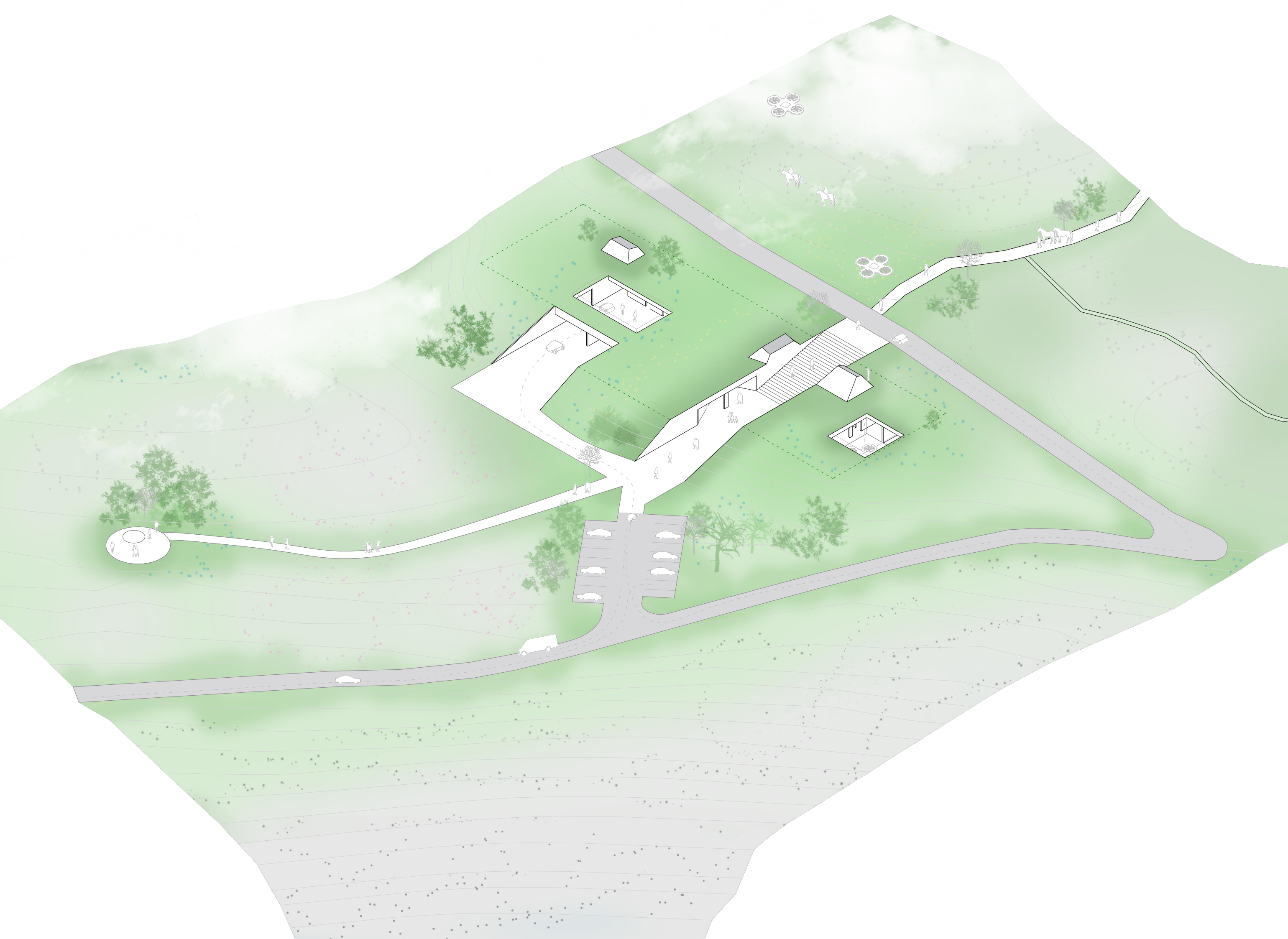
25
10
5
0

4.6.2. SITUACIJA PODGLOGOVIK

M 1:500

39

4.6.3. AKSONOMETRIJA

5

2

1

0

PRESJEK 3-3

4.6.4.

+4,30

+3,30

+0,00

M 1:100

43

5

2

1

0

PRESJEK 3-3

4.6.4.

+4,30

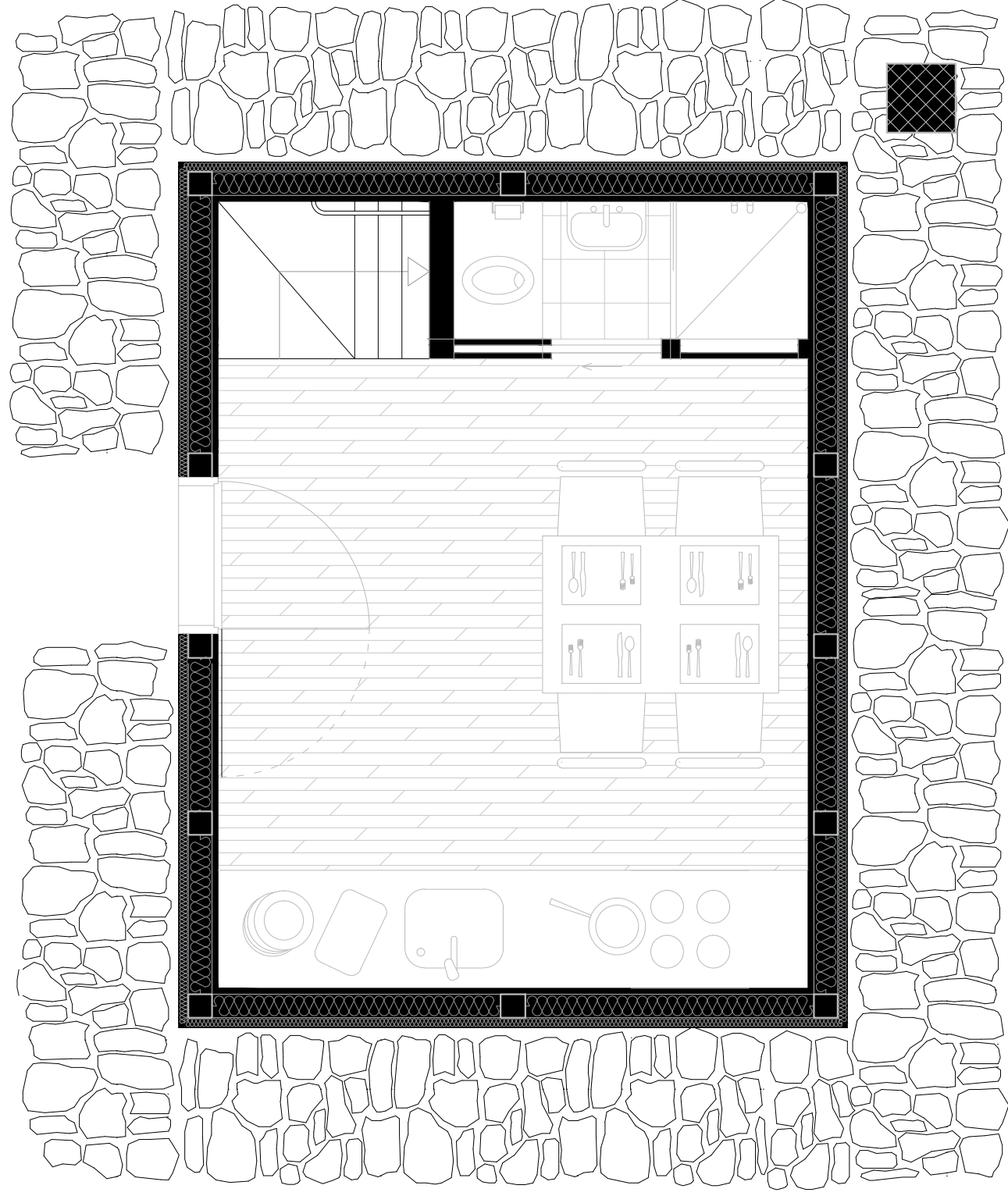
+3,30

+0,00

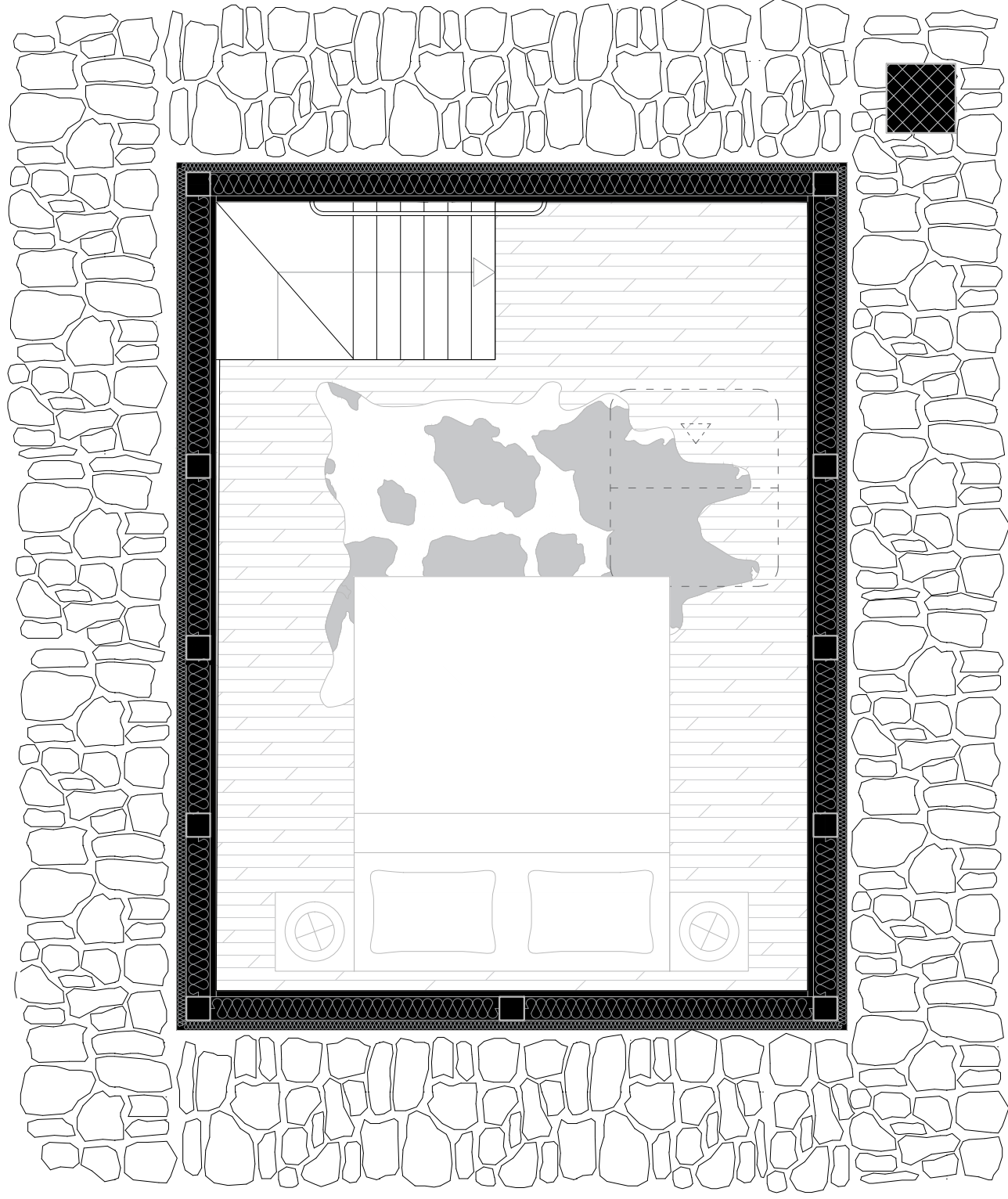
M 1:100

43

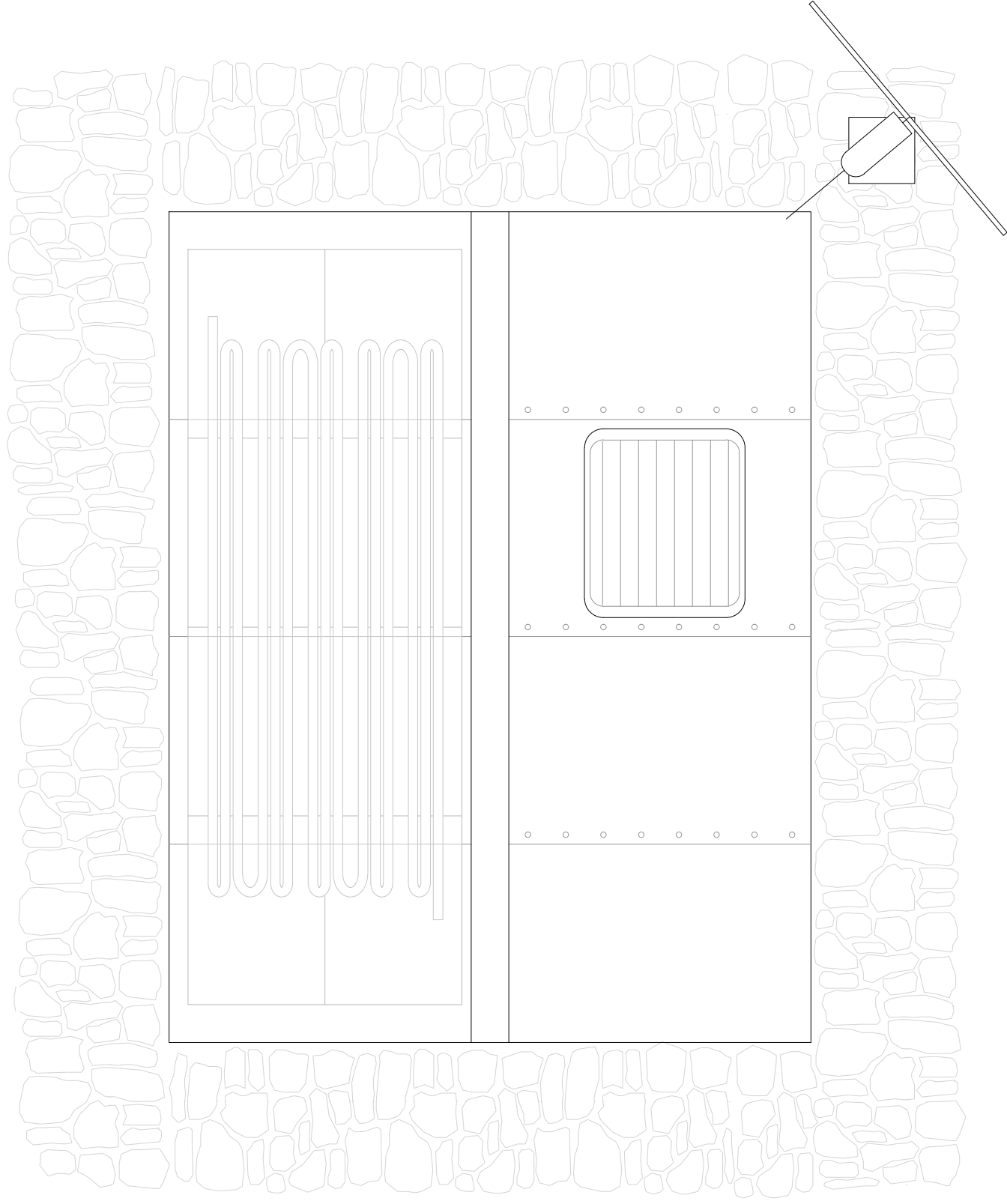

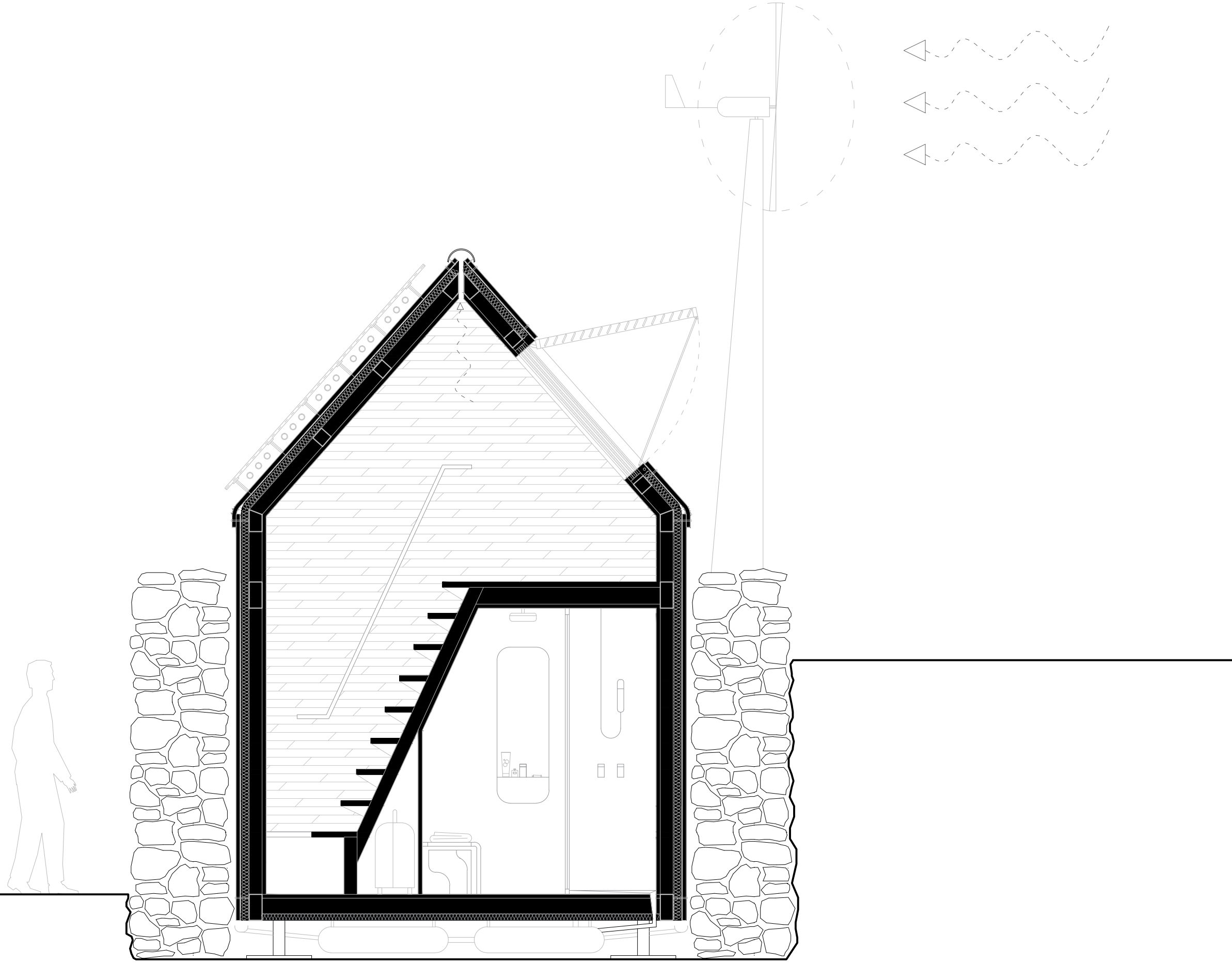

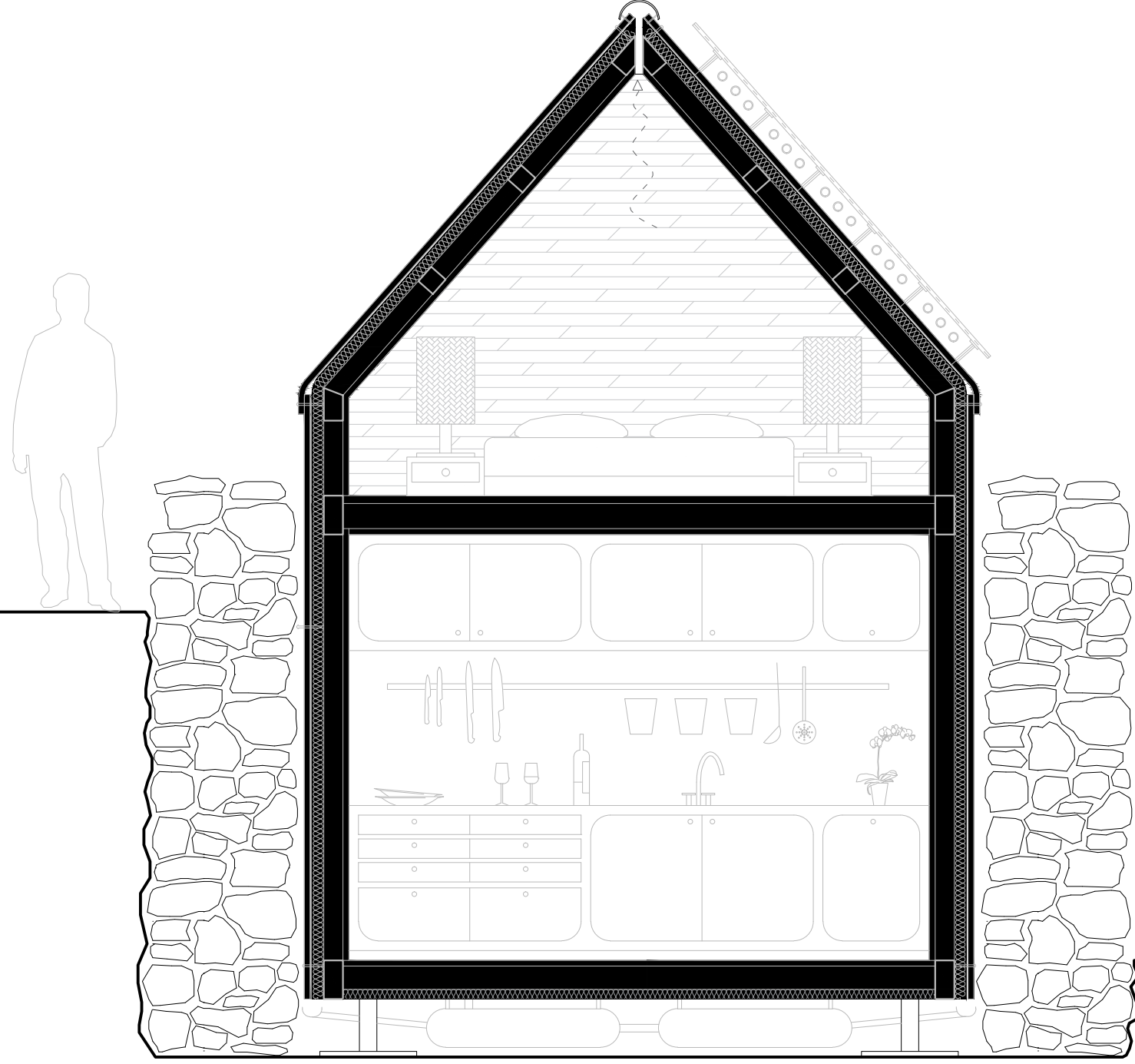

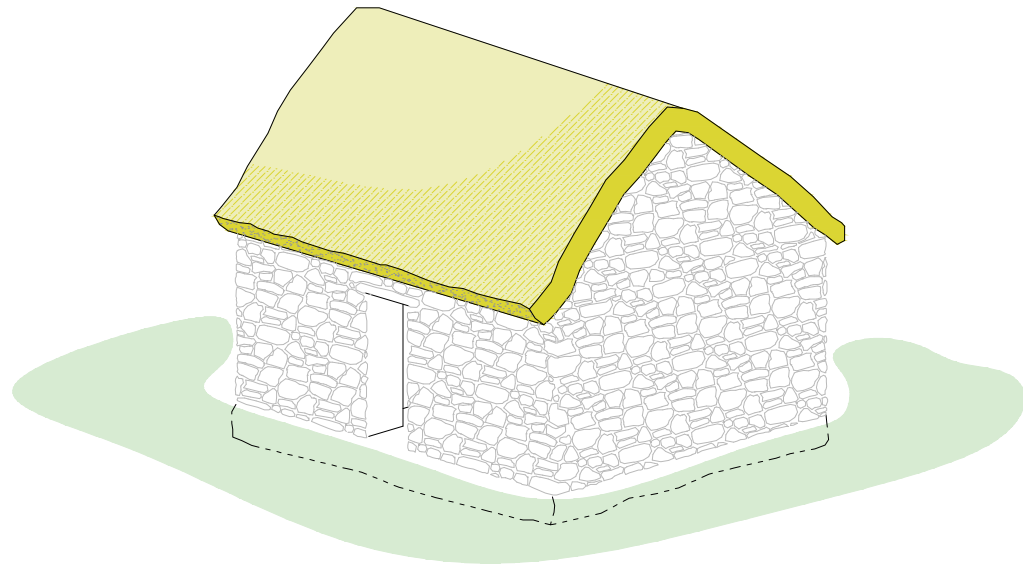

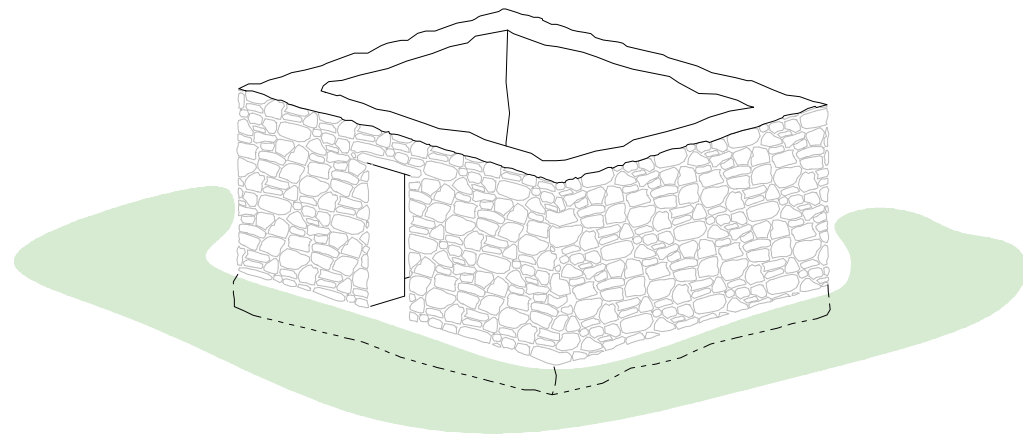

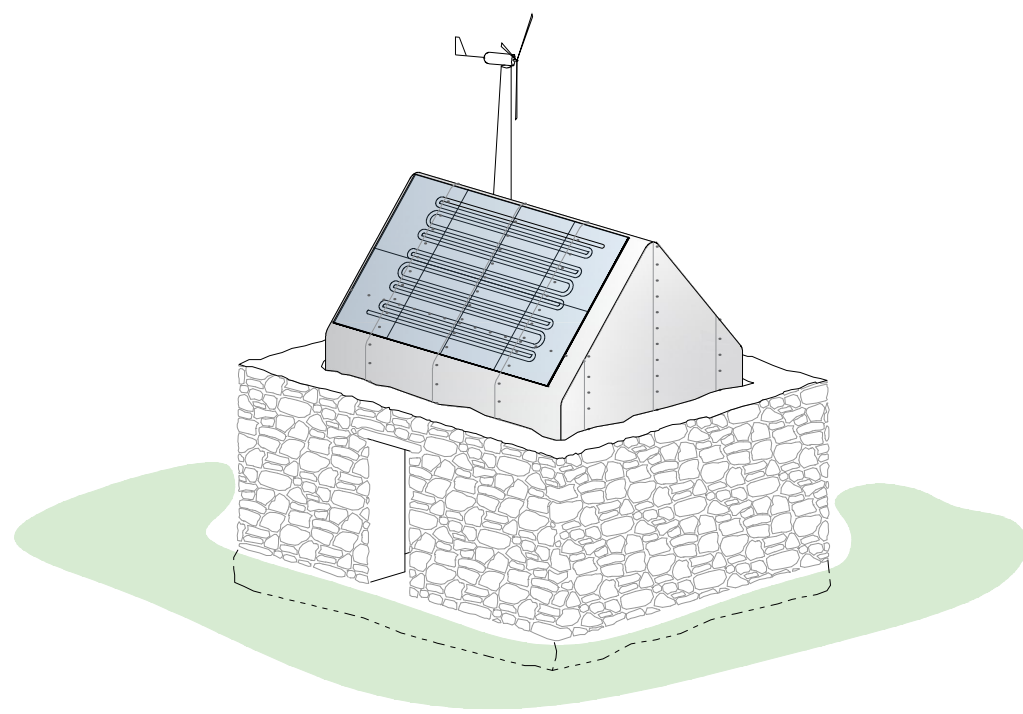

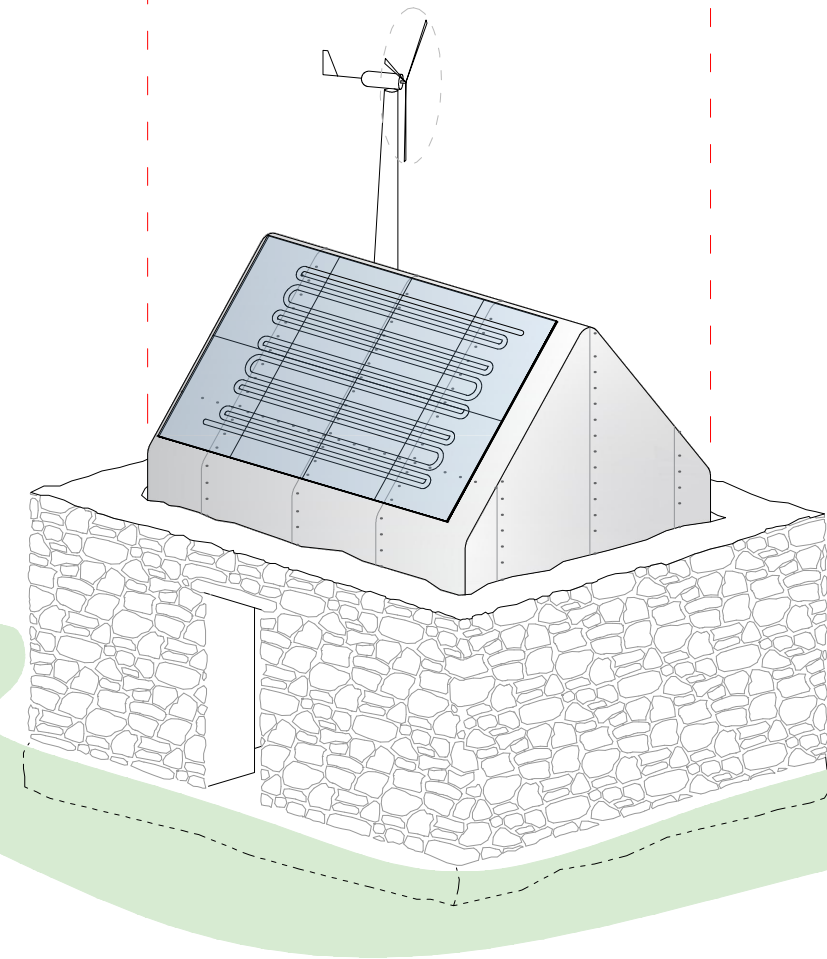
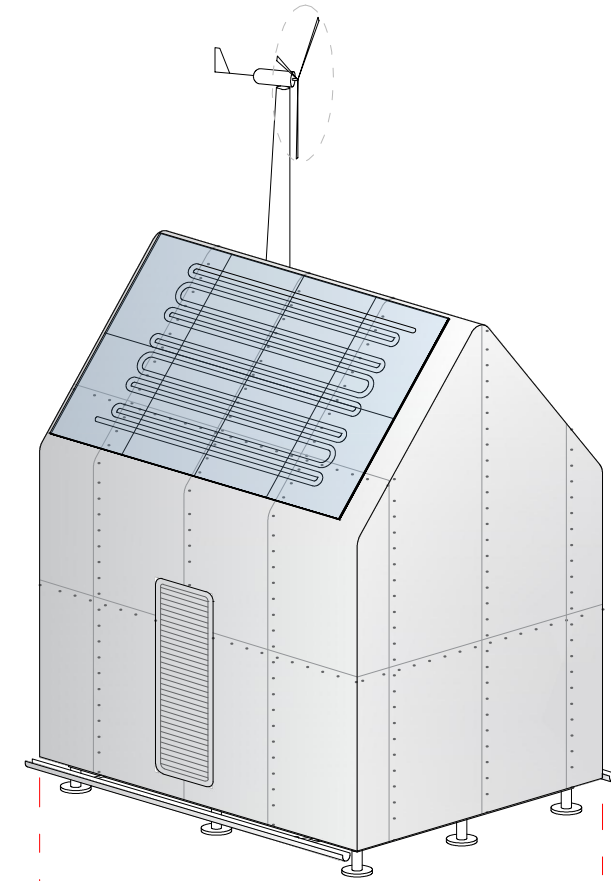
nekad

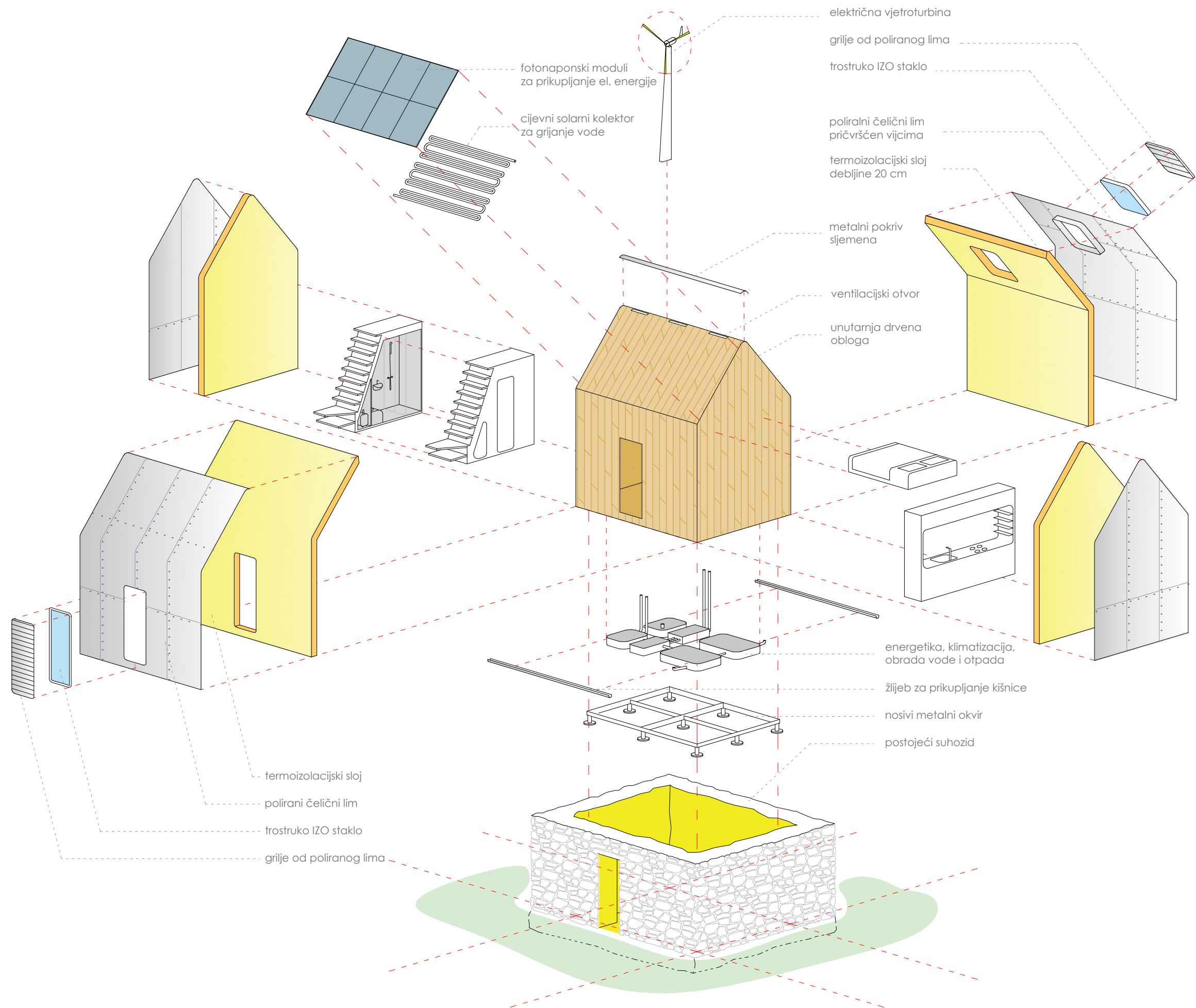
danas

sutra

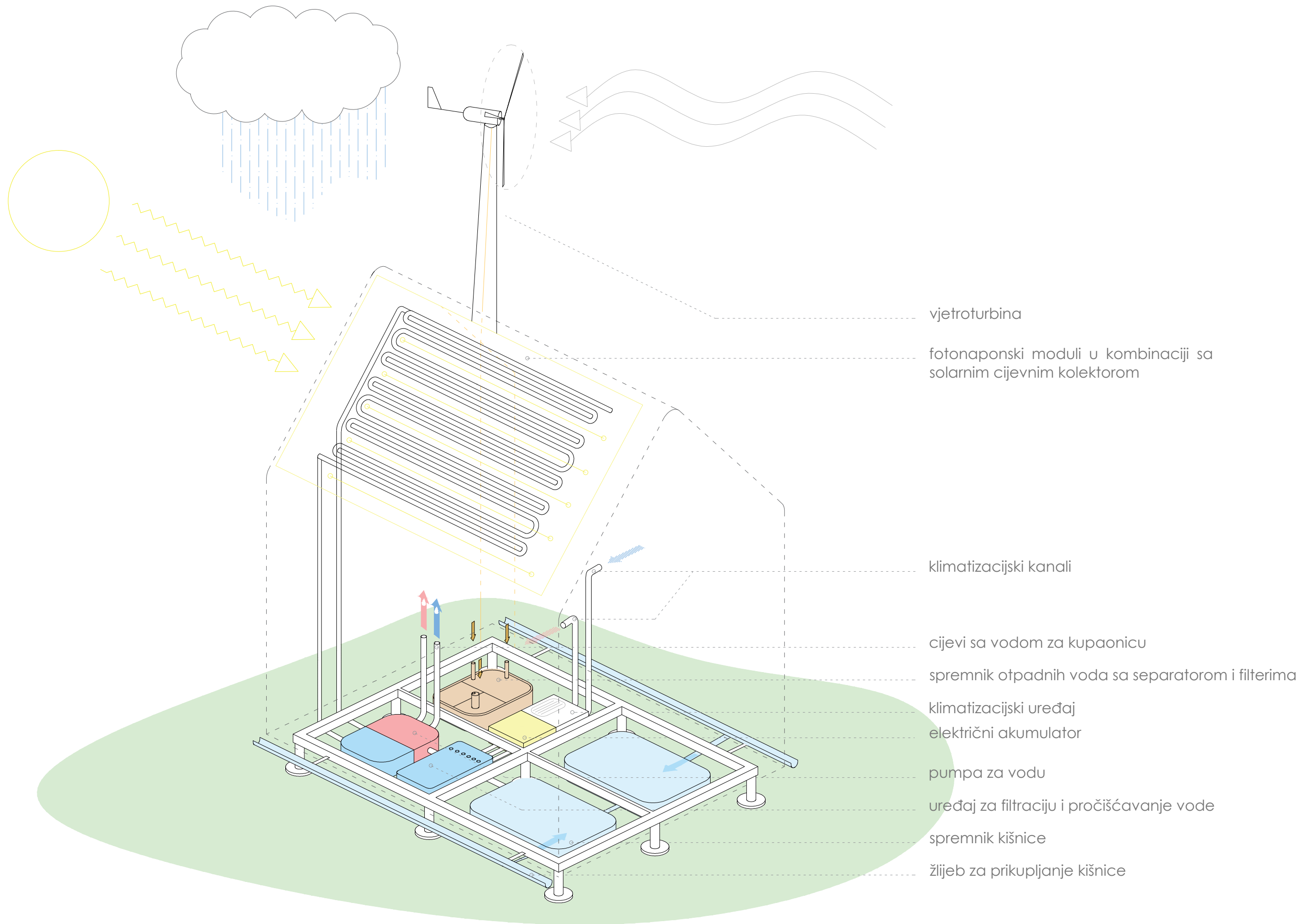

4.7.3. STAMBENI MOUDL - prikaz sastavnih dijelova

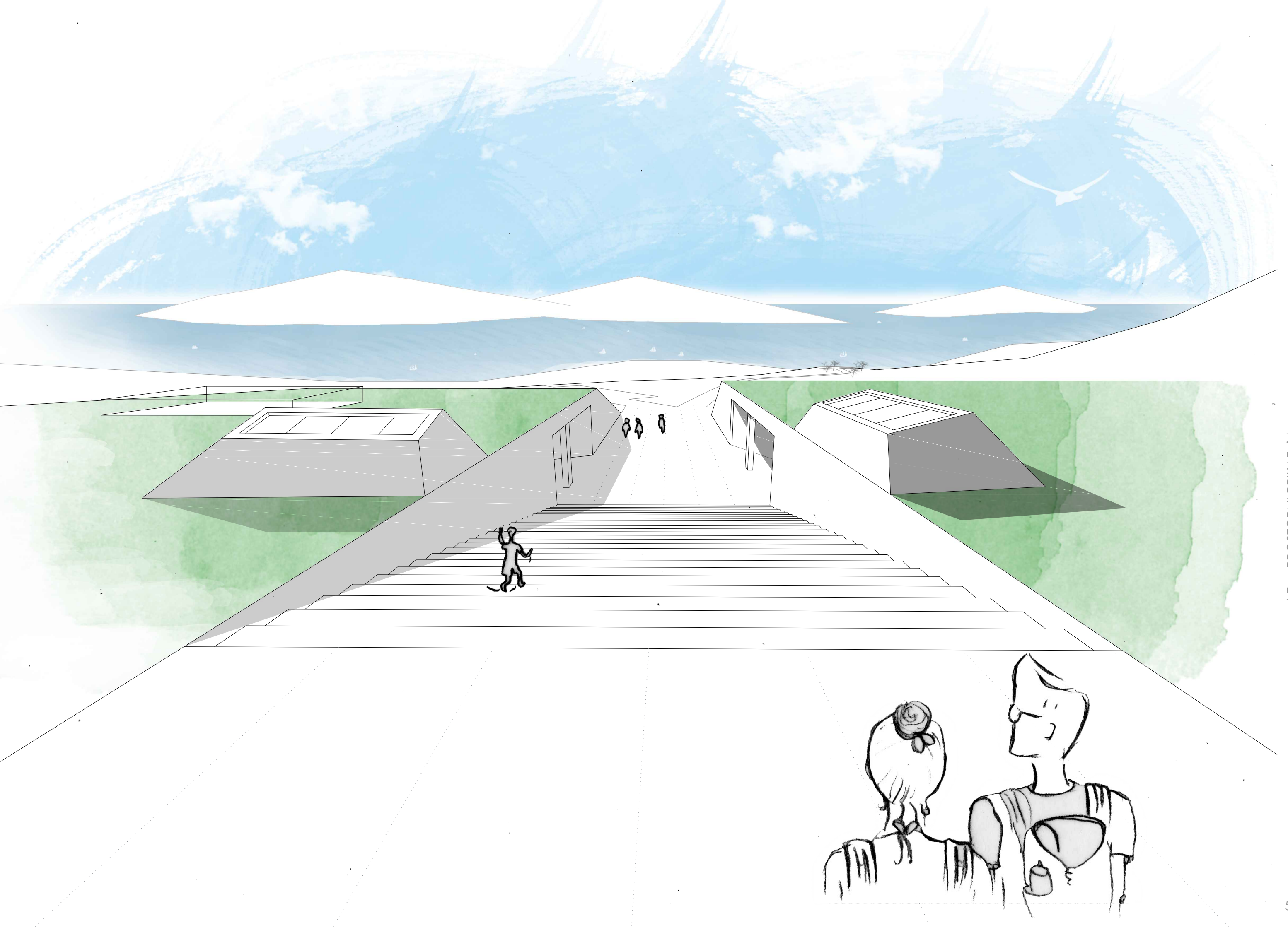

4.7. PROSTORNI PRIKAZ - ULAZ

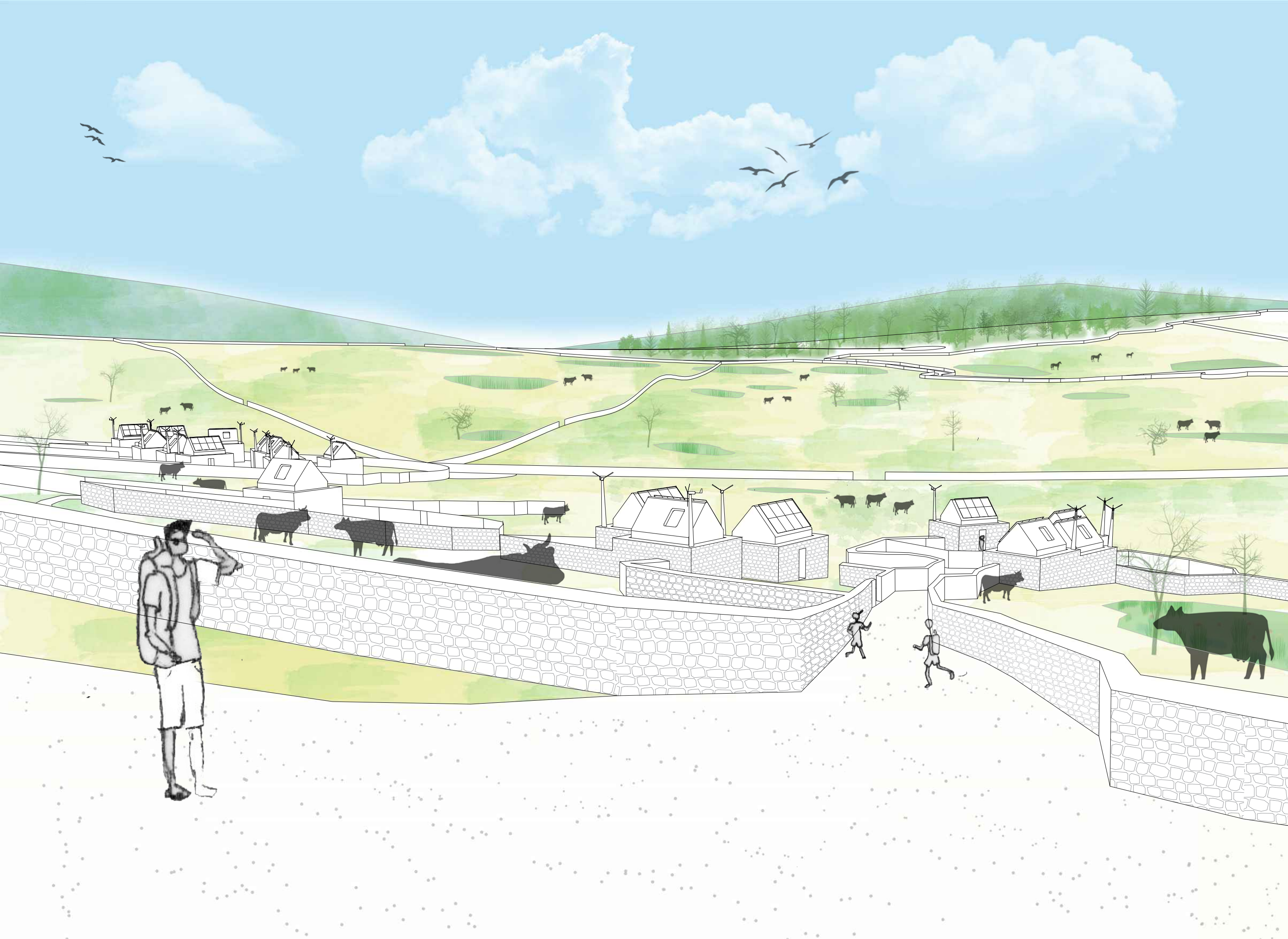

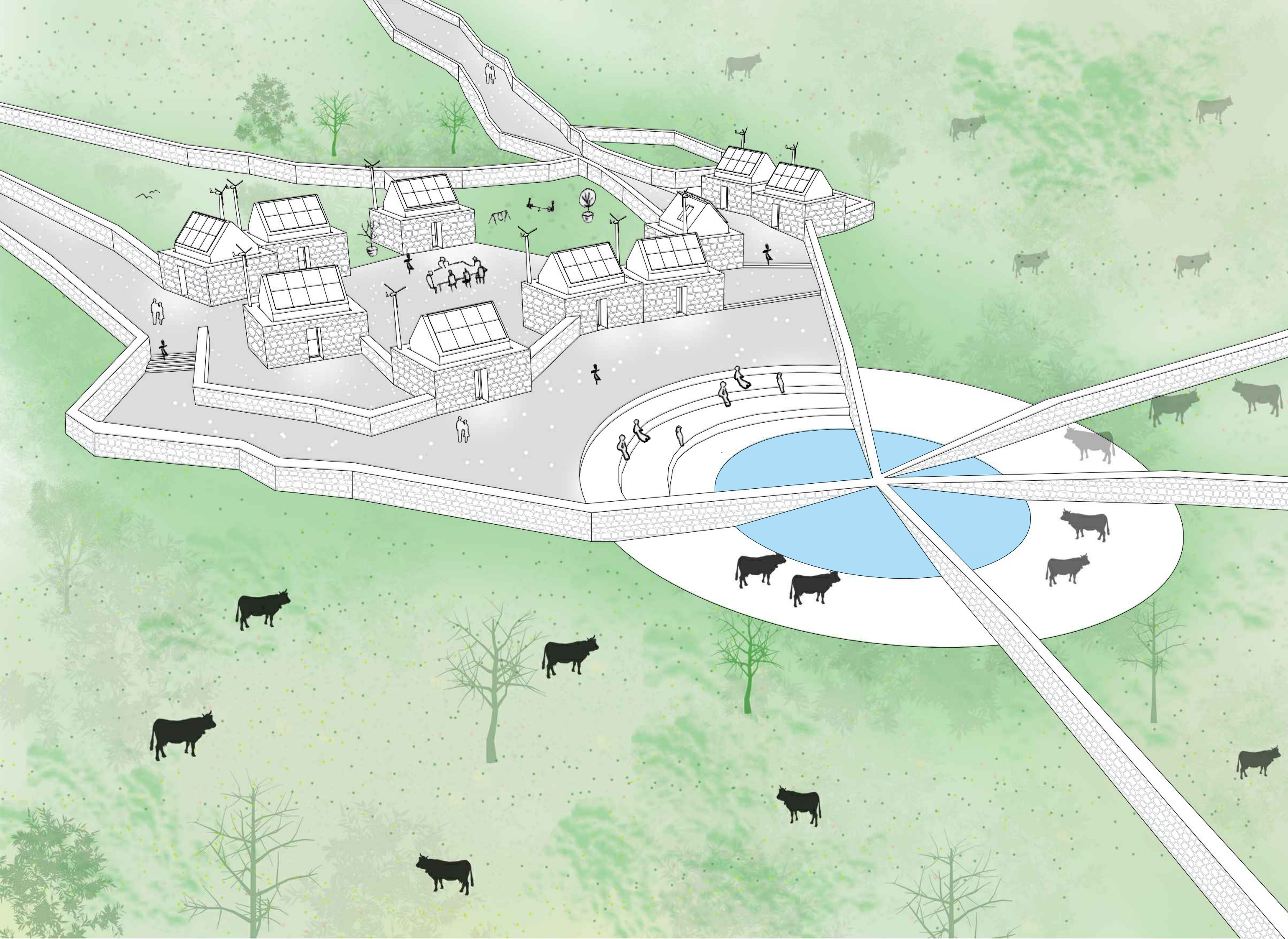

4.7. PROSTORNI PRIKAZ - naselje 2

4.8. PROSTORNI PRIKAZ - lokva

TURISTIČKO NASELJE RASTOVAC

Od antičkih vremena postoji ideja Arkadije. Mjesta idiličnog krajolika gdje miroljubivi i vrli ljudi žive u skladu/harmoniji sa prirodom.

Ta idealizirana pastorala je kao ideja i danas prisutna. Ona se često projicira kao romantiziranje starih dalmatinskih naselja i kuća - idealiziranje života dalmatinskog težaka ili ribara u vremenima kada je život bio jednostavniji.

Posljedica te ideje su objekti koji preuzimaju oblike i materijale tradicionalnih kuća sa namjerom evociranja tih ideja/emocija kod korisnika.

Što je često samo preuzimanje forme i raznih nekoherentnih elemenata- kič.

No unatoč neautentičnosti ljudi uživaju u takvom okruženju.

Smatram da je razlog tome upravo u simboličkom značenju zgrade.

Simbolu ideje života u malom mjestu među mještanima koji se međusobno poznaju te uživanje u idealiziranoj prirodi bez stresa svakodnevice su slika koju mnogi ljudi imaju pod pojmom odmora.

Kako napraviti novu arhitekturu koje će ne samo simbolički evocirati ideju zajednice, suživota mještana i uživanja prirode već omogućiti stvarno življenje ideje?

Stvoriti mjesto upoznavanja i druženja.

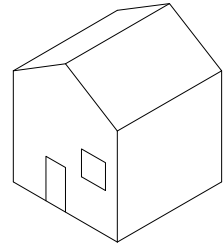
Omogućiti međuinterakcije posjetitelja sa ciljem stvaranja socijalnih veza koje će trajati duže od par tjedana godišnjeg odmora.

Stvoriti (stalno izmjenjivu) zajednicu ljudi u samo nekoliko dana. Zajednicu bez stalnih (permanentnih) mještana. Kolektiv koji se kontinuirano izmjenjuje i stvara svaki tjedan.

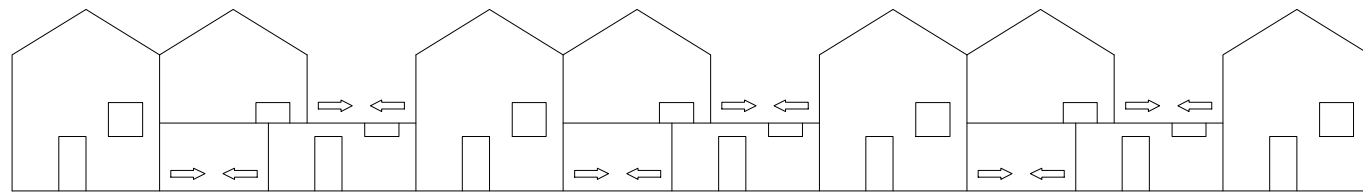
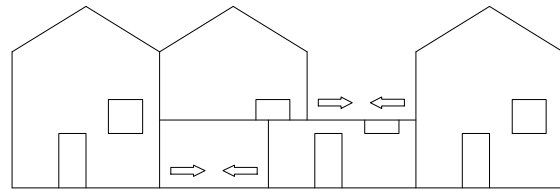
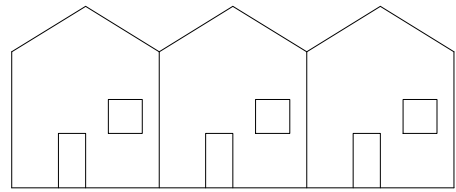
Arhitekturom stvarati veze među ljudima.

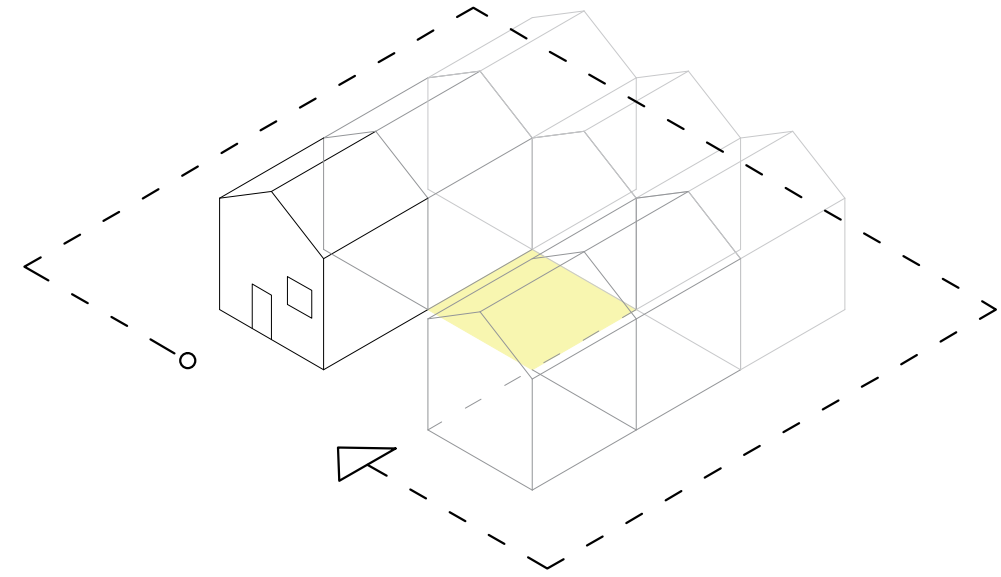
ARHETIPSKA FORMA (dalmatinske) KUĆE

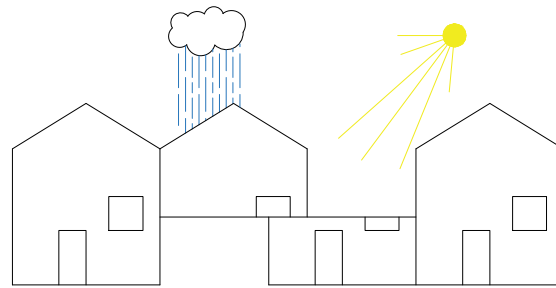
STVARANJE MEĐUODNOSA
zajedničke terase

NIZANJE KUĆA OKO ZAJEDNIČKOG DVORIŠTA
stvaranje mjesta

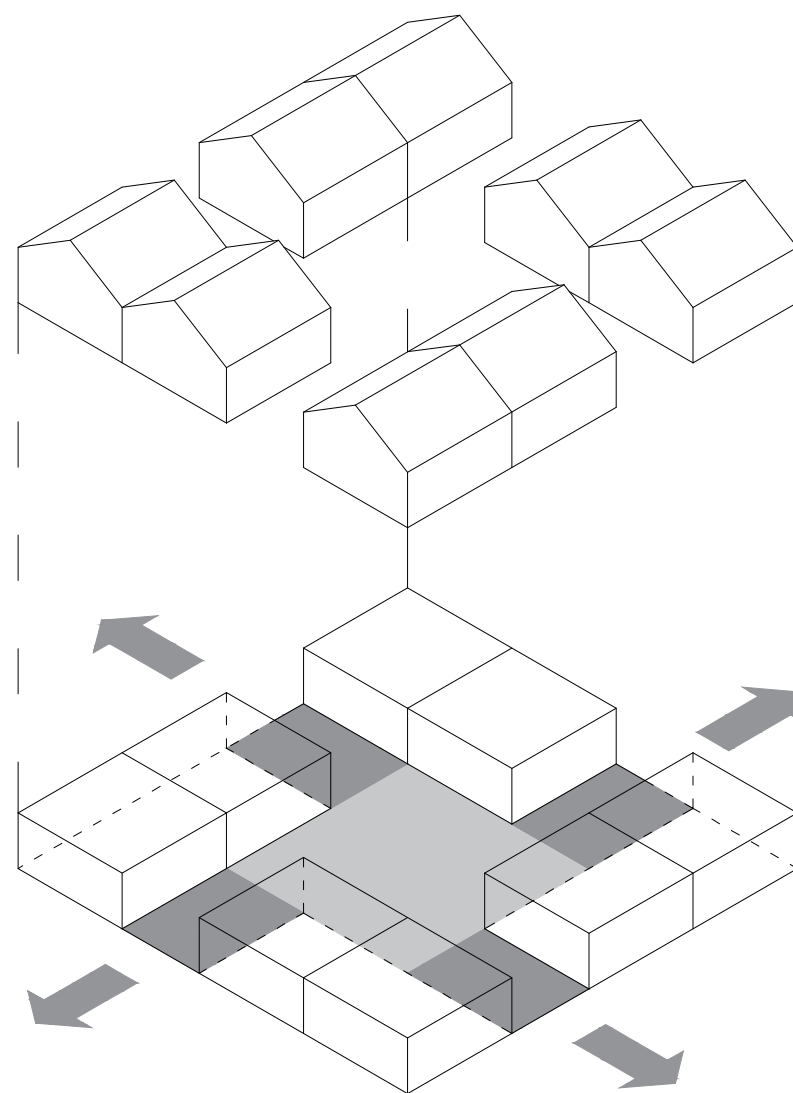
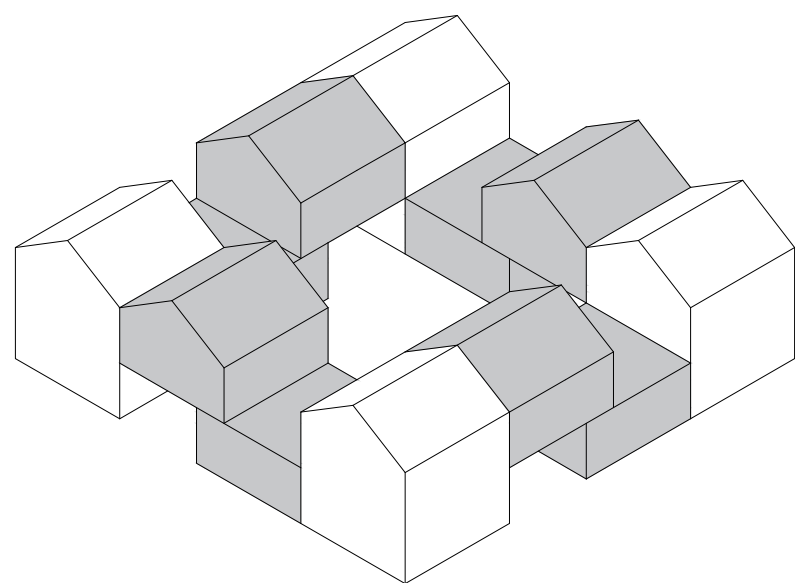
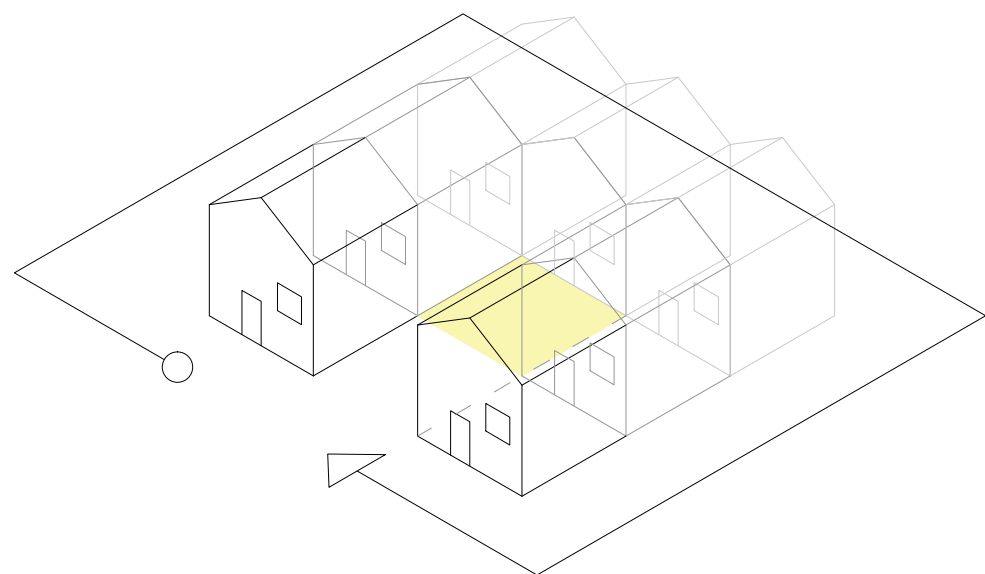

natkrivena i nenatkrivena terasa

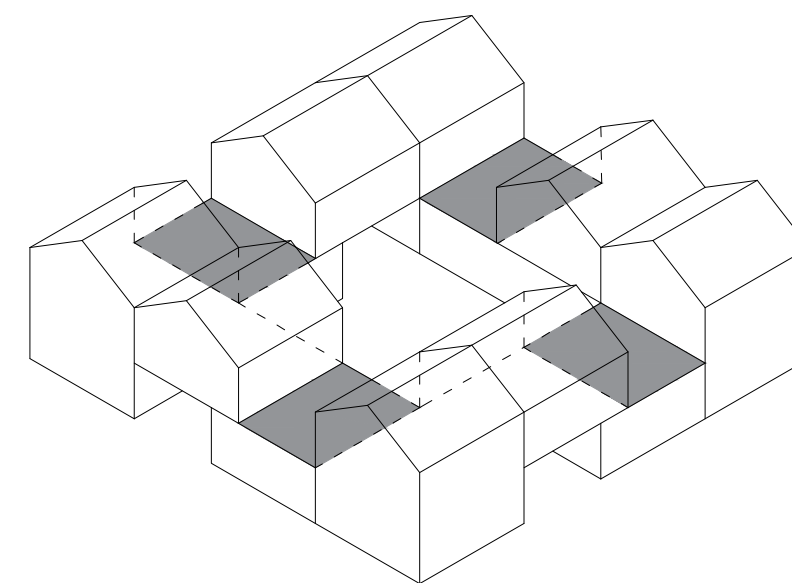

NIZANJE KUĆA OKO ZAJEDNIČKOG DVORIŠTA
stvaranje mjesta

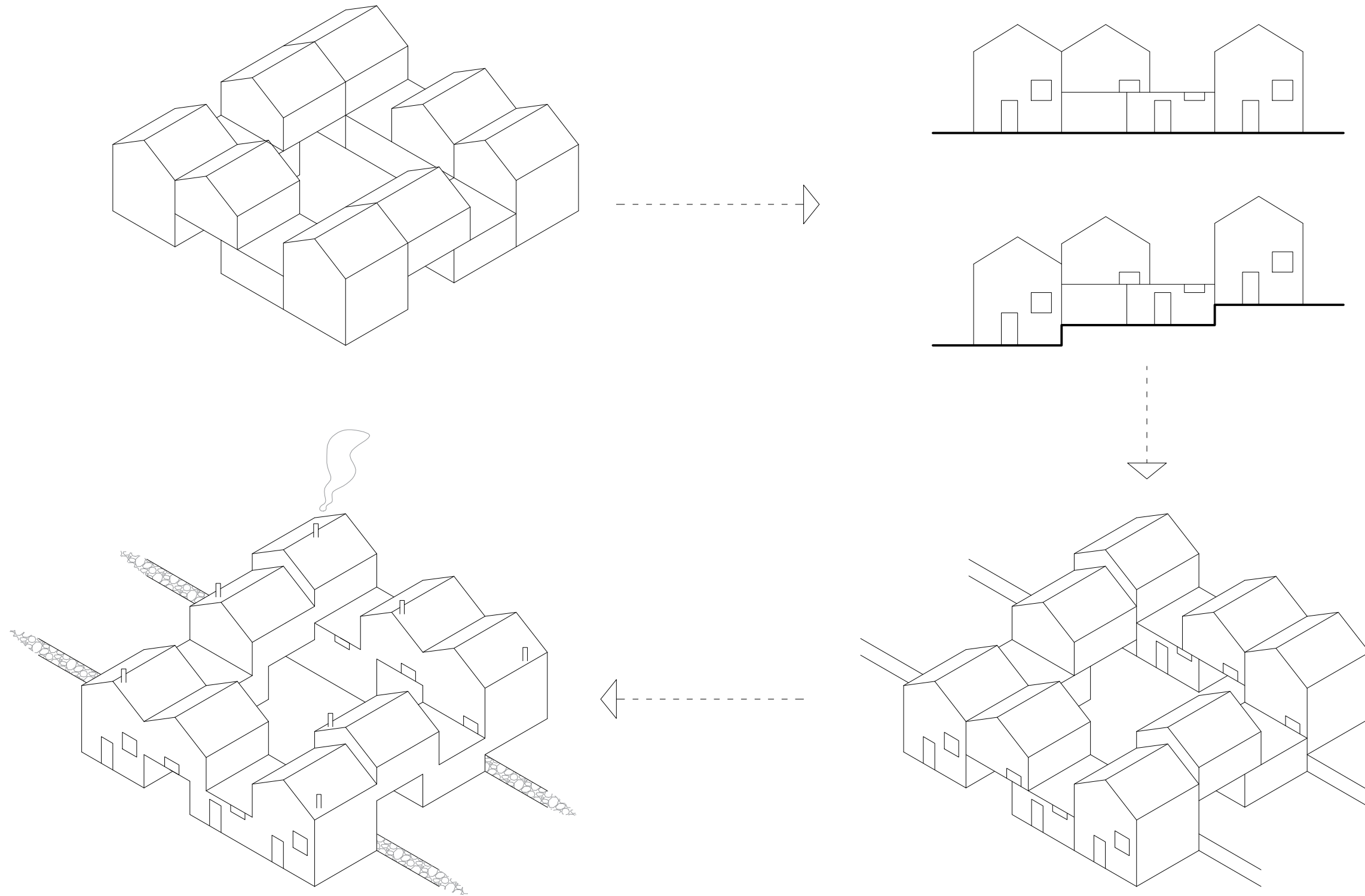
natkrivene terase u prizemlju i dvor

terase na katu

PRILAGOĐAVANJE TERENU
terase vrtače

- 1. Recepcija
- 2. Kuhinja
- 3. Roštilj
- 4. Restoran
- 5. Bar
- 6. Kazališni trg
- 7. Sjenica
- 8. Vinarija

100
40
20
0

5.2. SITUACIJA RASTOVAC

M 1:2000
61

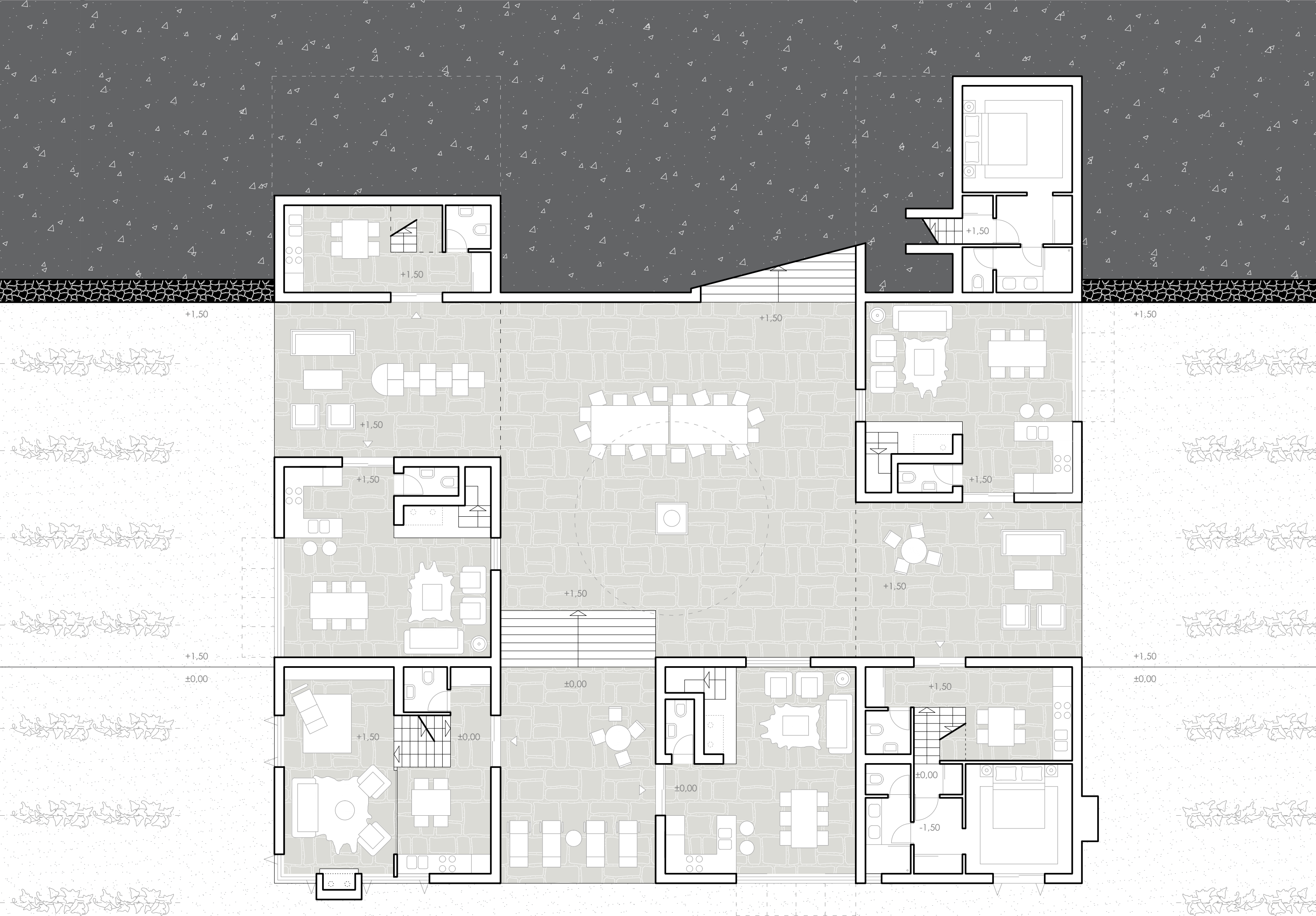

5
2
1
0

5.3. RASTOVAC TLOCRT h=1m

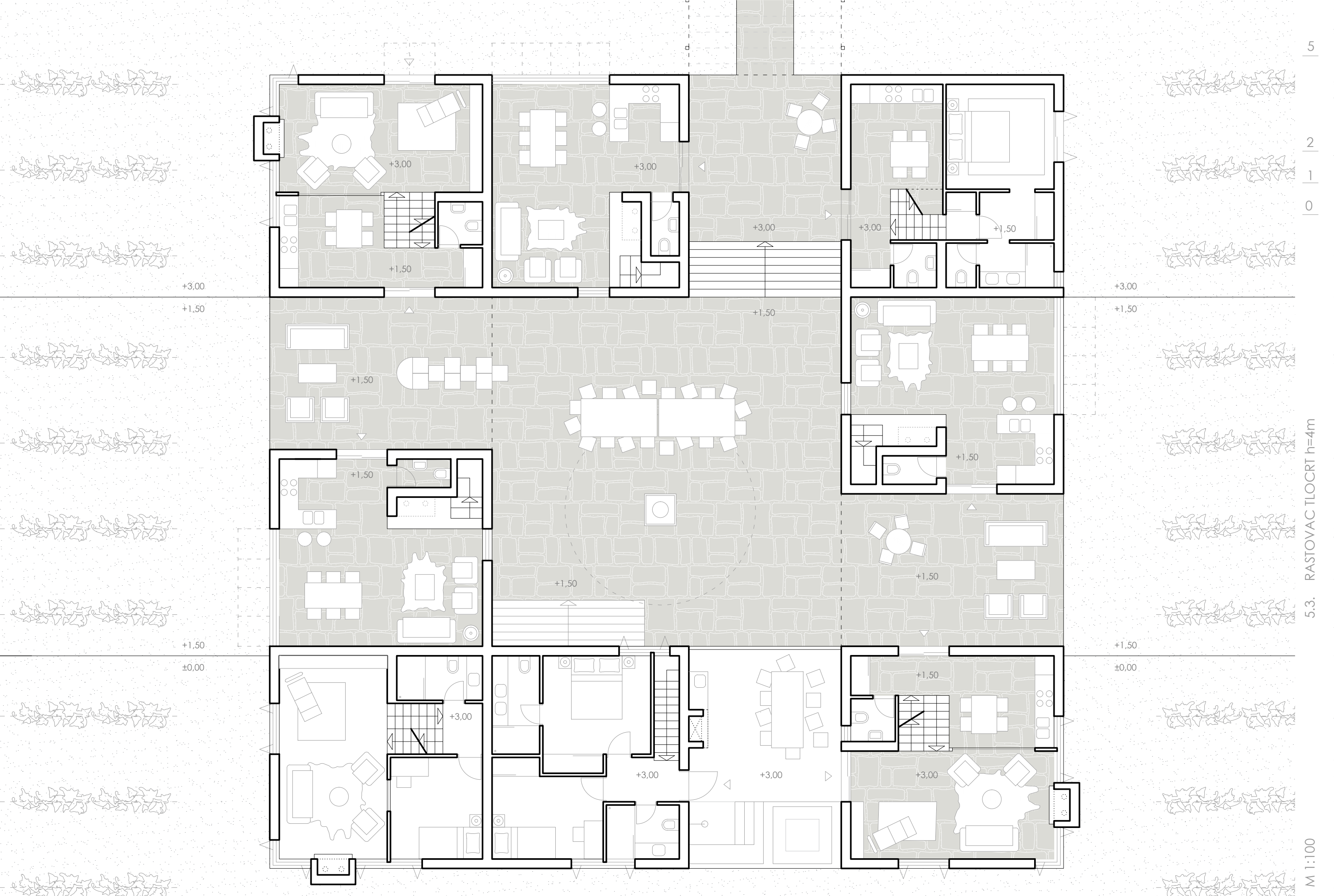
M 1:100

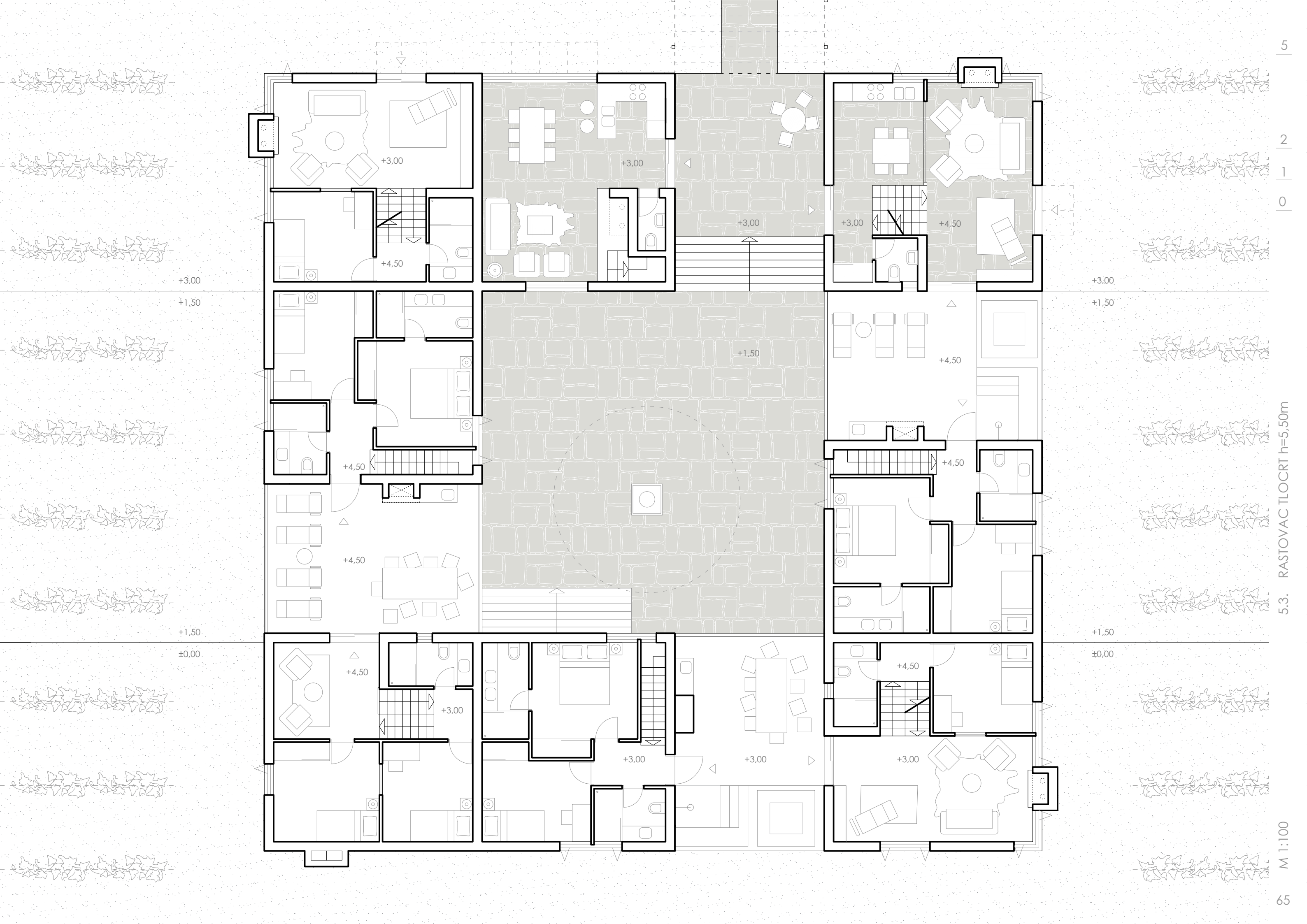

5.3. RASTOVAC TLOCRT h=2,5m

+3,00

+1,50

+1,50

±0,00

+3,00

+1,50

+1,50

±0,00

+3,00

+3,00

+4,50

+3,00

+3,00

+4,50

+1,50

+4,50

+4,50

+4,50

+4,50

+4,50

+3,00

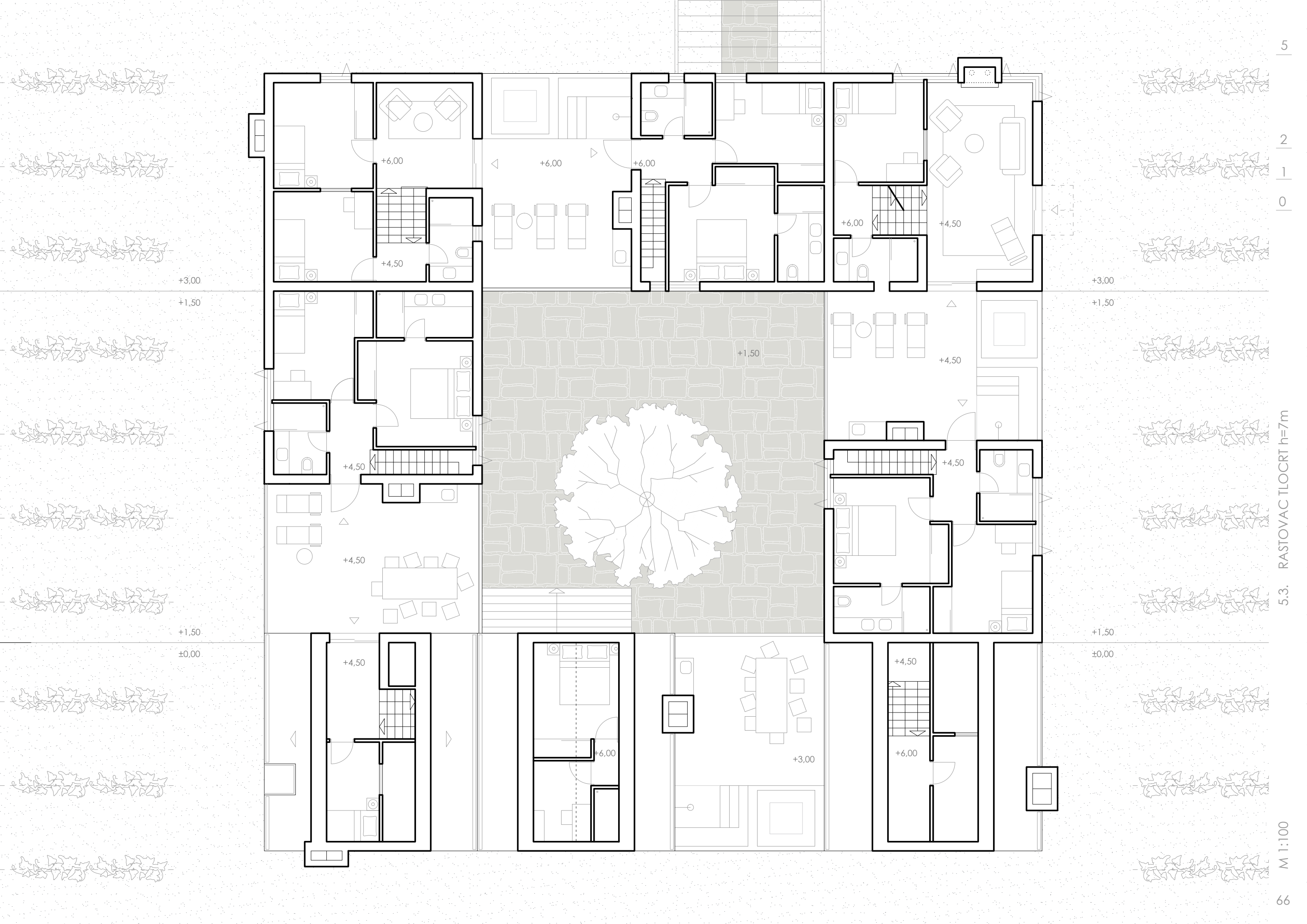
+3,00

+3,00

+4,50

+3,00

+3,00

+1,50

+1,50

±0,00

+3,00

+1,50

+1,50

±0,00

+6,00

+4,50

+6,00

+6,00

+6,00

+4,50

+1,50

+4,50

+4,50

+4,50

+4,50

+4,50

+6,00

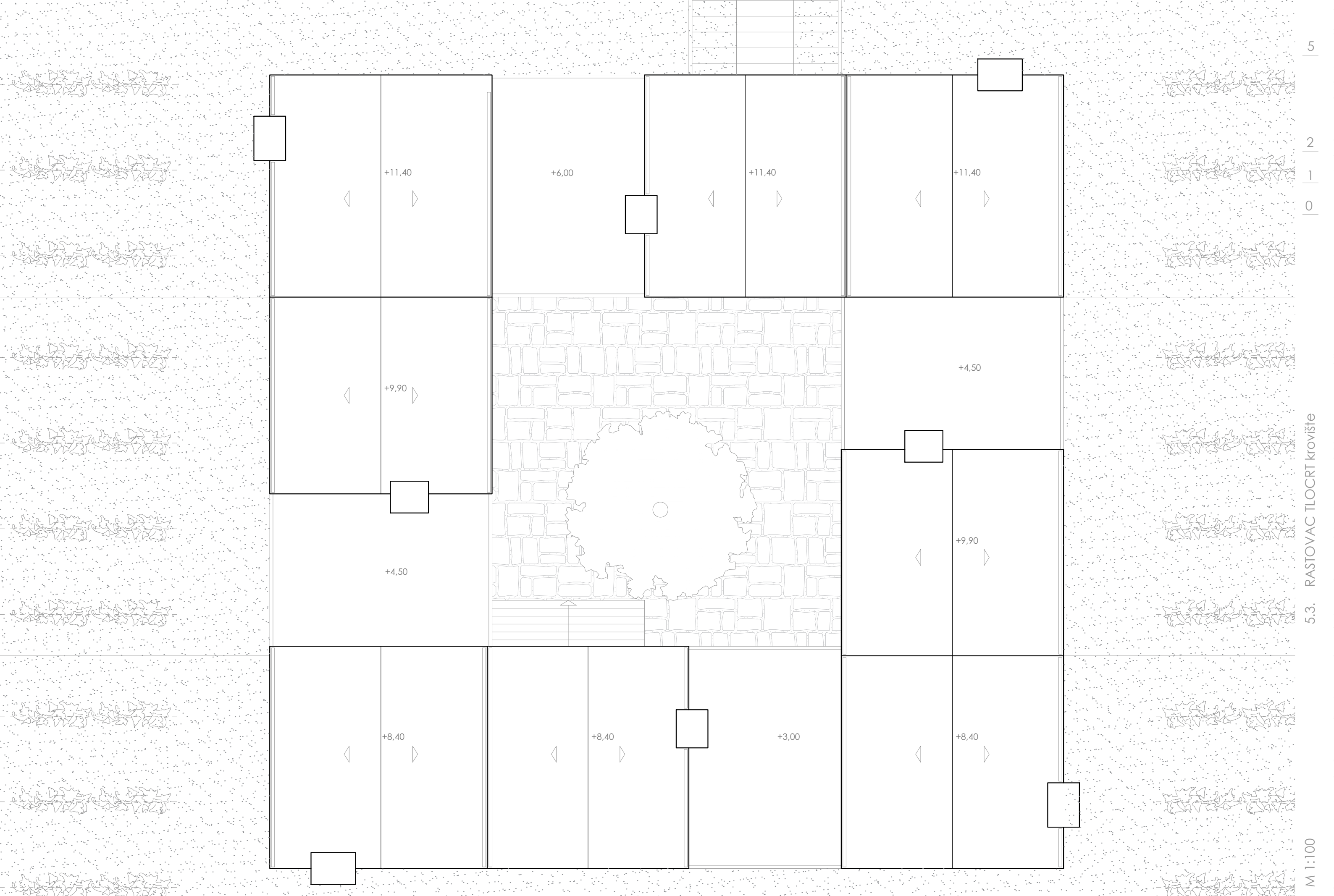
+3,00

+4,50

+6,00

5.3. RASTOVAC TLOCRT h=7m

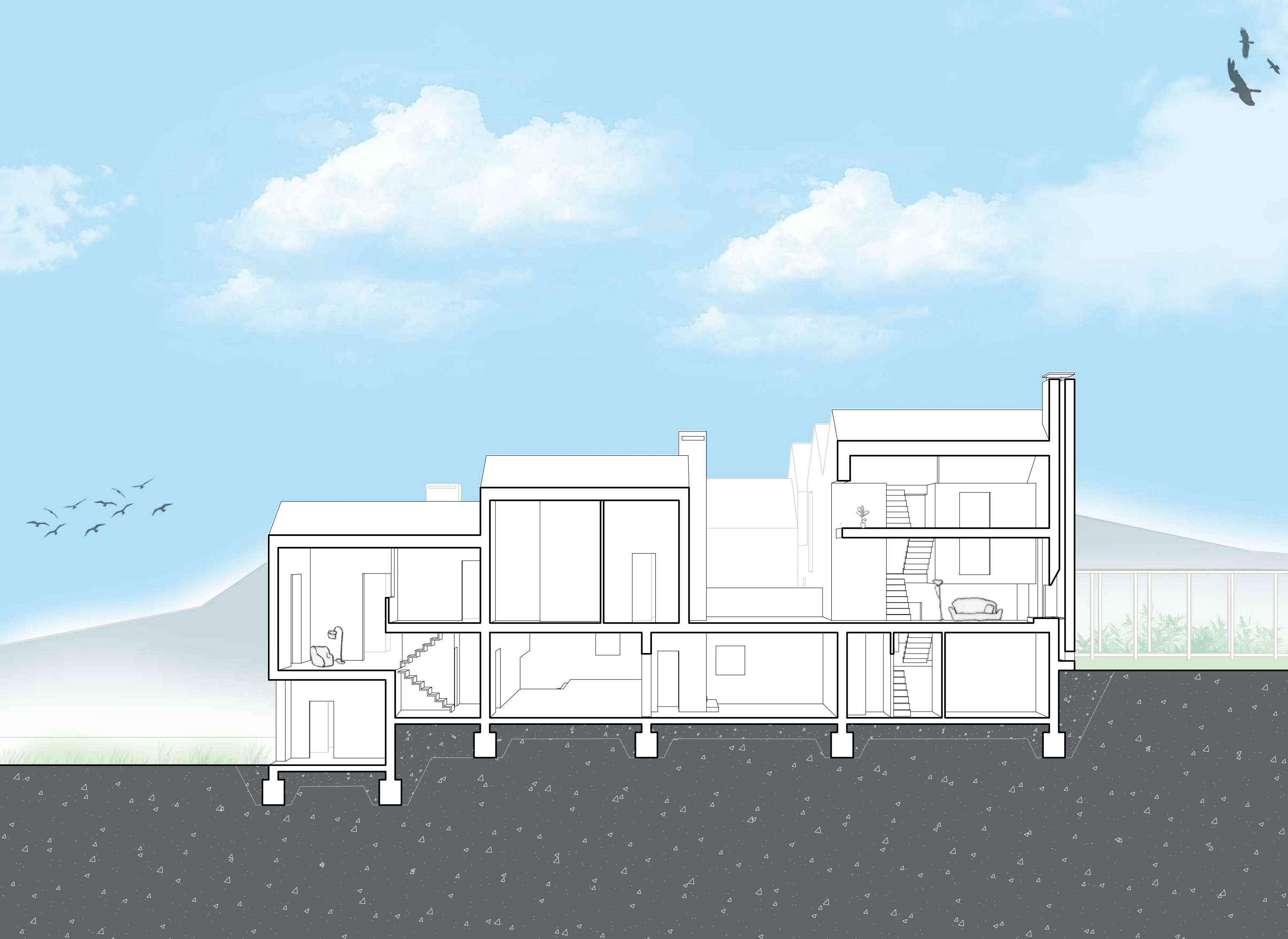

5
2
1
0

5.3. RASTOVAC TLOCRT krovište

M 1:100

5

2

1

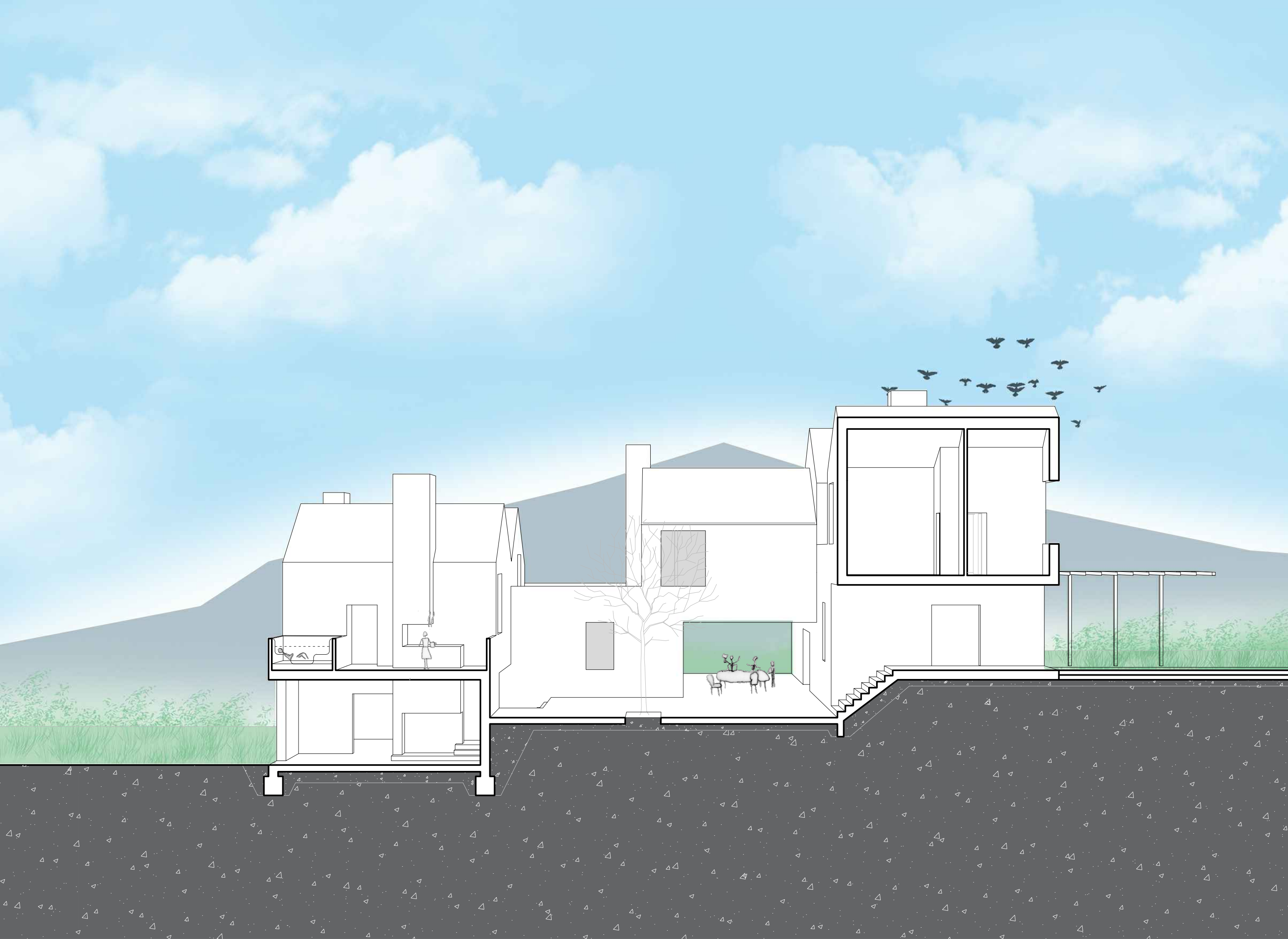
0

5.4. RASTOVAC PRESJEK 1-1

M 1:100

68

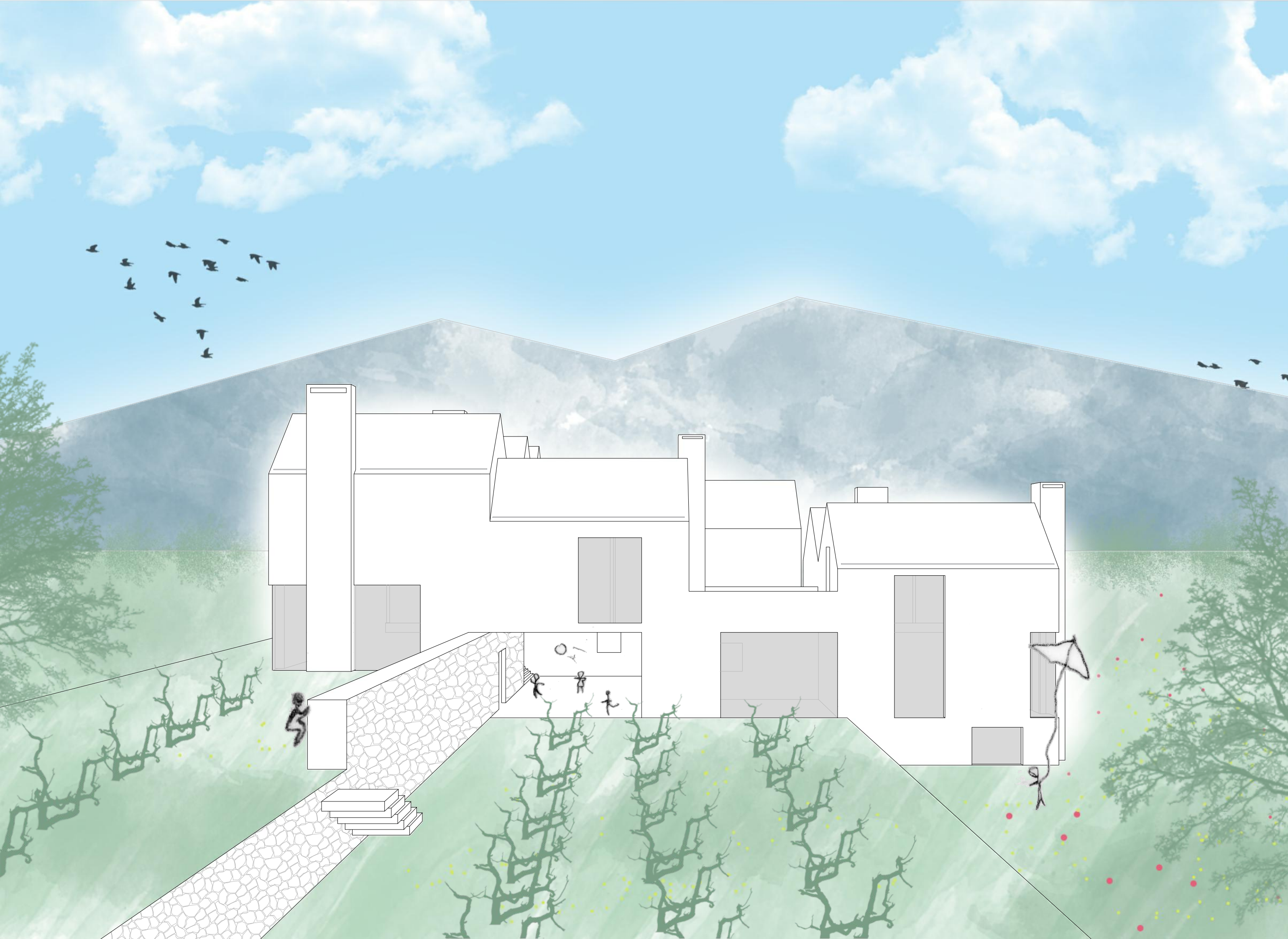

5.4. RASTOVAC PRESJEK 2-2

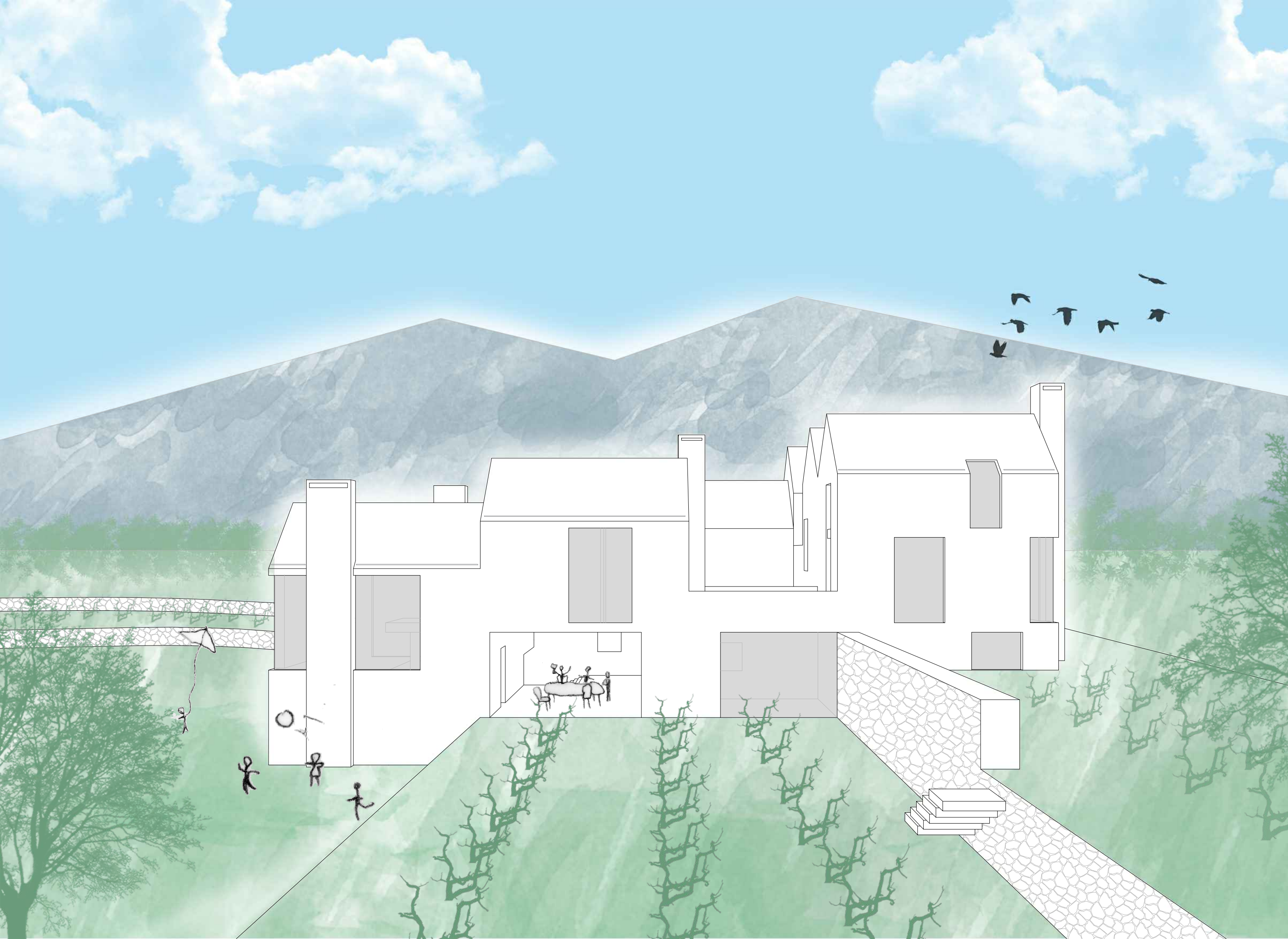

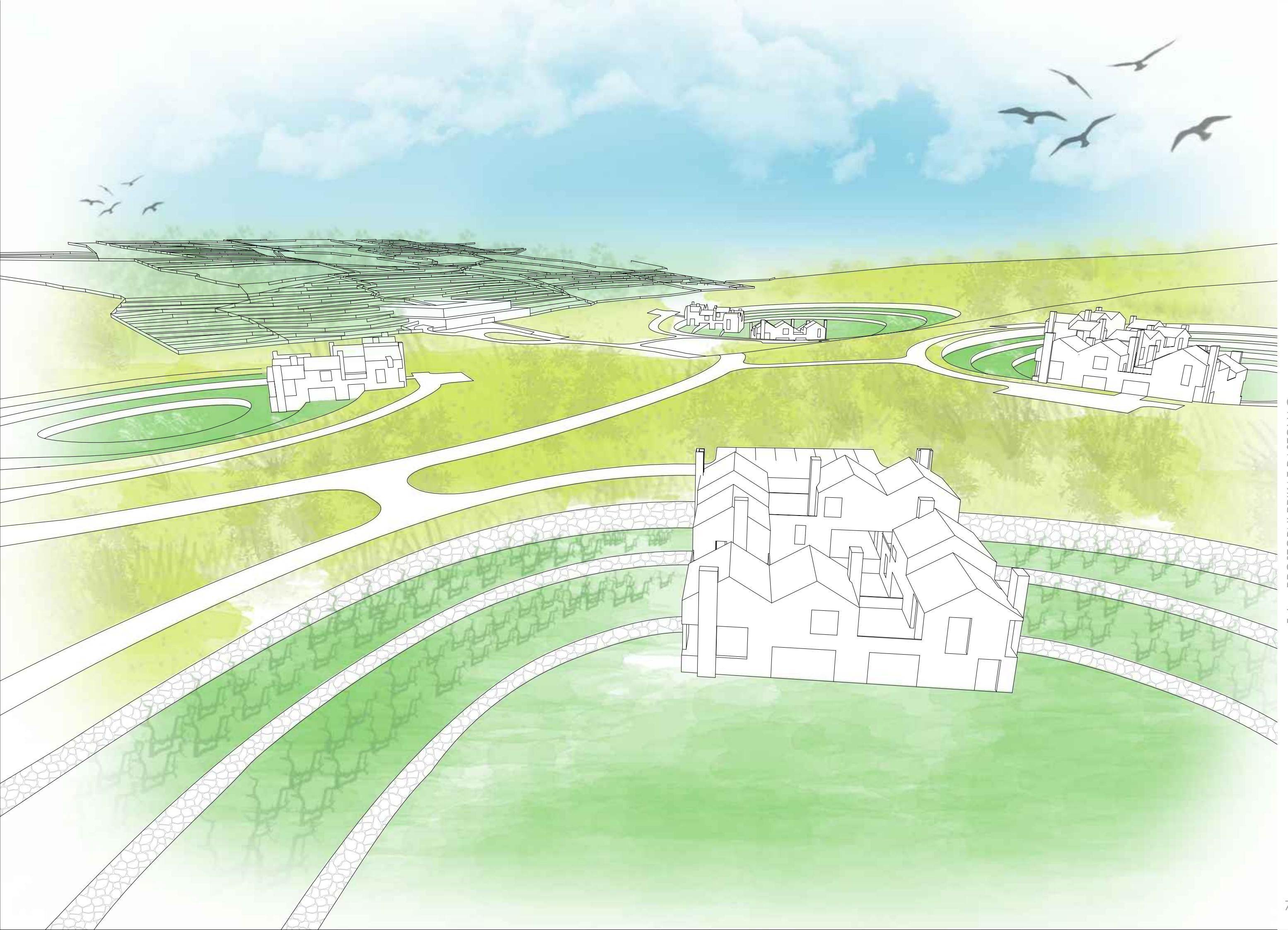

5.6. PROSTORNI PRIKAZ RASTOVAC

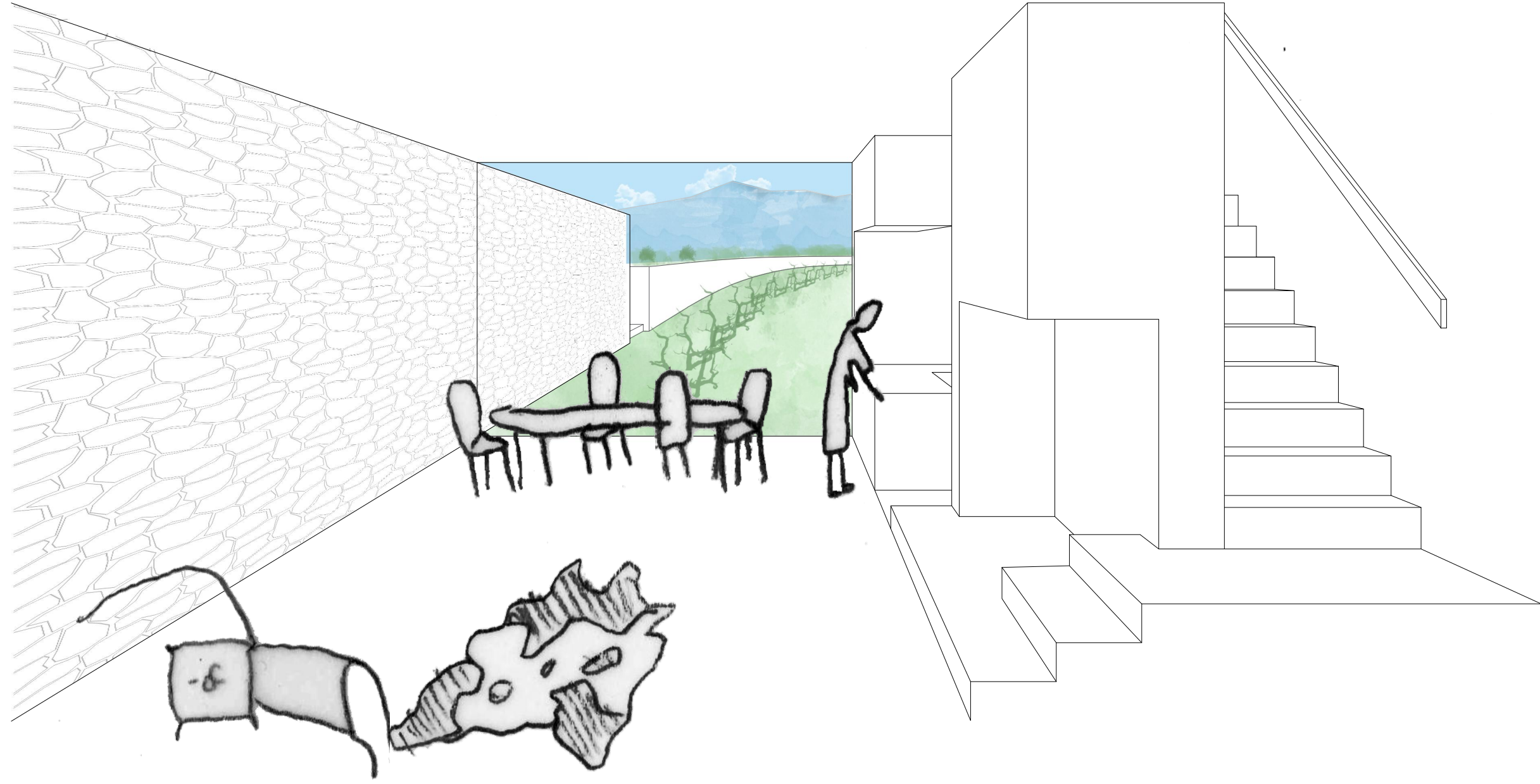
5.6. PROSTORNI PRIKAZ RASTOVAC

5.6. RASTOVAC_PROSTORNI PRIKAZ INTERIJERA 2

5.6. RASTOVAC_PROSTORNI PRIKAZ INTERIJERA 1